

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
GÖÇ ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

**GERİDE KALAN KADININ GÖZÜNDEN GÖÇ DENEYİMİ: HALFETİ
ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JİYAN ERDOĞAN

GAZİANTEP

EYLÜL 2021

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
GÖÇ ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

**GERİDE KALAN KADININ GÖZÜNDEN GÖÇ DENEYİMİ:
HALFETİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Jiyan ERDOĞAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ

GAZİANTEP

2021

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Jiyan ERDOGAN

02\09\2021

ÖZET

ERDOĞAN, Jıyan
Yüksek Lisans Tezi, Kadın Çalışmaları
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ
Eylül 2021,99 sayfa

Bu çalışma, yurtdışına göç eden erkeklerin geri bıraktıkları kadınların günlük deneyimleri üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınların göç sürecini nasıl deneyimlediğine, karşılaştıkları zorluklara, göç deneyimine bağlı olarak değişen kadınlık ve erkeklik algılarına, toplumsal cinsiyete bağlı aile içi iş bölümüne bakışlarına dair hazırlanan görüşme formu doğrultusunda sorular sorulmuştur. Elde edilen veriler betimsel analiz ve tematik kodlama ile birlikte işlenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucu görüşme yapılan 14 kadının günlük deneyimlerine dayanmaktadır. Çalışma sonucunda göç sürecinin gelişimi, karar alımda kadının dahil edilmesi gibi faktörler değişkenlik gösterse de sonraki süreçlerde gelişen manzaralar benzerlik göstermiştir. Şöyle ki; göç sonrasında hane tipinin değişip/ değişmemesi, kadının kamusal alana çıkışı, eril tahakkümün görünmez eli olarak söylenti ve dedikodular kadının sıkıntı çektiği en temel başlıklara örnek mahiyetindedir. Kadının geride kalmışlık, bırakılmışlıklarına karşın geliştirdikleri stratejiler çalışmanın ilgilendiği bir diğer konudur. Çalışmada kadınların toplumdaki eril tahakküme karşı kimliklerini yeniden yapılandırmak zorunda oldukları görülmüştür. Sonuç itibarıyla yaşanan göç sonucunda rıza gösterse de göstermese de mağdur olan kadın olmaktadır. Cinselliği bastırılmış, duygusallığın yok olduğu, toplumsal baskının her daim hissedildiği evlilik bir tecrit hücreğine dönüşmüştür. Bu kadar psikolojik vakanın yaşanırılığı da bir tesadüf olmaktan çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Göç, Toplumsal Cinsiyet Roller, Evlilik

ABSTRACT

ERDOGAN, Jiyan

Master's Thesis, Women Studies

Advisor: Doç.Dr. Mesut YÜCEBAŞ

September 2021, 99 Pages

This study focuses on the daily experiences of women left behind by men who migrated abroad. Questions were asked in line with the interview form prepared about how women experienced the migration process, the difficulties they encountered, their perceptions of femininity and masculinity that changed depending on the migration experience, and their views on the division of labor within the family based on gender. The obtained data were processed and interpreted together with descriptive analysis and thematic coding. The result of the study is based on the daily experiences of the 14 women interviewed. As a result of the study, although factors such as the development of the migration process and the inclusion of women in decision-making varied, the landscapes that developed in the following processes were similar. Namely; Whether or not the household type has changed after migration, women's exit to the public sphere, rumors and gossip as the invisible hand of masculine domination are examples of the most basic topics that women suffer from. Strategies developed by women despite being left behind and left behind is another subject that the study is interested in. In the study, it was seen that women had to restructure their identities against the masculine domination in society. As a result, as a result of migration, it is the woman who is the victim whether she gives consent or not. Marriage, in which sexuality is suppressed, emotionality disappears, and social pressure is always felt, has turned into an isolation cell. The existence of so many psychological cases is no longer a coincidence.

Keywords: Women, Migration, Social Gender Role, Marriage

ÖNSÖZ

Bu çalışmada “ Eşleri Yurt Dışında Olan Kadınların Gözünden Göç Deneyimi: Halfeti Örneği” konusu araştırılmıştır. Göç literatürünün daha çok göç edeni konu olarak alması ve geride kalanın araştırma konusu olarak çok yer bulamaması beni bu konuda araştırmaya itmiştir. Bulduğum coğrafya itibari ile çok yabancı olmadığım bu konuya literatür açısından katkıda bulunmak istedim.

Çalışma süreci boyunca kıymetli bilgilerini, tecrübelerini ve değerli vaktini benden esirgemediği için Yüksek Lisans Tez Danışmam Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ’ a teşekkür ederim. Yüksek Lisans eğitimimle birlikte Lisans eğitimimde de bana kattıkları bilgilerden ötürü, bana göstermiş oldukları ilgi ve alakadan dolayı Prof. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ’ e, Dr. Öğr. Üyesi Gülşen KUM’ a sonsuz saygı ve sevgilerimi sunarım. Beni araştırma boyunca evine misafir eden ve araştırmada benimle paylaştıkları bilgilerden dolayı Halfeti’deki bütün görüşmeci kadınlara bir teşekkürü borç bilirim.

En önemlisi de bu süreçte her daim yanımda olan maddi ve manevi olarak desteklerinden mahrum bırakmayan aileme sonsuz teşekkür ederim.

JİYAN ERDOĞAN

EYLÜL 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	3
1.1. Problem Durumu	3
1.2. Amaç ve Önem	4
1.3. Yöntem.....	5
1.4. Sınırlılıklar	6
1.5. Örneklem	7
1.6. Veri Toplama Süreci ve Araçları ve Analizi	7
İKİNCİ BÖLÜM	9
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	9
2. 1. Göçe Dair	9
2. 1. 2. Dış Göçler	14
2.1.3 Türkiye’den Almanya’ya Göç.....	19
2.1.4. Toplumsal Cinsiyet ve Göç.....	26
2.1.5. Toplumsal Cinsiyet.....	27
2.1.6. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göç	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	40
BULGULAR VE TARTIŞMA.....	40
3.1. Evlilik Süreci	43

3.2. Göç Kararının Alınma Süreci / Bu Sürece Kadının Katılımı	48
3.3. Aynı Hane / Ayrı Hane.....	55
3.4. Sessiz Baskı: Söylentiler ve Dedikodular.....	60
3.5. Kamusal Alana Çıkış.....	64
Kaynakça	75
Görüşme Formu	85
ÖZGEÇMİŞ	Error! Bookmark not defined.
VITAE	Error! Bookmark not defined.



TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 <i>Görüşmecilerin özellikleri</i>	8
Tablo 2: <i>1964-1973 yılları arasında yurtdışına giden işçilerin kalifiye durumları</i> (Kütük, 2015)	21
Tablo 3: <i>2010 yılı verilerine göre Avrupa ’daki Türk vatandaş sayıları</i> (Kütük, 2015)..	24



ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. <i>Türkiye' de en fazla net göç veren iller</i> (Çelik, 2007)	13
Şekil 2. <i>Türkiye' de en fazla net göç alan iller</i> (Çelik, 2007)	14
Şekil 3. <i>Göç ve göçmen durumlarına göre göç sürecinin sınıflandırılması</i> (Şeker & Uçan, 2016)	18



KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

KKK: Köy Kalkınma Kooperatifleri



GİRİŞ

Göç insanlık tarihi kadar eski, karmaşık, çok boyutlu, heterojen bir olgudur. En geniş anlamıyla “yer değiştirme- insan hareketliliği” olarak tanımlansa da göç sadece fiziksel hareketliliği işaret etmez bunun yanı sıra sosyo- ekonomik ve kültürel değerlerin de taşındığını ifade etmek daha doğru bir tanım şekli olmaktadır. İnsanlar tarih boyunca çeşitli nedenlerden dolayı ikamet ettikleri mekandan ayrılmak durumunda kalmışlardır. Göç, insan ve mekan üzerinde çok yönlü bir etkiyi de beraberinde getirmiştir (Ekici & Tuncel, 2015). Özelde birey olmak üzere insana dair olan inanç, kültür, düşünce gibi yapıların da değişip dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Göçün mekan ile paralel bir ilişkisi söz konusudur. Tarih boyunca mekanlar, siyasal ve toplumsal aidiyet ve kimlik oluşumunda önemli bir faktör olmuştur. Vatan, millet, devlet, etnisite, aile gibi sosyal ve siyasal birlikteliklerin ya da ayrışmaların oluşumunda mekan büyük rol oynamaktadır (Ekici & Tuncel, 2015). Bu nedenledir ki içinde bulunulan mekanın koşullarına uyum sağlanamaması durumunda göç bir alternatif olarak meydana gelmektedir. Bu alternatif şekli içerisinde bulunan duruma göre (gönüllü- zorunlu) seyir izlemiştir. Göç olgusu bunlara ek olarak birey odaklı yaşanmasının yanı sıra kimi zaman da ülke odaklı meydana gelmiştir.

Şöyle ki, yaşanan savaşlar, sistemde meydana gelen değişimler gibi büyük çaptaki olaylar da göç hareketini etkileyen faktörlerdir. Örneğin; 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ekonomik açıdan birçok değişim meydana gelmiş, özellikle Bretton Woods sisteminin oluşturduğu ve savaşın yerle bir ettiği ekonomiyi tekrardan sisteme

kazandırmak adına “istikrarlı para birimleri”, “serbest ticaret ve “ekonomide karşılıklı bağıllık” gibi yeni kavramlar gündemde olup bu kavramlar 20. ve 21. yüzyılda önemli dönüşümler geçirmiştir (Görgün, 2018). Bununla birlikte ekonomi alanında farklı politikalar benimsenmiştir. Dönemsel olarak kimi politikalar uygulanıp kimi politikalar terkedilmiştir. Örneğin çok kullanılan liberal ekonomi politikaları kriz dönemlerinde yerini katı milliyetçi ekonomi politikalarına hatta bazen marksist ekonomi politikalarına bırakmıştır (Görgün, 2018). Yeni ve çok da durağan olmayan bu ekonomi sistemi uluslar arası boyutta etkileri sürmüştür. Yeni ekonomi sistemi ile birlikte birçok ülkede değişim söz konusu olmuştur. Şöyle ki; bu tarihten önce de varlığını sürdüren “göç” kavramı tekrardan sahneye çıkmıştır. Yeni ekonomi sistemine ayak uydurmaya çalışan ülkeler, sistemin gerekliliklerini yerine getirmek için bir takım kararlar almışlardır. Bu kararlar arasında ekonomilerini iyileştirmek adına yabancı işçi alımının başlaması çalışmanın temel taşı oluşturulmaktadır. Büyük savaşın parçalamış olduğu Avrupa ülkeleri görece daha az gelişmiş olan ülkelere işçi alımına sıcak bakmaya başladılar. Bu alımlar, *Batı Avrupa ülkeleri İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye ile bazı işgücü alım anlaşmaları yaparak, Amerika yoğun olarak Meksika ve Karayipler’den işgücü alımı ile, Petrol bakımından zengin Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn ve Suudi Arabistan; Hindistan, Bangladeş, Mısır ve Yemen’den* (Adıgüzel, 2016), *İsviçre’ye Almanya, İtalya ve Portekiz’den* (Çopuroğlu, 2018) ciddi ölçülerde yeni iş gücü hareketleri gerçekleşmiştir.

Çalışmadaki genel çerçeveyi Türkiye’den Batı Avrupa’ya ve daha özel olarak Almanya’ya yapılan işçi göçleri oluşturduğundan konu daha detaylı ele alınmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Problem Durumu

Halfeti’de eşlerin göç etmesiyle birlikte geride kalan kadının aile içinde ve toplumda nasıl konumlandıklarını bu konunun nasıl değişiklik gösterdiğini ve kadınların bu göç sürecinde edindiği roller çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu doğrultusunda eşleri yurt dışına giden kadınların gündelik deneyimleri üzerine katılımcılara sorular sorulmuştur. Eşlerinin yurt dışına gitmesiyle birlikte katılımcılarla hane içerisindeki cinsiyet rollerinde ne gibi değişiklik olduğuna dair sohbetler edilmiştir. Bu değişimlerin kadınların kendilerine olan bakışlarına hangi biçimlerde yansıdığına dair düşünceleri çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Yasal olmayan yollarla göç edip, Avrupa ülkeleri vatandaşı olan kadınlarla “anlaşmalı evlilik”ler yaparak bu ülkelerde çalışma izni kazanan erkeklerin geride kalan dini nikahlı eşlerinin, geleneksel ilişkiler ağının bir parçası olarak deneyimlediği zorlukları ve yanı sıra göç ettikleri ülkede vatandaşlık hakkı alamadığı için kaçak yollarla çalışmaya devam eden erkek, ekonomik anlamda Türkiye’deki dini nikahlı eşini maddi ve manevi olarak sıkıntıya sokmaktadır (Kalaycıoğlu, vd. 2010). Kadınların eşlerinin göç deneyimine bağlı olarak değişen “kadınlık” ve “erkeklik” algıları, toplumsal cinsiyete bağlı aile içi iş bölümüne bakışları, deneyimleri ve bu sürecin çocuklara etkileri bu çalışmada ele alınmaktadır. Toplumun genel cinsiyet algısına bağlı olarak meydana gelen göç olgusu erkeğin göç etmesine sebebiyet verir iken kadın geride kalan/ bırakılan olmuştur. Erkeğin göç etmesinin kadının ise geride kalmasının en temel sebebi toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüdür. Erkeğin

“ekmek getiren” olarak görülmesinden ötürü evden uzaklaşması beklenirken kadın için böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Kadın daha çok yeniden üretim faaliyetleri ile ilişkilendirilmiştir. Kadınlar kültürün aktarıcıları olarak görülmüş ve bundan sorumlu tutulmuşlardır. Bir nevi yurt dışına işçi olarak giden erkeğin karısı bulunduğu yerden göçü deneyimler. Ancak eşi yurtdışına göç eden kadınların durumunda istisnai durumlar da söz konusudur. Şöyle ki; kadınlar annelik ve eş rolünün yanı sıra erkeklik rollerini de üstlendikleri tespit edilen bulgular arasındadır. Artan sorumluluklarıyla birlikte toplumsal cinsiyete dair algı; dedikodu ve söylenti biçiminde eril tahakkümün görünmez bir eli olarak sürdürülmesi kadınlar açısından büyük problemlere yol açmıştır. Başka bir açıdan ise kadın rollerine ek olarak erkek rollerinin de benimsenmesi “sözde özgürleşme” olarak adlandırılmaktadır. Daha açık bir ifade ile teoride erkek rolleri olarak geçse de pratikte erkek rollerinin kadın rollerine modifiyesi olarak tanımlanabilir. Bir örnek olarak hane içi sermayeyi her ne kadar kocasının yokluğunda kadın çeviriyor olsa da harcamalar konusunda kocasından bağımsız hareket edemediği elde edilen bulgular arasındadır. Bu konuyla ilgili altı çizilmesi gereken bir diğer önemli husus kadınların toplumdaki eril tahakküme karşı kimliklerini yeniden yapılandırmak adına kendilerini savunma gayreti içerisinde olduklarıdır.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın temel amacı Şanlıurfa’nın Halfeti ilçesinde yaşayan evli erkeklerinin Avrupa’ya temelde ekonomik yetersizlik ve prestij sahibi olmak için yapılan göçlerinin geride kalan/ bırakılan eşler üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Çalışma konusunun belirlenmesine neden olarak yörede çok yurtdışı göçünün yaşanması ve literatürün göçü sadece “giden”den ibaretmiş gibi ele alıp geride kalanın üzerinde durmaması. Bu çerçevede bu çalışma, ulus ötesi erkek göçünün geride kalan kadına etkileri konusunda Türkiye’de olan literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Toplumsal yaşam içerisindeki ağır ve görünmez rolleriyle kadınların eşlerinden uzakta geçindirmeye çalıştıkları aile hayatında ne tür roller edindikleri ve bu rollerin yol açtığı kimlik çatışmaları sorunu hemen hemen yok denebilecek sayıda çalışmada yer almıştır.

Bu çalışmanın literatüre bir diğer önemli katkısı, erkek göçünde izlenen stratejilerden biri olan göç edilen ülke vatandaşı ile “anlaşmalı evlilik” pratiğinin, geride kalan eşle çocukları ve onlarla olan ilişkileri nasıl etkilediğini dikkate almasıdır. Çalışmamın asıl amacı Şanlıurfa’nın Halfeti ilçesinde eşleri ekonomik sebeplerden dolayı yurtdışına göç eden kadınların geride kalmışlıkları, bırakılmışlıkları, sorunları, beklentileri, değişen rolleri, sorumlulukları, var olma çabaları, hem anne hem baba hem de en önemlisi olarak kadın olarak görünür olma isteği üzerinde durmaktır. Kültürel kodların getirmiş olduğu toplumsal cinsiyet rolleri ile başa çıkmanın, kocası var iken mesafelerden ötürü kocasız kalmanın ve buna bağlı olarak toplumda oluşan baskı biçimlerini ele almaktadır. Konuyla ilgili olarak literatürün az olmasının sebebi uzun yıllardır sadece gidenin göç ettiği kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak göç tek taraflı yapılamaz ve geride kalanlar da bu göçe tabiidir.

1.3. Yöntem

Araştırmaya cevap alınması bağlamında yörede kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler esnasında gözlem tekniğine de yer verilmiştir. Metodoloji olarak; nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmış ve sahada gözlem yapılmıştır. Bu çalışmada nitel yöntemin tercih edilmesinin sebebi Neuman’ ın da belirttiği gibi nitel çalışmalar elde edilen ayrıntılar ile birlikte konunun derinlemesine kavranılmasını sağlar (Neuman, 2013).

Derinlemesine yapılan görüşmeler sırasında görüşmecilerin kendilerini rahat hissetmeleri, ifade edebilmeleri ve yaşadıkları tecrübe ettikleri kadınlık deneyimlerini benimle paylaşmaları amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır ve uygun ortam sağlanmıştır, görüşmecinin kendi hane içerisindeki yaşayışına ilişkin sohbetler gerçekleştirilmiş ve çalışmanın içeriği anlatılarak bu konuda gerçek yargılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma eşleri yurtdışına giden kadınların gündelik yaşam deneyimlerine bununla birlikte oluşan dinamiklere odaklandığından hane içerisindeki cinsiyet rollerine ve toplumda değişen dönüşen toplumsal cinsiyet rollerinin daha çok hangi konuda değişip dönüştüğüne ilişkin sorular sorulmuştur. Eşleri gittikten sonra değişen dönüşen toplumsal

cinsiyet rolleri ile gündelik hayatı nasıl idame ettirdikleri, kendilerine düşen görevlerin ve sorumlulukların ne gibi değişiklikler geçirdiği, bu değişimlerin olumlu veya olumsuz olarak kendilerine yansıyış biçimleri hazırlanan sorular aracılığıyla cevap bulması sağlanmış, o esnada sahada bu sorular doğrultusunda gerekli gözlem yapılmıştır. Konunun daha açık bir düzlemde ele alınması için farklı feminist kuramlardan (Postmodern-Marksist- Aydınlanmacı- Radikal) beslenilmiştir. Feminist kuram kendi içerisinde çok farklı alanlara bölünse de temelde toplumsal yaşamda kadınlık ve erkeklik rollerinin inşasına ve bu inşanın da erkeklerin elleriyle gerçekleştirildiğine odaklanmaktadır. Feminist kuram, kadınlık ve erkeklik rollerinin inşasının kurguya dayalı olduğunun altını çizmektedir. Bu kurguyu değiştirmek söz konusu olsa dahi toplumsal yapının cinsiyetçi düzenlenmesi bunun olanabilirliğinin mümkün olmadığını gösterir. Yapılan değerlendirmenin ana perspektifini feminist okumalar oluşturmuştur. Çalışmamızın çıkış olarak sayılan kadının toplum içerisindeki görünmezliği, çalışmada kadınların eşlerinin uzağa gitmesiyle birlikte yeniden şekillenen kadınlık rollerinin ve bu yeni rollerinin getirdiği ağır toplumsal cinsiyet sorumluluklarının nasıl üstesinden gelindiğine uzun uzadıya yer verilmiş, kadınların bu süreçte yaşadıkları kimliksel çatışmalara ilişkin tartışmalar üzerinde durulmuştur. Görüşme yapılırken bazı kadınlar ne anlatacaklarını bilmediklerinin altını çizmektedir ancak bu bilmeyiş anlatacak bir şeyinin “olmayışından ziyade bunu nasıl ifade edeceğinden bihaber olduğunu” (Berktaş, 1998) yansıtmaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Kadınların hepsi aynı ilçede aynı mahallede yaşamaktadır. Çalışmada aynı yere odaklanılmasına sebep olarak yörede gerçekleştirilen yurtdışı evlilik sayılarının ciddi ölçüde fazla olmasıdır. Aslında bu anormal durumun yöredekilere gayet olağan gelmesi araştırmanın ne kadar elzem olduğuna bir cevap niteliğindedir. Bölgedeki insanların yurtdışı evliliklerine toplumsal statü açısından pragmatik yaklaşımları yurtdışı evliliklerinin hem özendirici hem de arttırıcı olmasına zemin hazırlamıştır. Ancak evlilik sonrası bu özendirici durumun sonuçları herkes için aynı olmamış bununla birlikte ekonomik durum benzerlik gösterse de yapılan göç sonrasında ekonomik durum bazı ailelerde olumlu bazı ailelerde olumsuz bir seyir yakalamıştır.

1.5. Örneklem

Görüşme yöntemi araştırmacı ve katılımcılar arasında daha rahat bir iletişimi sağlar. Çünkü görüşmecilerin kendi düşüncelerini kendi kelimeleriyle anlatması ve kendi anılarına yer vermesi açısından önemlidir (Reinharz, 1992). Bazen görüşme formundaki sorulara uyum sağlanılmamış, bazı karşılaşılan durumlardan ötürü (soruya cevap vermeme isteği gibi) bazı sorulardan vazgeçilmiştir. Görüşme sürecinde 14 kadınıla derinlemesine görüşme sağlanmıştır. Görüşmeler tek tek kişiler ile yapılmıştır. Görüşme yapılacak kadınların seçiminde “... zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkili...” (Yıldırım & Şimşek, 2006) olan kartopu yöntemi yapılmıştır. İlk belirlenen kişinin bu kriterlere uyum sağladığı için isim vermesi görüşmeci sayısını zenginleştirmiştir.

1.6. Veri Toplama Süreci ve Araçları ve Analizi

Betimsel bir analiz ve tematik bir kodlama sürecinden yararlanılmıştır. Görüşmeler 7 Ekim ile 9 Kasım arası yapılmıştır. Çalışma için hazırlanan görüşme formu en temel olarak; evlilik müessesine dahil olmanın nasıl bir serüvende başladığını, göç kararının alınmasında ne gibi faktörlerin etkili olduğunu göç kararının alınmasında fikir alışverişinin olup olmadığını, kocanın göçünden sonra geniş aile olarak ikamete devam edildiğini mi yoksa çekirdek aile olarak farklı hanede ikamet edildiği, göçten sonra değişen toplumsal cinsiyet rolleri, kamusal alana katılım, kocanın ziyaret etme sıklığı özetle göçten sonra yaşanan toplumsal, ekonomik, psikolojik etkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Tüm görüşmeler görüşmecilerin rızası alınarak telefonun ses kayıt uygulamasından kayıt edilmiş ve daha sonra deşifresi yapılarak çalışmada ana tema olarak kullanılmıştır.

1.7. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Tüm görüşmeciler çalışmada hane içindeki özel mevzulara değinmesi ve sorular doğrultusunda özel hayatlarından birtakım kesitler sunmasından dolayı isim ve soy isimlerinin kullanılmasının taraftarı olmamışlardır. İsimleri G1, G2 şeklinde numaralandırılmıştır. Çalışmada görüşmeci sayısı 14' te kalmasına rağmen görüşme süreci boyunca 23 kadınla görüşülmüştür. Ancak bu sayının 23'ten 14'e düşürülmesinin sebebi karşılaşılan durumların birbirlerinin tekrarı niteliğinde olmasıdır. Deneyimler her ne kadar farklılaşsa da manzaralar belirli bir sayıdan sonra benzerlik göstermiş, çalışmanın akıcılığı açısından sayı 14'e düşürülmüştür. Bu sayı ile birlikte de veri doygunluğuna ulaşılmıştır.

Tablo 1 *Görüşmecilerin özellikleri*

GÖRÜŞMECİLER	YAŞ	KAÇ YILDIR EVLİ	ÇOCUK SAYISI	EŞİ KAÇ YILDIR ORDA
G-1	45	29	4	27
G-2	44	28	5	26
G-3	35	10	3	2
G-4	26	5	2	3
G-5	26	3	0	7
G-6	52	33	4	18
G-7	26	11	2	6
G-8	26	10	2	5
G-9	21	2	1	6
G-10	33	5	1	25
G-11	20	2	0	10
G-12	55	36	3	27
G-13	54	35	4	30
G-14	34	12	3	5

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. Göçe Dair

Göç olgusu insanlık tarihinin en eski olgularından biridir. İnsanlığın ilkçağlardan bu yana yiyecek bulmak için gezinmeleri göçe meyilli olduğunun bir göstergesidir (Zülal, 2002). İnsanlık yerleşik döneme geçene kadar bir göç halindeydi. “Göç tarih boyunca insanlığın güçlükleri aşma isteğinin cesur bir ifadesi olmuştur” (Özcan, 2016). “Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayını ifade etmektedir. Göçlerin anlaşılmasında birçok farklı tanıma yer verilmiştir. Göç kararı almış insanların belli bir zaman diliminde bulundukları bir yerden başka bir yerleşim yerine yerleşmesi olarak tanımlanabilir (İçduygu & Sirkeci, 1999). Parasız ve Bildirici’ye göre göç; bir alanda yaşayan insanların ekonomik, siyasi vb. nedenlerle yaşadıkları yerleri geçici veya temelli terk etmeleri olarak da tanımlanabilir (Parasız & Bildirici, 2002, s. 137). Özer’e göre göç kavramı: meydana geldiği dönemde ekonomik, sosyal, kültürel ve politik etkileriyle toplumsal düzeni büyük ölçüde etkileyen nüfus hareketi; coğrafi yer değiştirmedir (Özer, 2004). Gökdere ise göçü sadece yer değişimi olarak görmemiş bunun yanı sıra göç edilen ve ikamet edilen yerler arasındaki mesafeyi ve uzaklık kavramını da göçün tanımına dâhil etmiştir (Gökdere, 1978). Birçok farklı tanıma sahip olan göç kavramı temelinde bir yer değiştirme olayıdır. Ancak sadece yer değiştirmeden ibaret değildir. Bununla birlikte göç eden birey; duygularını,

düşüncelerini, birikimini ve kültürünü de göç ettirmektedir. Değer ve yargılarını da göç ettiren birey sadece fiziksel varlığını taşımamaktadır. Birçok dinamiği kendisiyle birlikte göç ettiren kişi için bu hususlar kimi zaman avantaj kimi zaman dezavantaja dönüşebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, dünya bakış açısı daha evrensel olan birey bu göç sürecine daha çabuk uyum sağlarken, kapalı bir düşünce tarzına sahip bu adaptasyon sürecinde zorluk çekmektedir. Göçler, nüfusun yeniden dağılımı sonucunu doğurur (Tümerterkin & Özgüç, 1997). Temel unsuru birey olmakla birlikte toplumsal sonuçlar ortaya çıkardığı için göç olgusu, fiziksel hareketlilik olmasının yanı sıra toplumsal da bir olgudur.

Göç ile ilgili ilk bilimsel çalışma 1855 yılında Ravenstein tarafından kaleme alınan “Göç Kanunları” (Laws of Migration) adlı makaledir. Ravenstein çalışmasına daha çok iç göçleri dahil etmektedir. Yaşadığı dönemin İngiltere’inde yaşanan kısa mesafeli göçleri açıklamaya çalışmaktadır.

Genel olarak göç, kişilerin yerleşmek amacıyla bir yerden başka bir yere gitmeleri hareketine verilen addır. Bu hareket ülke içinde olursa iç göç, ülkeler arasında olursa dış göç veya uluslararası göç olarak adlandırılır (Tümerterkin & Özgüç, 2015). Bu kavram gerek sosyal gerek siyasal pek çok farklı süreci kapsar. Bireyleri ya da grupları göçe yönelten nedenler farklılık göstermektedir. Bununla birlikte göç çeşitleri de ortaya çıkmaktadır. Bu göçler “zorunlu” ve “gönüllü” göç olarak sınıflandırılır. Her göçün kendine özgü sonuçları da mevcuttur. Göçün tek bir sebebinden, tek bir sonucundan bahsetmek olanaksızdır. Göç olgusu bazen sürerlilik göstermektedir. Şöyle ki; bazı durumlarda göçün ilk gidilen yerde sonlanamadığı gözlenmektedir. Durumu daha iyi ifade etmek adına; göç eden kişi sadece fiziksel olarak yer değiştirmez. Bununla birlikte bilgisini, birikimini, kültürel değerlerini, yargılarını da göç ettirmektedir (Görgün, 2018). Kimi zaman göç edilen yerde bu kültürel değerler idame ettirilememiş yeni kültüre ayak uydurma çabası bu durumu zorlaştırmıştır. Bu durum aslında insanların göçleri tamamlanmamış, göç ettikleri coğrafyada da kültürel arayış içine giren kişinin potansiyel bir göç yaşadığı gözlemlenmiştir (Çakır,2011).

Göç gönüllü kurumsal yapılanmaları da ortaya çıkarmıştır. Söz konusu olan yapılanma kar amacı gütmeyen, daha çok gönül esaslığına dayanan, insan hakları odaklı kurumlardır. Bu kurumlar göçmenlerin haklarını savunmakta ve bununla birlikte hukuki

problemlerde danışmanlık yapmaktadırlar. Kurumsallaşma süreci, hükümetleri göç akımını denetlemekte daha fazla engellemektedir. Emniyet kuvvetleri tarafından yapılan kontroller, karaborsa fiyatlarını artırmakta, daha sıkı göç politikaları ise insan haklarını savunan kurumların direnişi ile karşılaşmaktadır” (Bayraklı, 2007; akt. Unat, 2002). Özetle direnişle karşılaşmak hem kontrollerin sağlanmasında engel teşkil etmekte hem de işleri daha da zorlaştırmaktadır. Gönüllü yapılanmaların tercih edilmesindeki en büyük sebep yukarıda da belirtildiği üzere yüksek ücretlerdir.

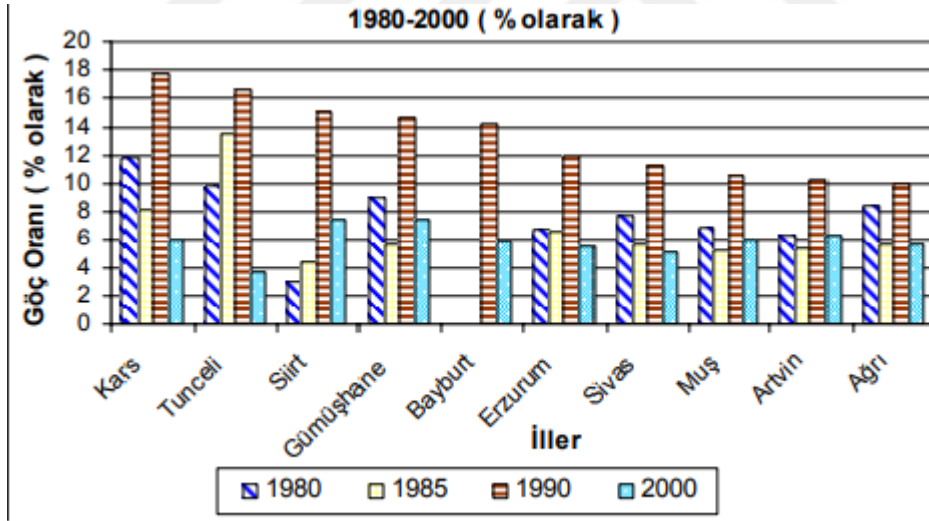
Değinilmesi gereken bir diğer konu yukarıda da belirtildiği göçün tek bir nedeninden tek bir sonucundan bahsedilemeyeceği gibi tek bir türünden de bahsedilemez. Göç çok boyutlu bakılması gereken bir konudur. Her göçün kendine özgü sonuçları da mevcuttur. Göç olgusu birçok farklı etmenden ortaya çıkabilmektedir. Ekonomik, sosyal, psikolojik, siyasal nedenler bu etmenlere dahil edilmektedir. Bununla birlikte göç olgusu ifade edildiğinde, ifade edilen bakış açısı farklılık göstermektedir. Farklı etmenlerden oluşabilen göç olgusu farklı disiplinlerin çalışma alanını kapsamaktadır. Bu nedenledir ki; farklı disiplinlerin farklı bakış açılarına sahip olan göç olgusu ifade edilirken tanımlanma noktasında karmaşıklık yaşanabilmektedir. Yaşanılan karmaşıklar ile birlikte göç olgusunu anlamaya dair birçok teori geliştirilmiştir. “Göç olgusu üzerine yürütülen bilimsel nitelikli çalışmalar neticesinde geliştirilen çeşitli teoriler, 19. yüzyıl sonlarından itibaren hız kazanmıştır” (Şahin & Aydemir, 2017). Bunların her biri, göç olgusunu anlamada ve çözümlemede önemli katkılar sunmuştur. Göç teorileri; göç olgusunun daha iyi kavranmasında ve açıklanmasında yardımcı olmaktadır. Göç teorilerinin tarihsel olarak dünyadaki dönemsel ekonomik politika ve uygulamalardan etkilendiğinin altı çizilmektedir. 1960’lı yıllarda ortaya atılan neo-klasik göç teorileri dayandıkları iktisat modeline ve günün koşullarına uygun olarak “bireysel faktörleri” göç analizinin içine dâhil etmiştir. “Bu teori, bölgeler arası eşitsizlikleri işgücü arz-talebi yoluyla giderilebilecek geçici dengesizlik durumları olarak değerlendirmiştir. Ekonomik düşüşler ve işgücünün sömürülmesine karşı oluşan olumsuz ortam, eşitsizlikleri sorgulamıştır. Bu bağlamda, merkez-çevre ilişkileri kapsamında, uluslararası göçün merkez ülkeler tarafından çıkarlarına uygun olarak yönlendirildiğini savunan dünya sistemi teorisi ön plana çıkmıştır. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda göçmen emek gücü ihtiyacı doğmuştur. 1990’lı yıllardan sonra ise, ekonominin küreselleşmesi ve uluslararası iletişim

ve ulaşım kaynaklarının gelişmesinin uluslararası göç sürecinde yarattığı karmaşıklıkla birlikte yapısal faktörlerin yanında kültür, aileler, etnik gruplar ve ilişki ağlarının da göç analizine katılması söz konusu olmuştur” (Güllüpınar, 2012). Bütün bunlar göç kavramının açıklamasında ve göçün süreçlerinin kavranmasında yardımcı olan faktörlerdir.

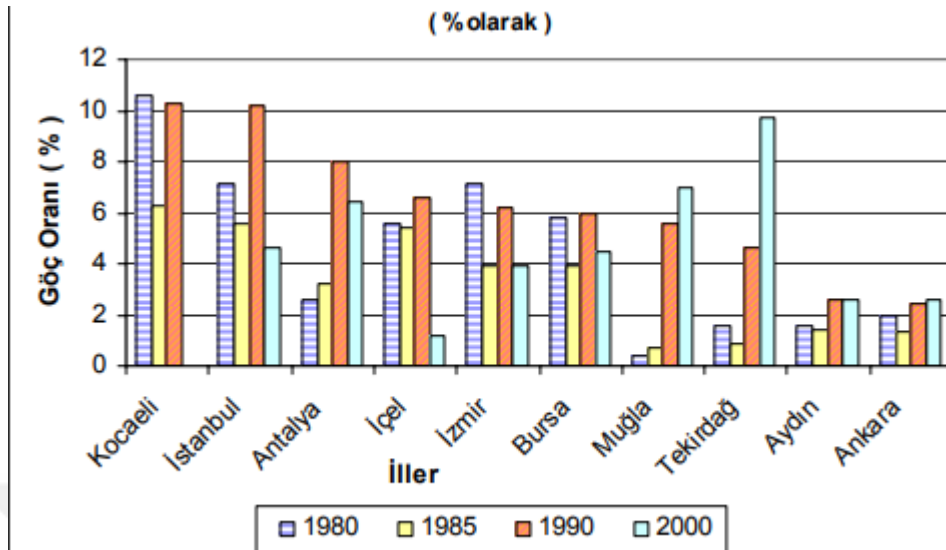
Günümüzdeki göçe bakıldığında ise kristalize olma (olguların kendi aralarında parçalanması) durumu söz konusudur. Her ne kadar kitlesel ve sürekli göçler yaşanmakta ise de bir yandan da göçler kristalize olmaktadır; çünkü yukarıda da belirtildiği gibi göçler neden-sonuç ilişkisi açısından farklılıklar gösterebilir ve yaşanan gelişmeler, her bir göçü biricik ve kendine özgü kılabilmektedir (Çağlayan, 2006). Göç en genel anlamıyla “fiziksel hareketlilik” olarak tanımlansa da bunun yanında göç eden kişi kültürünü, değerlerini, yaşantısını da göç ettirmektedir. Göç yaklaşımları göçün bu boyutuyla da ilgilenmiş, toplumlar arasındaki askeri, tarihi, kültürel, siyasi ve coğrafi etkileşimden yola çıkarak göçün sosyal boyutunu öne çıkaran yaklaşımlarda da bulunmuşlardır. Son olarak ise çalışmanın genel çerçevesinin şekillenmesinde başvurulan feminist yaklaşım ise göç sürecinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini vurgulayan yapısını sahneye çıkarmaktadır. Sonuç itibarıyla bütün yaklaşımlar birbirine eklemlenmiş durumdadır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere göçün tek bir nedeninden bahsedilemeyeceği için birçok farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Bu kısımda ele alınması gereken bir diğer önemli mevzuat çalışmanın ana çerçevesini dış göçler oluştursa da diğer göç türlerine kısa da olsa yer vermek konunun açıklığı açısından yararlı olacaktır. Şöyle ki; iç göç, bir ülke sınırı içerisinde köy, kasaba, şehir, bölge gibi bir yerden diğer yere yapılan bireysel veya kitlesel nüfus hareketi olarak açıklanabilmektedir (Üner, 1972, s. 72). “İç göç çevresel, ekonomik, sosyolojik, siyasi ve kültürel yönleri bulunan karmaşık bir olgudur” (Özdemir, 2012). İç göçler genellikle ülke içerisindeki göç sirkülasyonu üzerinde durmaktadır. Bu sirkülasyon temelde gelişmemiş olan bölgeden gelişmiş olan bölgeye olmaktadır. Söz konusu olan emeğin ekonomik açıdan yeterli olmayan bölgeden gelişmiş olan bölgeye göç etmesi beklenir. Ülke içerisinde ekonomik yönden gelişmiş olan bir şehir “çekim merkezi” konumuna geldikten bir süre sonra doygunluk yaşayabilir böyle bir durum sonucunda çevresindeki

şehir de “potansiyel çekim merkezi” ne dönüşebilmektedir (Çelik, 2007). Türkiye’de iç göçler 1950 li yıllarda hız kazanmış bununla birlikte kentleşme kavramı da görünürlük kazanmıştır. İç göçler daha çok sektörel olarak sanayiye yönelmiştir. Lewis’in 1954 yılında geliştirmiş olduğu “dual ekonomi” teorisine (kırsal tarım ve kentsel sanayi) dayanmaktadır (Çelik, 2007). Türkiye’de yaşanan iç göçlerde bu teoremi doğrular niteliktedir. Bir nevi köydeki tarım bırakılmış, şehirdeki sanayiye yönelme başlamıştır. Sonuç itibariyle Türkiye’deki iç göçler ilk olarak köyden yakın yerlere ve oradan da şehirlere devamlılık sağlamıştır. İç göç ile birlikte geleneksel sektörden modern sektöre geçiş yaşanmıştır. Doğu; geride kalmışlığı, Batı; modernleşmeyi temsil ettiğinden dolayı Türkiye’de iç göçler daha çok “doğu-batı” yönünde meydana gelmiştir.



Şekil 1. Türkiye’ de en fazla net göç veren iller (Çelik, 2007)



Şekil 2. Türkiye' de en fazla net göç alan iller (Çelik, 2007)

Bu durum bölgelerarası ekonomi eşitsizliğini doğurmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi iç göçler öncelikle yakın yerlere yapılmış, daha sonra aşamalı bir şekilde mesafe olarak daha uzak yerlere yapıldığı gözlemlenmiştir.

2. 1. 2. Dış Göçler

Ülke sınırlarının dışına yapılan göçler “dış göç” adı altında incelenmektedir. Uluslar arası göç yaşanan yerin olumsuz koşullarından kurtulmak için veya gidilecek olan ülkenin avantajlarından faydalanmak için gerçekleştirilebilir (Ünsal, 2019). Uluslar arası göçlerin tek bir sebebinden bahsetmek olanaksızdır. Dış göçlerin daha net anlaşılması adına uluslar arası göçe neden olan sosyal, siyasi, demografik ve ekonomik sebepler ele alınmalıdır.

Siyasal olarak: etnik farklılıklardan ötürü yaşanan dışlanma ve siyasi istikrarsızlık uluslararası göçe yönelten bir sebep olarak sayılmaktadır (Kutlu, 1992). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin demografik özellikleri farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin az nüfuslu olması emek kıtlığına, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin fazla nüfusundan ötürü ise işsizlik meydana gelmektedir (Ünsal, 2019). Gelişmiş ülkelerde işçi

ücretlerinin artmasıyla birlikte firmalar karlarını maksimize etmek adına yabancı işçi alımına gitmiştir (Ünsal, 2019 atfen Çetintaş & Barışık, 2000).

Dış göçleri çekici kılan bir diğer sebep ise eğitim sektörüdür. Gelişmemiş ülkelerde eğitim sektörünü yapılan harcamaların çok düşük olması sebebiyle eğitimin çok yetersiz kalması ve buna bağlı olarak yabancı ülkelerde kariyer fırsatı, daha iyi bir eğitim alma düşüncesi yine dış göçü çekici kılan bir başka sebeptir (Bayraklı, 2007). İkamet edilen ülkedeki eğitim sistemi tüm hayatı şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte bireyin kariyer fırsatlarını karşılayamayan eğitim sistemi bireyi başka bir ülkeye yöneltme durumunda bırakmıştır. Daha iyi eğitim şartlarından dolayı başka bir ülkeyi tercih eden birey dış göçe tabii tutulmaktadır.

Dış göçler de kendi içerisinde çeşitlenmiştir. Şöyle ki: bireyler veya kitleler kıtlık, kuraklık gibi doğal afetler ile baş edemeyip başka yer göç etmesine basit göç denir (Özcan, 2016).

Belirli bir işte veya belli bir amaç doğrultusunda çalışmak için geçici olarak yabancı bir ülkeye göç etmesine geçici göç denir. Hatta öğrenciler de bu gruba dahil edilebilir (Naz, 2015). Yukarıda bahsedilen eğitim mevzusu için göç edilmesi nispeten bu gruba dahil edilebilir. Yaşanılan ülke kimi zaman amaçlarımızı karşılayamayabilmekte bununla birlikte bireyler göçü tercih edebilmektedir.

Bireylerin istemleri dışında yaşadıkları ülkelerden ayrılmak zorunda kalmalarına (siyasal nedenlerden ötürü) zorunlu göç denir (Yılmaz,2014).

Ülkelerin kendi içerisinde yaşadıkları siyasal sorunlar (savaş) bu göçe neden olabilmektedir. Savaş gibi etkileri büyük çapta süren sorunların yanısıra bireylerin kendi içerisinde yaşadıkları fikir ayrılıkları veya fikir uyuşmazlıkları da yine ülkeden ayrılmak için sebep olarak gösterilebilmektedir. Yaşanılan ülkenin değer ve yargıları ile kendi içerisinde çelişen kişiler başka bir ülkeyi tercih edebilmektedir.

Ülkelerinde siyasi rejim veya otorite ile anlaşmazlık içerisinde olan bireylerin veya toplulukların başka bir ülkeye daha çok illegal yollarla gitmesine mülteci göçü denir (Ünsal, 2019).

Yüksek eğitilmiş kişilerin teknik açıdan daha iyi ülkelere göç etmesine beyin göçü denir. Bu göçler daha çok söz konusu iyi konuma, yüksek maaş verme ihtimali bulunmayan az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yapılmaktadır (Bakırtaş & Kandemir, 2010).

Beyin göçü tarih boyunca farklı dönemlerde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda tarihsel süreçte yaşanan bazı beyin göçlerine değinilmiştir.

1940–1945 yılları arası: 2. Dünya Savaşı ortamı ve Nazi baskısından ötürü Yahudi bilim insanları Avrupa’dan kaçmış, “Hitler rejiminin katı yaptırımlarından kaçan bilim insanlarına Türkiye sahip çıkmıştır (Bayraklı, 2007). Savaş ortamı negatif bir havanın oluşmasının yanısıra alınan yeni kararların da yürürlüğe girdiği ortamlardır. Hitler rejiminin almış olduğu tek tür oluşturma fikri gibi radikal kararları ve özellikle Yahudileri hedef alan ötenazi çalışmaları Yahudilerin ülkelerini terk etmesine sebebiyet vermiştir.

1960–1970 başlarında, profesyonel meslek grupları ekonomik imkanların daha geniş olması nedeniyle endüstrileşmiş 3. Dünya ülkelerine(ABD, İngiltere, Kanada) göç etmişlerdir (Çetintaş & Barışık, 2002).

1974-1975’li yıllarda, gelişmiş ülkelerde durgunluk yaşanmış bununla birlikte beyin göçünün plansız artış göstermesi nitelikli profesyonellere olan talebi azaltmıştır. 1980 sonrası döneme gelindiğinde ise göçün daha çok 3. Dünya ülkelerinden ABD ve Avrupa’ya olduğu görülmüştür.

1990 Sonrasında, Rusya ve Doğu Bloku parçalanmıştır. Bununla birlikte iç savaşlar ve çalkantılar başlamış, Doğu Blokundaki bilim insanları kaldıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır.

2000 Sonrasında ise ABD en çok beyin göçü alan yer olmuştur. Beyin göçünün buralarda yoğunlaşmanın sebepleri arasında geniş fırsatlar, daha iyi ekonomik ve barınma şartları ve bunun yanı sıra dünya üniversitelerinin dörtte birine sahip olması gösterilebilir (Bayraklı, 2007).

En çok beyin göçü kabul eden ülkeler arasında ABD, Kanada, Avustralya, Almanya, Fransa gibi ülkeler, en çok beyin göçü kaybeden ülkeler arasında Çin, Hindistan, Pakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu, Filipinler, Cezayir, Tunus, İran, Mısır, Nijerya gibi ülkeler sayılmaktadır (Yıldırımoglu, 2005).

Çalışmanın asıl ele aldığı son sebep ise ekonomik sebeplerdir. Bir ülkede çalışma ücretlerin düşük olması, vergi ödemelerinin yüksek olması, ülkesinde yaptığı işin yabancı ülkede getirisinin daha fazla olması, verilen sosyal hakların kötü olması, olumsuz çalışma koşulları, kendi branşlarında istihdamın yok denilecek kadar az olması, gelecek kaygısının

maksimum seviyede olması, düşük yaşam standartları ve bununla birlikte gelen yoksulluk yine dış göçleri cezp edici kılan bir diğer önemli sebeptir (Ünsal, 2019).

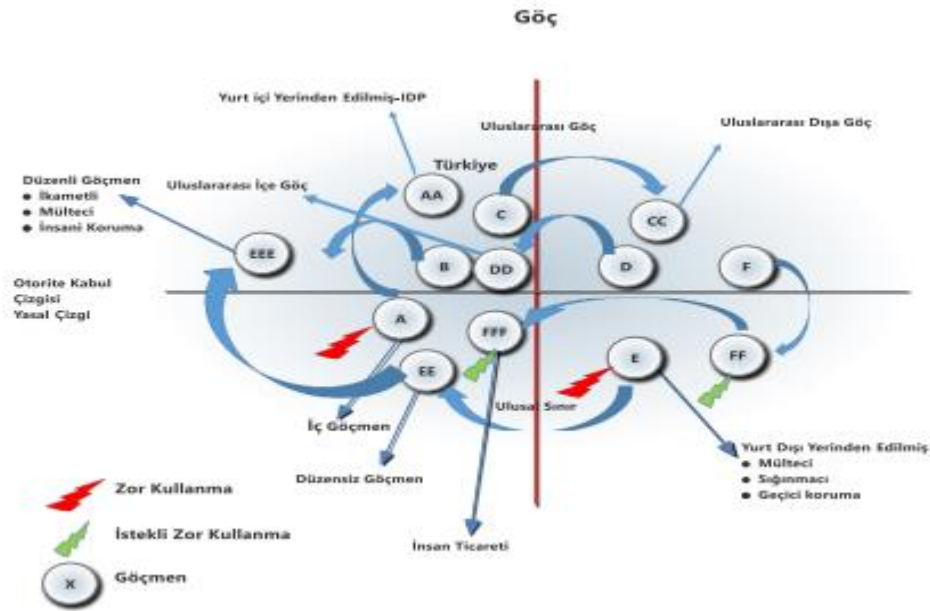
Son olarak ise ekonomi olarak iyi olmayan, iş olanaklarının kısıtlı olması ile birlikte iş bulabilmek için yapılan göçlere işçi göçü denir. İşçi göçleri tarih boyunca farklı dönemlerde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi ekonomik bakış açısıyla göçlere ve buna bağlı olarak gerçekleşen işçi göçlerinin üzerinde durmaktadır. Yukarıda iç göçler bahsedilirken değinilen bölgeler arası eşitsizlik sadece ülke içerisindeki köy-kent veya kentler arasında olmamış, göç tarihçesine bakıldığında ülkeler arası da olduğu görülmüştür.

15. Yüzyılda oraya çıkan sömürgecilik ile birlikte Batı temel ihtiyacı olan insan gücünü köle ticareti ile karşılamaya başlamıştır (Yılmaz, 2014).

Kölelik önceden de vardı ancak sömürgecilik ile birlikte sistemli hale gelmiş bununla birlikte kısa zamanda milyonlarca insan pazarlanmıştır. Sömürge alanlarındaki tarlalara gönderilen zenciler ilk örneği oluşturmuş önemli bir ihraç malzemesi haline gelmişlerdir (Yılmaz, 2014 akt William, 1944 Loomba, 1998). Köleliğin sona erdirilmesi ile birlikte “sözleşmeli işçilik” dönemine geçilmiştir. Sözleşmeli işçilik “sözde” kendi rızalarıyla birlikte kağıt üzerinde on yıl çalışıp serbest kalma koşullarına imza atmışlardır. Bu sözleşmeli işçilik ile birlikte birinci dünya savaşına kadar farklı ülkelere farklı ülkelere işçi götürülmüştür. Şöyle ki: 30 milyon Hintli tarlalarda ve madenlerde çalıştırılmak üzere Sri Lanka, Malezya, Güney Afrika’ya, milyonlarca Çinli’de Güney Doğu Asya’ya götürüldüler (Hayter, 2000; akt. Yılmaz, 2014). 20.yüzyılda yaşanan 1. Ve 2. Dünya savaşları dünyanın pek çok yerinde göçün yaşanmasına sebep oldu. Her iki savaşta da büyük kayıplar veren Batı ihtiyacı olan insan gücünü önce komşu ülkelerinden daha sonrada doğudan ve güneyden toplu göçler almaya başladı. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin yukarıda da değinildiği gibi yeterli sosyal, ekonomik, siyasal imkanları sağlayamaması ve Avrupa’da meydana gelen ciddi işgücü açıkları ile olaylar cereyan etmiş ve “düzensiz göç” (irregular migration) kavramı ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2014). Göç olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi adına çalışma konusuyla ilgili olan göçmen, sığınmacı gibi terimlerin açıklanması gerekmektedir. Göç eden birey eğer yabancı uyruklu ise göçmen ya da mülteci olarak adlandırılmaktadır (Babacan, 2019). Ancak göçmen ve mülteci kavramları da birbirinden farklılık göstermektedir. Şöyle ki;

göçmen kavramı, herhangi bir baskıya maruz kalmadan tamamen kendi iradesiyle göç eden kişi anlamına gelmektedir.

Göçmen kavramı sadece tek bir ferdi değil onunla beraber göç eden tüm fertler için de kullanılmaktadır (Anonim, 2013). Göçmen siyasi, sosyal, kültürel gibi sebeplerden ötürü kendi ülkesinden ayrılarak yabancı bir ülkeye göç eden kişiler için kullanılan bir terimdir (Özkan, 2017).



Şekil 3. Göç ve göçmen durumlarına göre göç sürecinin sınıflandırılması (Şeker & Uçan, 2016)

Siyasi, sosyal, kültürel sebepler arasında kendi ülkesinde karşılaştığı sorunlar sıralanabilir. Şöyle ki, ülkesinde yaşadığı fikir ayrılığı, mevcut düzene karşı yaşanan uyumsuzluk, istenilen eğitimin alınamaması, hedeflenen kariyere ulaşamama, kalınan ülkede ırksal ve mezhepsel olarak azınlık durumunda olma yine sorun olarak görülmekte ve göçe zemin hazırlamaktadır. Uluslararası göç diğer göç sınıflamasına benzer bir biçimde zorunlu ve gönüllü göç olarak ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü uluslararası göçler genel olarak işgücü göçleri, uluslararası öğrenci göçleri ve aile birleşimi göçleri kapsamaktadır. Zorunlu uluslararası göçler ise daha çok sığınmacı, mülteci hareketler ve doğal afetlerden kaçan kişilerin hareketlerini örnek verebiliriz.

Göç süreci sadece bir nedenden başlamadığı gibi göç sürecini açıklamak için farklı çalışma alanlarında geliştirilmiş birçok kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar

göç süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini, göçün nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Şöyle ki ekonomi odaklı yaklaşımlar, göç veren ülkelerin piyasa durumuna veya göç alan ülkelerin işgücü talebine odaklanarak ele almaktadır (Şeker & Uçan, 2016). Bu çalışmanın göç kısmında da göç alanına toplumsal cinsiyet perspektifinden yaklaşılmıştır. Göç süreci göç edenleri farklı derecede etkilemektedir. Şöyle ki, göç ettikleri yerde dil, sosyal ve kültürel çevre adaptasyon konusunda çok zorluk çıkarabilmektedir. Bununla birlikte ülkesinden ekonomik ve siyasal sebepler ile göç eden kişiler ise süreci daha sancılı atlatmak durumunda kalmışlardır. Göç eden kişi dil, kültür, sosyal çevre, yeni mekana adaptasyon, kişiler arası ilişkiler konusunda bir çok yeni durumun üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Özellikle çalışmada birçok görüşmecenin eşi gibi kayıtdışı göçmenin durumu daha zor olmakla birlikte maruz kalınan şartlar daha ağırdır. Yasal hiçbir haktan yararlanamama psikolojik baskı ve ekonomik istismar durumunu meydana getirmiştir. Göç süreci bir mücadele mekanizması oluşturmaktadır. Türkiye’den Almanya’ya gerçekleşen göç sürecinde de mücadele mekanizması oldukça bariz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; bir diğer kısımda daha ayrıntılı bahsedilecek olan göç süreci devlet teşvikiyle başlasa da ilerleyen zamanlarda daha çetin şartların yaşandığı bir sürece evrilmiştir.

2.1.3 Türkiye’den Almanya’ya Göç

Çalışmanın doğrultusunda görüşülen çoğu kadının eşinin “hemşehri ilişkilerinden” (tanıdık) ötürü Almanya’ya göç etmesi ve yoğunluğun Almanya’da oluşması bu çalışmada ayrı bir başlık açılmasına sebebiyet vermiştir.

“Türkiye’den yurt dışına işçi göçü konusunda yapılmış ilk akademik çalışma Nermin Abadan Unat tarafından yazılan 1964 yılında yayımlanan ‘Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları’ isimli eserdir” (Kütük, 2015). İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomisi olumsuz olarak etkilenen Avrupa’nın ve özellikle Almanya’nın eski gücüne kavuşmasında yabancı işçi alımı ve Türkiye ile yapılan ikili antlaşmalar etkili olmuştur. Her ne kadar Türkiye ve Almanya arasındaki nüfus hareketliliği çok eskiye dayansa da modern anlamda göçün tarihçesi 30 Ekim 1961’de imzalanan İşçi Değişimi Anlaşması’na dayanmaktadır. (Zeyneloğlu & Sirkeci, 2014). Bu antlaşmalar sonucunda bir göç dalgası

ortaya çıkmıştır. Türkiye’den Avrupa’ya iş gücü pazarının talepleri doğrultusunda toplu işçi alımları başlamıştır (Unat, 2002). Genel olarak göç süreci öncelikle erkek işçi göçü ile başlamış daha sonra aile birleşimi yoluyla zaman içerisinde Almanya’da “Türkiyeli bir toplum” oluşmuştur (Yılmaz, 2017). Ancak 1970’lerde bu alımın durdurulması ve aile birleşiminde sert uygulamalara gidilmesi göçmenlerin “illegal” yollara başvurmalarına yol açmıştır (Kalaycıoğlu, vd. 2010).

1950’li yıllarda başlayan işçi göçü günümüze kadar beş farklı dönem içerisinde ele alınmaktadır: (1) Bireysel göç, (2) aile birleşimi, (3) geri döndürme politikaları, (4) vatandaşlık hakları ve tartışmaları, (5) entegrasyon ve asimilasyonist politikalara dönüş (Kütük, 2015). Nermin Abadan Unat ilk işçi göçünden bu yana “Türk Dış Göçünü” aşamalaştırıp altı başlık altında toplamıştır.

1950’li Yıllar: Bireysel girişimler ve özel aracılar yolu ile göç. Almanya’dan kurumsal bazda ‘stajyer’ söylemi ile başlayan işçi talebi.

1960’lı Yıllar: İkili anlaşmalar, rotasyon inancı ve bireysel göçmen yerine “konuk işçi” kavramının kullanımı.

1970’li Yıllar: Ekonomik durgunluk ve yabancı işçi alımının durdurulması, illegal işçilere af ve aile birleşiminin kabulü

1980’li Yıllar: Kalıcılık ve bunun beraberinde getirdiği çocukların eğitim sorunları, dernekleşme hareketleri, sığınma istekleri, vize politikası ve geri dönüşü özendirici politikaların uygulanması.

1990’lı Yıllar: Yabancılar yasası, yabancı düşmanlığı, yabancılar ve kimlik tartışmaları.

2000 sonrası: Göçün yeni biçimleri, çok kültürlülük ve entegrasyon üzerine tartışmalar (Unat, 2002).

İlk dönem göçler daha çok işçilerin maddi imkanlarını iyileştirmek adına yapılan göçlerdir. Türkiye’den ilk işçi gönderimi iki şekilde gerçekleşmiştir: Bunlardan birincisi; özel aracılar yoluyla işçi alımının yapılmasıdır. Bir diğer işçi gönderme şekli ise; mesleki

bilgilerini arttırmak amacıyla staj için çağrılmalarıdır. Bununla birlikte Kiel Üniversitesi'ne bağlı "Institut für Weltwirtschaft" 1956 yılında Dışişleri Bakanlığına bir öneride bulunmuştur (Kütük, 2015). Bu öneride belirli bir sayıda esnaf ve sanatkarın Türkiye'den getirilmesidir. Gerekçe olarak ise; böyle bir hareketin sonucunda hem Türk ekonomisinin hem de dış ticaretin teşviki açısından çok iyi sonuçlar alacağı savıdır (Kütük, 2015). Bu kapsamda 12 kişilik stajyer grubu 1957'de Kiel'e gönderilmiştir. Alman çalışma bakanlığınca birçok kuruma yerleştirilmiş ve altı hafta boyunca staj yerlerinde dil eğitimi, yeme-içme masrafları Dışişleri Bakanlığınca karşılanmıştır. Daha sonra Alman Cumhurbaşkanı Theodor Heuss Ankara'ya gelmiş, 150 mezunun daha staj görme imkanının hazırladığını belirtmiştir (Unat, 1964, s. 35). Türkiye'nin ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1962-67) " artan işgücü ihracatı" nın bir hedef olarak gösterilmesi ve bunun sayesinde herhangi bir vasfı olmayan işçilerin Almanya'da çalıştıktan sonra vasıf sahibi olacağı varsayımı ikili anlaşma dönemine geçmeyi hızlandırmıştır.

Tablo 2: 1964-1973 yılları arasında yurtdışına giden işçilerin kalifiye durumları (Kütük, 2015)

Yıllar	Vasıflı	Vasıfsız
1964	24.468	41.748
1965	20.558	30.962
1966	8.918	25.492
1967	2.728	6.219
1968	12.086	31.118
1969	25.401	78.574
1970	35.010	94.565
1971	31.357	57.085
1972	28.743	56.486
1973	47.105	88.715
Toplam	237.374	510.964

Bununla birlikte ikili antlaşmalarla yurtdışına giden işçi sayısında çok büyük artışlar yaşanmış devlet politikası dahilinde yurtdışına işçi gönderilmiştir (Unat, 2002). Devletin ekonomik olarak gidenlere umut beslemesi ve ülkeyi kalkındırma görevi gidenlerin sırtına bir yük olarak binmişti. Ayrıca giden işçilerin tasarruf ettiklerinden ülkede kalkınma sağlanması için Köy Kalkınma Kooperatiflerinde "kontenjan"

uygulamasına geçilmiştir. İşçi göçünün yoğun yaşandığı 1960’lı yıllarda köylerin kalkınmasına yardımcı olmak sebebi ile “Köy Kalkınma Kooperatifleri (KKK)” kurulmuştur. 1965 yılında kooperatiflerin gelişmesini teşvik etmek için ve kooperatiflere bir sermaye oluşturabilmek üzere KKK’nın yurtdışına işçi göndermesine öncelik verilmiş ve belirli sayıdaki üyesini yurt dışına gönderebilmeleri için bu kooperatiflere “kontenjan” verilmiştir. Kooperatif üyesi olmayı özendirmek için de yurtdışına işçi olarak gitmek isteyen ve başvuru yapan adaylardan kooperatife üye olanlara öncelik verilecek bir uygulamaya gidilmiştir. Üye olan ve yurtdışına giden işçilerin yine yurtdışındayken de KKK’ya aidat ödemeleri zorunlu tutulmuştur. Buradaki temel gaye yurtdışına gidecek işçilerin tasarrufları ile güçlenecek kooperatiflerin çeşitli alanlardaki yatırımını sağlamak ve yeni iş imkanlarını sağlamaktır. Ancak 1967 yılında Almanya’daki ekonomik anlamda yaşanan krizden dolayı işçi alımlarının yavaşlaması hatta durması üzerine kontenjan sistemi de sarsılmış ve yurtdışı hayali suya düşen halk artık bu kooperatiflere ilgi duymamıştır. Bu arada çeşitli sebeplerden ötürü (para sıkıntısı, kötü yönetim) KKK programı eleştirilerin odağında kalmış ve 1967 yılında program geçici bir süreliğine çalışmalarını bırakmıştır. Ancak 1969 yılında işçi alımlarındaki canlanma ile bakanlığın yaptığı yeni düzenlemeler ile KKK programı tekrar yürürlüğe girmiş ve bu sefer eskisinden daha hızlı bir şekilde yayılmıştır. Ancak 1973 yılında Batı Avrupa Ülkelerinin yine işçi alımlarını azaltması kontenjandan yurtdışına giden işçilerin sayısında da düşüş meydana gelmiştir. Sonuç olarak KKK programları beklenen hedefleri gerçekleştirememiştir (Gitmez, 1979). Artış yaşanan işçi alımında 1957 Almanya’sında 20 bin Türk işçisi işsiz kalmış ülkedeki işsiz sayısı toplamda 621 bin gibi fahiş bir rakama ulaşmıştır (Kütük, 2015). Yaşanan artış ile birlikte Türkler bu yıllarda bazı suç olaylarına da karışmıştır.

Artışlar sonucunda Almanya ekonomisini de durgunlaştırmış, Türkiye’ye dönüşler başlamıştır (Orhan, 1968, s. 354). Dönüş güzergahı ise yine giderken kullanılan güzergahla aynıdır. Kent merkezinde ve köyde kalan kişilerin dönüş sebepleri de farklılık göstermektedir. Daha önce kentte kalanlar Türkiye’ye ülkede yapmak istedikleri şeyler olduğundan dolayı döndükleri ancak köyde kalanların daha çok uyum problemi yaşadıkları için döndükleri gözlemlenmiştir (Kütük, 2015). 1970 yılından itibaren yoğun işçi alımı durdurulmuş ancak oradaki işçilerin ailesine izin verilmiştir. Şöyle ki bu

durumdan sonra daha çok aile birleşimi yoluna gidilmiştir. Ailelerini getirmeye izni olmayan işçiler ise *Heim* adı verilen kamplarda kalmışlardır. Az para kazanan işçiler ise paradan tasarruf edebilmek için bir dairede iki hatta daha fazla aileyle birlikte kalmış, turist veya yasal yollarla gidemeyen işçiler ise kötü şartlarda çalışmayı kabul etmek zorunda kalmışlardır (Kütük, 2015). Ne gittikleri ülkenin dilini bilen, ne de orada kendileri için nasıl bir çalışma ortamı ve yaşanacak konut olduğunu bilen işçilerin, sırf ekme parası için göze aldıkları göç psikolojik ve sosyolojik açıdan bir çıkılmaz yol haline gelmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde ise Türk işçilerin daha yaşanabilir koşullara sahip olması ve göç ettirilen kültürel değerlerin burada da idamesinin sağlanması ile birlikte Türk toplumu “kalıcı” olduğunu göstermiştir (Kütük, 2015).

Çalışmak için geldikleri ülkelere daha iyi fırsatlar için ya da daha fazla para kazanıp birikim yapabilmek adına ülkede kalma kararı alan birçok göçmen “misafir işçi” dönemine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bununla birlikte kimileri “bir elin nesi var iki elin sesi var” mantığıyla ailelerini de yanına alarak aynı aile içerisinde çalışan sayısını arttırıp para kazanma yoluna gitmişlerdir. Bütün bu gelişmeler ışığında 1970’li yıllarda Türkiye ile ikili anlaşmalar halinde olan ülkeler yeni bir “kararlar dönemi”ne girmiş, kalıcılığı sağlanan göçmen işçilerin sosyal hakların sağlanması amacıyla görüşmeler sağlanmıştır. İşçi alımının durdurulmasına rağmen aile birleşiminden ötürü artış devam etmiştir. Bu durum yerleşme, konut, eğitim gibi sektörlerde birtakım sorunları meydana getirmiştir. Kalıcı olmakla birlikte Rotasyon sistemine inanılarak gönderilen işçiler artık bu ülkelerde etnik azınlıklar olarak yaşamlarını devam ettirmektedirler ve yerli halkta da yavaş yavaş bir yabancı düşmanlığı oluşmaya başlamıştır. Bu yabancı düşmanlığına karşı haklarını savunan, kendini temsil eden dernekler altında organize olmayı hedeflemişlerdir. Bu organize olmaların yıllar içerisinde olumlu dönütleri de gözlemlenmiştir. Daha açık ifade ile; 1980’li yıllarda Batı Avrupa’da Türklerin kalıcı olduğu birçok kesimde kabul görmüştür. Almanya’ya gelen işçileri isimlendirmeler de zaman içerisinde dönüşüm geçirmiştir. Şöyle ki, 1970’lerin sonuna kadar kullanılan “Gasterbeiter” (konuk işçi) söylemi yerini “Auslaendischer Arbeitsnehmer” (yabancı iş alan) veya “Einwanderer” (göçmen) terimi ilerleyen süreçlerde ise “Auslaendische Mitbürger” (yabancı yurttaşlar) terimi kullanılmıştır (Unat, 2002).

1973 senesinde aile birleşimi ile işçilerin yanına gelen aile üye sayısı Almanya’da 245.000, diğer Avrupa ülkelerinde ise 91.488 kişidir (Gülsün, 1974).

Tablo 3: 2010 yılı verilerine göre Avrupa’daki Türk vatandaş sayıları (Kütük, 2015)

Ülkeler	Vatandaş Sayısı ¹	Vatandaşlık Değiştirenlerin Sayısı
F. Almanya	1.629.480	1972-2009 yılları arasında Alman vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 777.904’tür.
Fransa	459.611	1991-2008 yılları arasında Fransız vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 71.323’tür
Hollanda	372.728	1946-2008 yılları arasında Hollanda vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 259.958’dir. Çifte vatandaş sayısı dahildir.
Avusturya	110.678	1999-2009 yılları arasında Avusturya vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 88.597’dir.
İngiltere	52.893	1989-2007 yılları arasında İngiliz vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 63.635’tir.
Danimarka	57.129	1980-2006 yılları arasında Danimarka vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 28.129’dur. Çifte vatandaş sayısı dahildir.
Belçika	39.419	1985-2008 yılları arasında Belçika vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 130.374’tür.
İsveç	67.731	1990-2008 yılları arasında İsveç vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 33.523’tür.
İsviçre	71.692	1990-2008 yılları arasında İsviçre vatandaşlığına geçen vatandaşların sayısı 45.320’dir.
Norveç	15.000	

Kalıcı olmaya niyetli olan Türkleri; çocukların eğitim sorunları, dernekleşme hareketleri, sığınma istekleri, vize politikası ve geri dönüşü özendirici politikalar beklemekteydi (Unat, 2002). Gidilen ülke açısından işçi göçü bu gibi sorunlar teşkil etmiş, göç veren ülke açısından ise geride kalanlar eşler ve çocuklar olmuştur. Yıl içerisinde kullanılan yıllık izinle birlikte Türkiye’ye gelen memlekette bağlar bir şekilde sürdürülmüş, ancak işin iç kısmında durumun sadece ekonomik bazda olmadığı daha çok geride kalanın psikolojik ve sosyal perspektifte bakıldığında birçok sorunun da yurtdışı göçüyle birlikte inşa edildiğini ifade etmek pek yanlış olmamaktadır.

İstatistikler göz önüne alındığından Almanya ülkesine göç eden erkek işçilerin medeni durumları 1968 yılında % 82’sinin evli olduğu görülmektedir. Evli olan ve eşlerini Türkiye’de bırakan göçmen erkek işçilerin oranı Avrupa’daki diğer göçmen erkeklere göre yüksektir. 1968 yılında Almanya’daki Türkiyeli erkek işçilerin yarısından daha

azının eşleri yanındayken, diğer göçmen erkek işçilerin % 58'inin eşleri yanındadır (Paine, 1974 atfen; Şimşek, 2010). Bu dönemde yurt dışına göç eden işçi sayısının yaklaşık 2 milyon olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de geride kalan kadın sayısının oldukça yüksektir (Toksöz, 2006). Bu geride kalmışlığa sebep olarak göç hakkında pek bir fikir sahibi olmamaları ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kalmaları gösterilebilir.

Türkiye 1960 yılından itibaren özellikle Batı Avrupa ülkeleri ile imzaladığı anlaşmalar kapsamında 1970’li yıllara kadar yoğun erkek göçü vermiştir. Bazı kadınlar göçte aktif olmasa bile göç sürecinden etkilenmişlerdir. Erkeklerin yanı sıra köken ülkede kalan kadınlar da eşlerinin yokluğundan dolayı bu süreçten ekonomik, sosyolojik, psikolojik olarak etkilenmişlerdir. Bu perspektifte bakıldığında göçün toplumsal cinsiyet rollerine olan etkisi çok net bir şekilde görülmüştür. Konuya daha bütüncül yaklaşmak adına kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin yanı sıra toplum algılarına da yer verilmelidir (Kadıoğlu, 1997). Şöyle ki; göç sonrası geride kalanın kadının durumunu anlayabilmek için sadece göç anlaşılmamakta bunun yanında göçte eşlik eden diğer toplumsal faktörlerde açıklanmalıdır. Duruma iki taraflı bakıldığında toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünden dolayı köken ülkede kalan kadının yanısıra göç etmek durumunda kalan erkek de bir takım sorun yaşamıştır. Bilinmeze yolculuk eden erkek dilini bile bilmediği ülkede birçok zorluk çekmiştir. Daha çok sosyal ağlarla şekillenen bu göç tipi “hemşehri” faktörü olmayan ülkelerde erkekleri daha çok zorlamıştır. Toplumsal cinsiyet rollerine dayalı iş bölümünden dolayı para kazanma zorunluluğu olan erkek, yaşanan coğrafyada bu idameyi sağlayamadığında göçü bir alternatif olarak görmüştür. Yaşanılan coğrafyada daha önce giden erkeklerin memleketlerine daha prestij sahibi olarak dönmeleri yine göç mevzusunu cazip kılmıştır. Lakin göç sürecinin başında bu caziplik yerini eziyete bırakmıştır. Şöyle ki, illegal yollardan giden erkekler uzun süren yolculuklar, her an yakalanma korkusu ve bir daha ne zaman döneceklerini bilmemeleri gibi bir çok cevapsız soru ile baş etmek durumunda kalmışlardır. Bu korku ülkeye vardıklarında bitmemiş; çalışabilecek miyim, para kazanabilecek miyim, bu parayı aileme gönderebilecek miyim gibi birçok soruyla devam etmiştir. Salt para olarak değil, işin içerisinde hasret ve özlem de girince erkek kar- zarar hesabına girmeye başlamıştır. “Değer miydi, bu parayı ülkemde kazanamaz mıydım” gibi bir psikolojik çöküntü de söz

konusudur. Para için göç edilen ülkenin dilinin, dininin bilinmemesi yine erkek için kaçınılmaz kötü bir durumdur. Sosyolojik ve kültürel açıdan bir çok farklı manzara ile karşılaşan erkek kendini bir tür kültür karmaşasının ortasında bulmuştur. Çalışılan yerde birçok farklı kültürden insanın bulunması bir “kültürel etkileşim” durumunu meydana getirir de bu çok etkili şekilde olmamıştır. Son olarak geriye dönmek istese de binbir zorlukla geline ülkeyi bırakması toplumda çok büyük bir baskı yaratacağından böyle bir durum söz konusu olmamıştır.

2.1.4. Toplumsal Cinsiyet ve Göç

İnsanlar belli bir cinsiyet ile doğarlar ve cinsiyetin getirdiği rolleri büyüme sırasında öğrenirler. İnsan cinsiyetinden bahsederken ise biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramlarına yer vermek çalışmanın anlaşılabilirliği açısından elzemdir. Cinsiyete bağlı olarak sahip olunan organlar ve üreme gibi cinse özgü dinamikler “biyolojik cinsiyet” adı altında sıralanırken kültürün getirdiği, toplumdan topluma değişkenlik gösterebilen, zaman içerisinde farklılık gösteren roller ise “toplumsal cinsiyet” adı altında sıralanabilmektedir. “Bireyler arasındaki hiçbir ayrım veya fark, bireylerin biyolojik anlamda er veya dişi oluşları kadar belirgin ve yaygın değildir. Fakat cinsiyet sadece biyolojik özellikleri ifade etmez. Cinsiyet, birey açısından, yaşamın daha ilk yıllarından itibaren toplumsal bir kategori olarak da anlam kazanmaya başlar. Takip eden yıllarda bireyin biyolojik cinsiyetini (sex) merkeze alan bir anlayış düşünüş-yaşama dünyası inşa olunur. Oluşan bu dünyanın ismi toplumsal cinsiyettir (gender). Toplumsal cinsiyet, bireyin belli bir cinsten olduğuna ilişkin bilgiye, bu bilgi dâhilinde olmak üzere toplumsal düzlemde bireyden beklenenlere ve toplumda bireye biçilen konuma işaret eder” (Vatandaş, 2007).

Biyolojik cinsiyetin yanı sıra toplumun bireye sunduğu roller çerçevesinde cinsiyet yeni anlamlar kazanır. Birey, doğduğu andan itibaren bu inşa sürecinin bir nesnesi haline gelir. Birey, biyolojik cinsiyetinin ekseninde oluşup anlam kazanan bir davranış (lar) silsilesinin mensubu olmaya başlar. Bireyin cinsiyetine göre atfedilen giysiler, bu giysilerin renkleri, giysilerin biçimleri, saçın uzunluğu- kısalığı- biçimi gibi faktörler inşa

sürecinin ilk adımlarıdır. Bunlara ek olarak tutumlar, tavırlar vs. gibi şeyler de belirli kalıplar dahilinde cinsiyetler arası dağıtılmaya başlanır. Doğan çocuk için toplumsal düzen bu roller çerçevesinde belirginleşmeye başlar, çocuğa cinsiyeti dahilinde alınan giysi, oyuncakın yanında soyut olarak çocuk için uygun olarak belirlenen davranışlar, tutumlar ve yine olarak çocuk için uygun görülen meslek ve arzular bu inşa sürecinin sonraki adımlarını oluşturmuştur.

Esasen bu rollerin, tutumların, davranışların cinsiyete göre sınıflandırılması ve farklılık göstermesinin en temel sebebi olarak, toplumun değişmez bir ölçüt olarak biyolojik cinsiyeti kabul etmesi gösterilebilir. Toplum bireyi biyolojik cinsiyetine göre davranışlar sergilemesini ister; hazırladığı davranışlar örgüsünü kabullenmesi ve uygulaması için zorlar. Yine bir toplum dayatması olarak; erkeğin göç etmesi, kadının köken ülkede kalmasının en temel sebebi toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüdür. Şöyle ki; kadın “ekmek getiren” olmamakta daha çok yeniden üretim faaliyetleri ile ilişkilendirilmekte erkek ise “para kazanan, ekmek getiren” olarak görülmektedir.

2.1.5. Toplumsal Cinsiyet

Kadın ve erkek arasındaki doğal, biyolojik farklılıklar cinsiyet olarak adlandırılmaktadır. Bu farklılıkların bir çoğu net ve sabitken bazı biyolojik farklılıklar sabit değildir. Erkekler ile kadınlar arasında bulunan biyolojik farklılıklar toplumsal müdahaleler ile çok farklı ve keskin boyutlara taşınabilmektedir. Feminist kuramlar bu keskin boyutlara ulaştığını göstermek, biyolojik cinsiyetin ve toplumsal normların öğrettiği cinsiyet arasındaki ayrımın altını çizmek amacıyla toplumsal cinsiyet kavramını meydana getirmişlerdir. Ancak bu tartışmada bazı ifadeler değişkenlik göstermiştir. Her ne kadar kuramlar kendi içerisinde farklı dallara ayrılrsa da yine kadınlık ve erkeklik rollerinin inşası konusunda birleşmiştir. Feminist düşünce erkek ve kadın rollerinin inşasının tamamen kurguya dayalı olduğunun altını çizmektedir. Çünkü yine feminist düşünceye göre bu rolleri tayin eden eril bakış açısidir. Bu konuda farklı feminist bakış açılarına yer vermek konunun anlaşılabilirliği açısından faydalı olmaktadır. Şöyle ki; Postmodern feministler kadınlığı daha çok “deneyim” üzerinden ele almaktadır. Daha açık

bir ifade ile tek bir kadınlık veya erkeklikten söz edilemez (Aydın, 2019). Kimlik inşaları deneyimler üzerinden mümkündür. Kimliklerin ve deneyimlerin doğru bir şekilde analizinin yapılabilmesi için kendine özgü olan yaşam koşulları çerçevesinde yaklaşan bir çalışma yöntemidir. Özetle Postmodern feministler kimlik/ deneyim dikotomisi üzerinde durmaktadır. Şöyle ki; deneyimler yaşam koşullarından bağımsız olarak ele alınamaz. Yaşanan deneyimler kimlik oluşmasında büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle göç durumunda kadın deneyimlerinin önem kazandığını söylemek mümkündür. Kimlik ve deneyim birbirinden ayrı ele alınamayacak konu vaziyetindedir. Bu deneyimler sonucunda kimlik inşa edilmiş, kimliğe bağlı olarak roller verilmiştir. Bu roller çerçevesinde erkek çalışan dışarıda olan, kadın ise çalışmayan ve eşine bağımlı vaziyettedir. Bu bağlamda Marksist Feministlere yer vermek konunun açıklığı açısından yardımcı olacaktır. Ataerkil toplumda özel alana (ev) atfedilen kadınların ev içerisindeki emeği görünmez bir hal almıştır. Marksist Feministlere göre kadınların ev içerisindeki emeği değersizleştirilirken erkeğin emeğinin kapitalist sistemde bir değer olarak görüldüğünün altını çizmektedir (Donovan, 2009). Gündelik hayatlarının çoğu kısmını evlerinde geçirmiş olan kadınlar, görev olarak ev bakımı, çocuk bakımı olarak sınırlandırılmışlardır. Bu sınırlandırılma görmezden gelinmelerine neden olmuştur. Kadın hane içinde var olurken erkeğin ise hane dışında varlığını sürdürmesi, ekonomik anlamda maddi kazanç kazanması kadının görünmezliğini perçinlemiştir. Erkek ekonomik getirisi olan işlerini idame ederken ekonomik iktidarını kurmuş, kadın ise herhangi bir getirisi olmayan işleri yaparak hanedeki varlığını devam ettirmiştir. Bununla birlikte kadın özel alana hapsedilmiştir. Bu mekanlar istisnai durumlar ile karşılaşıldığında anlamları kırmak veya yeni anlamların yüklenmesi açısından oldukça zorlu bir süreç olmuştur.

Daha açık bir ifade ile önceden özel alana atfedilen kadınlar eşlerinin yokluğunda kamusal alana ilk adımlarını atmış ancak kendilerini karşılayan eril duvarları aşma konusunda oldukça zorlanmışlardır (Çakmak, 2017). Bu zorluklar daha çok toplumda önceden kodlanmış değerler, atfedilen rollerdir. Feminist Kuram, kadınların özel alandan kamusal alana çıkışlarının çok sancılı olduğunun altını çizerek yıllardır süregelen kadınlık rollerinden kurtulmanın pek mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Kadının bireysel olarak görünmezliği, ikinci olarak konumlandırılmasından sonra kamusal alana ilk adım atışında hem eril tahakkümünün görünmez bir eli olarak dedikodu söylemi oluşmuş hem

de hemcinsleri tarafından aykırı olarak görülmeleri kadınların özgüven konusunda da sıkıntı yaşatmıştır. Bu bağlamda Radikal feministlerin belirttiği gibi eril tahakküm kendini sadece belli bir konuda net olarak göstermez (Açıkalın, 2018). Bunu çok farklı alanlarda çok farklı biçimlerde görmek mümkündür. Kamusal alana adım atan kadın “ev hanımı” kimliğinin gerektirdiği sorumlulukların yanına yeni sorumluluklarını da eklemiştir.¹ Aydınlanmacı feministler de kadınların kamusal varlıklarını önleyen en temel engelin; erkeklerin kamusal alan ile eşleşmesinin ve kamusal alanın eril değerler ile donatıldığını göstermektedirler.

Özellikle eğitim, siyaset, hukuk gibi alanlarda tamamen eril kültürün bulunduğu altını çizen aydınlanmacı feministler kadınlık deneyimlerini bu alanlara taşınmasının gerekliliğini savunmaktadırlar (Donovan, 2009). Ancak aydınlanmacı feministler ile radikal feministler bu konuda zıt düşmektedir. Radikal feministlere göre eril kültür kadınlık deneyimlerini olduğu gibi kabul etmez eril bir perspektifle yeniden düzenler.

Öte yandan toplumsal cinsiyet terminolojisinin gelişmesini sağlayan ve günümüze kadar uzanan tartışmalara kaynaklık eden feminizmin farklı perspektiflere ayrıldığı görülmektedir. Yukarıda tartışma bağlamında ele alınan feminist perspektifleri özetlemek gerekirse en başa liberal feminizmi yerleştirmek gerekir.

Liberalizm bireylerin haklarını vurgulamasından sonra bu haklardan kimin faydalanacağı konusuna ilişkin bir söylemde bulunmamıştır. Bununla birlikte liberalizm birey haklarını tanımlamasına rağmen kadınlara yer vermemesinden dolayı kadını ikincil olarak konumlandırmıştır. Liberal feminizm bu bakış açısına bir eleştiri getirerek erkeklere sunulan doğal haklarının aynısına kadınların da sahip olabilecekleri konusunda umut beslemektedir. Kadınların çoğu alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiğinin altını çizen Liberal feministler bunun yanında kadınlarla erkeklerin sadece biyolojik cinsiyet olarak ayrıldıklarını ve bunun dışında herhangi bir ayrım olmadığının altını çizmiştir. Liberalizmin bireylerin haklarını vurgulamasından sonra bu haklardan kimin faydalanacağı konusuna ilişkin bir inceleme yapmamaları ve bununla birlikte liberalizmin birey haklarını tanımlamasına rağmen kadınlara yer vermemesinden dolayı kadını ikincil olarak konumlandırılmıştır. Liberal feminizm bu bakış açısına bir eleştiri

¹ Bu konuya değinmemizin sebebi ilerleyen kısımlarda anlaşmalı evlilikten ötürü boşanmış olan kadınların anlaşmalı evliliklerin gerçeğe dönmesiyle birlikte ekonomik dayanağı kaybetmesi bununla birlikte ekonomik endişeden dolayı çalışmaya başlamasıdır.

getirerek erkeklere sunulan doğal hakların aynısına kadınların da sahip olabilecekleri noktasında umut beslemektedir. Kadınların çoğu alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiğinin altını çizen liberal feministler bunun yanında kadınlar ile erkeklerin sadece biyolojik cinsiyet olarak ayırdıklarını ve bunun dışında herhangi bir ayrım göstermediklerini belirtmişlerdir.

Kültürel feminizmde ise liberal feminizmin etkisi devam eder ancak kültürel feminizm Liberal Feminizme göre daha da radikalleşme gösterir. Şöyle ki liberal feminizm kadın ve erkek eşitliği için hak talebinde bulunurken devrimci nitelikleri içerisinde barındırmaz. "Feminist toplumsal reform teorisi kadınların kamusal alana mutlaka girmeleri ve oy kullanmaları gerektiğini çünkü politikanın çürümüş eril dünyasının arıtılması için kadınların ahlaki bakış açısına ihtiyacı olduğunu söylemektedir" (Donovan, 2009). Kültürel alanda kadının görünür olması gerektiğini savunan bu feminizm bakış açısı eril hakimiyetin nasıl olduğunu açıklarken aynı zamanda kadınsal değerlerden uzaklaşmanın olumsuzluğunun altını çizmeye çalışmaktadır. Kültürel feminizmin en radikal tavrı din üzerine olan eleştirileridir. Kültürel feministlere göre Hristiyanlık ataerkil bir sistemin içerisinde. Kültürel feministler olumlu kadın imajına överek kadınları daha uygun dini gelenek alternatiflerini geliştirmek gerektiği açıklamasını yapmaktadır. Yine olarak kültürel feministlere göre dinin getirdiği kuralların reddi aynı zamanda ataerkilliğin reddi olarak da geçmektedir. Kültürel feministlerin genel söylemleri anaerkillik üzerinedir. Sonuç olarak kültürel feministler reform istemektedirler. Kültürel feministlere göre bu reformun daha çok toplumsal adalet için kadının kamusal alanda olması gerekmektedir.

Kadın sorununu yeniden çözümleyen Marksist teori kadının ikincil olarak konumlandırılmasının temel sebebi olarak kadının ekonomik bağımsızlığının olmayışına bağlamaktadır. Marksist feminizmi anlamak için Marx ve Engels'in teorilerinin belli başlı yönlerini gözden geçirmek gerekmektedir. Sosyalist feministler ise kadınlar ile ploterya sınıfının benzerliğine işaret etmektedirler. Onlara göre ancak ezilen kadınlar bilincini geliştirme yönünde teşvik edilmelidir (Donovan, 2009). Marx'ın değindiği bir diğer konu ise emeğin nesnelleşmesidir. Bu nesnelleşme ile birlikte insan, kadın ve erkek olarak metaya dönüşmektedir. Değindiği bir diğer konu doğal iş bölümüdür. Kadın; evin içine,

erkek; evin dışıyla isnat edilmiştir. Zaman içerisinde kadın basit bir çocuk doğurma aracı haline gelmiştir. Kadın bu anlamda eril amaçların bir aracı olarak maddeleşir.

Feminist teoride tartışılan temel nokta burasıdır: ailenin kökenidir (Donovan, 2009). Kadınların ezilmişliğinin başlıca nedeni kapitalizm olarak görülmektedir. Kadın ve erkeğin eşit konuma gelmesi için kadının da ücretli emek içerisinde konumlandırılması gerektiğini savunurlar. “Bu nedenle Marksist feminizmin en sık sözünü ettiği kavramlar, kapitalizm, sınıflı toplum ve ekonomidir” (Konca, 2016). Özetle; ele alınan konu üzerinde farklı perspektiflerin sentezi konuya çok boyutlu bakılması açısından oldukça faydalıdır. Şöyle ki; Postmodern feministlerin işaret ettiği üzere “deneyim” çalışmanın temel taşı oluşturmaktadır. Tek bir kadınlık, tek bir erkeklikten bahsetmek söz konusu olamamakta, kadınlar yaşantılarını deneyim ile meydana getirmektedir. Eşlerinin yokluğunda deneyimledikleri kadınlık algıları sonraki aşamalarda alacağı kararları etkilemiştir. Yine olarak Marksist feministlerin altını çizdiği “ev içerisindeki emeğin görünmezliği” çalışmada görüşmeciler kadınların isyan noktalarından birisidir. Erkeğin kamusal alanda çalışması ve toplum tarafından emeğinin değer görmesi, kadının emeğinin görülmemesi çalışmanın bir diğer sorunun aydınlatılmasında Marksist feminist bakış açısıyla bakılmasının son derece yararlı olmaktadır. Bu soruna cevap niteliğinde Aydınlatmacı feministlerin “kamusal alanda kadınların varlıklarını göstermesi” görüşü gösterilebilir. İleri kısımlarda tartışılan, kadının kamusal alana çıkmaması, özel alanda sıkışıp kalması ancak eşinin yokluğunda gerekliliklerden dolayı çıkma zorunluğunda olan kadın sürecin başında bir çok engelle karşılaşmakta süreç boyunca yıpranabilmektedir.

Son olarak Radikal feministlerin işaret ettiği “kadının olduğu gibi var olması gerektiği” bakış açısı yine olarak çalışmanın ileri kısımlarında tartışılan kadının kamusal alana çıkışında veya hastane, postane gibi ikincil kurumlarla muhatap olması durumunda yanında baba, ağabey gibi eşinin yokluğunda koruyucu bir erkek ile görünürlük sağlaması gerektiği düşüncesine tamamen karşı çıkan bir düşünce yapısıdır (Donovan, 2009). Kadınların eşlerinin göç deneyimine bağlı olarak değişen kadınlık algıları, toplumsal cinsiyete bağlı olarak aile içi iş bölümü, değişen sorumlulukları farklı bakış açıları özümseyerek anlaşılabilir ve tartışılabilir. Çalışmanın bulgular kısmında daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacak bu konu; erkeğin temelde ekonomik kazanç ve bölgede benimsenen bir göç hareketinden ötürü dışarıya göç etmesini ele almaktadır. Bunun

akabinde kadını geride bırakarak hane içerisindeki sorumluluklar ile baş başa bırakması, sorumlulukların yarattığı ekonomik, psikolojik, sosyolojik yansımaları ve değişen, dönüşen kadınlık algısı çalışmanın diğer dinamiklerini oluşturmaktadır.

Radikal feminizm 1960'ların sonunda 1970 lerin başında Kuzey Amerika'da doğmuştur. Radikal feministlere göre kadın sorunlarının ana sebebi erkek egemenliğidir. Bunun yanında radikal feministlere göre erkekler genel olarak tahakkümünü kadın bedeni üzerinde inşa etmektedirler. Ayrıca radikal feministlere göre; ataerkil toplumlarda kadını ilgilendiren her konuda bir erkek tahakkümü görülmektedir. Şöyle ki; kadınların doğum kontrolü yapması, kiminle evleneceği, kiminle ve hangi şartlarda cinsel birliktelik yaşayacağı gibi konular bazen koca bazen de toplum tarafından belli sınırlar içerisine alınmıştır. Tahakküm kendini sadece bir alanda göstermemektedir. Tahakküm kendini çok karmaşık dinamiklerin arasına da saklayabilmektedir. Örneğin “moda ve güzellik ölçütleri içinde; annelik, monogami, namusluluk ve heteroseksüelliğin zorba idealleri içinde; ücretsiz ev angaryası ve hak edilenden daha az ücret ödenen işler içinde” (Ritzer, 2012).

Radikal feministler sadece kadının var olmasını değil, olduğu gibi var olması gerektiğinin de altını çizmektedir. Kadınlar kamusal alana çıkmak isteseler de köklü bir toplumsal cinsiyet rolleri olduğundan birçok engele karşılaşmaktadır. Kadının var olma ya da görünür olma şartı “sahip çıkan bir erkeğin varlığı”dır. Son olarak Marksist ya da Sosyalist feministler, daha rijit olup cinsiyet eşitsizliği ve bu eşitsizliğin getirdiği işçi sınıfındaki haksız bölünmeyle ilgilenmektedir (Şahin E. , 2013). Kadının özel alanda verdiği emeğin görünmez olduğunun altını çizmektedirler.²

Toplumsal cinsiyet ise toplum tarafından kadın ve erkeğe atfedilen kültürel görüşler, inanç sistemleri, imajlar ve beklentilerdir. Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin beklentilerini, değerlerini, imajlarını, davranışlarını, inanç sistemlerini ve

² Gündelik hayatlarının önemli bir kısmını ev işlerine ve çocuklarının bakımına ayıran kadının sadece ev hanımı olarak tanımlanması, bazı noktalarda görmezden gelinmesine neden olmuştur. Şöyle ki; kadının sadece ev hanımı olarak tanımlanan hane içi ilişkilerde kamusal alan/ özel alan ayrımı keskin bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu alanın vakfetmiş olduğu roller bağlamında kadın ev içi işleri üstlenirken, erkek kamusal alandaki sorumlulukları yerine getirmektedir. Kamusal alanın sağlamış olduğu maddi olanaklar sayesinde erkek hane içerisindeki ekonomik iktidarlığını oluştururken, kadın açısından böyle bir durum söz konusu değildir. Sonuç itibarıyla kadın ekonomik getirisi olmayan görevlerini yerine getirmektedir.

rollerini tanımlayan fikirlerin yapılandığı sosyal bir ağıdır. Toplumsal cinsiyet toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Farklı kültürlerin toplumsal cinsiyet hakkında farklı beklenti ve istekleri olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet sadece kültürden kültüre farklılık göstermemekte zaman içerisinde veya bir toplumun kriz döneminde de değişiklik gösterebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkışında ve altı çizilmesinde kuşkusuz feminizmin gelişmesinin rolü büyüktür. Buna bağlı olarak feminizmin açıklanması çalışmanın tartışabilirliği açısından önemlidir. Feminizm kelimesi ShivikaVerna ve Iannone'ye göre Latince'deki "Femina" kelimesinden türetilmiş ve kadınlar anlamına gelmektedir (Şahin E. , 2013). Genel itibariyle feminizm kadınlar ile erkekler arasındaki ekonomik, toplumsal eşitliği sağlamak amacıyla edilen bir isyandır (Şahin E. , 2013). Bu isyanın başlamasındaki en temel sebep; kadınların ezildiklerinin farkında oluşudur. Feminizm bir akım olarak cinsiyetler arası eşitsizliğe tepki olarak doğmuştur. Bu eşitsizlik feminizm literatüründe sorun olarak tartışılmış ve bu eşitsizliği doğuran tüm sebepler uzun uzadıya tartışma konusu olmuştur. Dahası bu tartışma yapılırken cinsiyetler arası eşitsizliği üzerindeki iktidar ağlarının nasıl işlediğini de açıklanmaya çalışmıştır (Walby, 2016). Sonuç olarak erkeklerin maddi üretim alanına yerleştirilmesi ve buna bağlı olarak erkeklerin toplumda daha yüksek değer ve saygı görmesi gibi hususlar eleştiri konusu mahiyetindedir. Erkeğin ise toplumda daha yüksek değer görmesinin temel sebebi toplumun kişilere yüklediği toplumsal cinsiyet rolleridir. Şöyle ki bu toplumsal cinsiyet rolleri sonucunda kadınlar ezilmiş erkekler ise daha çok saygı görmüşlerdir.

Feminist kuramlar toplumsal cinsiyetteki normları çok farklı bir düzleme yerleştirmişlerdir. En başta bu farklılıkların biyolojik cinsiyetten mi yoksa toplumsal cinsiyetin dayattığı rollerden mi kaynaklandığını açıklar. Söz konusu konuda Simone de Beauvoir'ın "kadın doğulmaz kadın olunur" (Beauvoir, 1993, s. 231) sözü konuyu açıklamaya yöneliktir. Feminist literatür cinsiyetler arası farklılıkların nasıl inşa edildiği sorusuna "toplumsal cinsiyet" kavramıyla açıklık getirmeye çalışmıştır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklı olgulardır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım, 1960'lardan bu yana feminist düşüncenin gelişmesinde etkili olmuştur. Feminist düşünceye göre cinsiyet biyolojik ve toplumsal olmak üzere ikiye ayrılır. Toplumsal cinsiyet ise toplumsaldır ve toplumsal normlardan oluşmaktadır (Stone, 2019). Tutum ve

davranışları cinsiyetlere göre biçimlendirip kısıtlar. Daha açık bir ifadeyle bireyleri toplumsal beklentilere göre şekillendirmektedir. Bununla birlikte birey toplumun beklentilere cevap verebildiği derecede eril veya diştir. Birey çocukluk yıllarından itibaren kültürlerinin öğrettiği kavramlar ve davranışlar çerçevesinde yaşamakta, cinsiyet şemalarını da oluşturmaktadır. Bu şemalar çerçevesinde olayları değerlendirmekte, eril diştir ayrımına gitmektedir. “Toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasına ilişkin en önemli kuramlardan birisi Sandra Bem tarafından ortaya konulan Cinsiyet Şeması Kuramı’dır. Bem’e göre, gelişim sürecindeki çocuklar içinde bulundukları toplumun kadınlıkla ve erkeklikle ilgili tanımlarını öğrenmektedirler” (Bern, 1984; akt. Çelikkaleli & Avcı, 2016). Örneğin erkek bireyler meydan okumaktan hoşlanırlar ancak toplum diştir bireylerin bundan kaçınmasını uygun görür. Bunun yanı sıra toplumun bireye biçtiği rolün birey tarafından özümsemesi gerekmektedir. Connell’in “cinsiyet rolü” teorisi bu durumu açıklamaktadır. Bu teoriye göre eril veya diştir olmanın anlamı kişinin cinsiyetiyle ilgili rolü canlandırmasıdır (Connell, 2016). Yukarıda bahsettiğimiz üzere toplumsal cinsiyet rolleri toplumsal normlar üzerinde inşa edilmektedir. Eşitsizlik sadece kadın için değil aynı zamanda bazı erkeklik durumlarında da görülmektedir. Örneğin ataerkil toplumda çalışan birey yani kamuya mal edilen erkek olduğundan çalışma ve bazı durumlarda çalışmanın getirmiş olduğu daha uzak yerlere göç etme (bu süreçteki tüm çetin şartlara rağmen) rolünü üstlenme zorunluluğundan bahsedilebilir. Feministlere göre, erkek kültür ile kadın ise doğayla özdeşleşmekte böylece kadın ikincilleşmektedir (Bora, 2009). Kültür doğadan bağımsız bir şekilde ele alınmaktadır. Doğa ise kadınlara atfedildiği için egemenlik altına alınması kolaylaşmıştır (Selek, 2011). Bununla birlikte feminizm literatürü kadınların ezilmişliğinde ne gibi pratiklerin rol oynadığını, bu pratiklerin meydana gelmesindeki dinamikleri araştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet faktörü toplumsal cinsiyet düzenini doğurmaktadır. Toplumsal cinsiyet düzenine göre toplum kadın ve erkekten yani heteroseksüel bir ikililik üzerine kuruludur. Heteroseksüel toplumsal cinsiyet düzeninde erkek iktidar ve tahakküm alanını oluşturmakta ve kadını baskı altına almaktadır. Feminist yöntem bunların doğrultusunda kadınlık deneyimlerini, kadınlık bilgilerini anlamaya çalışmaktadır³. Feminist kuram ise kadınların günlük hayatlarında

³ Toplumsal cinsiyet düzenindeki bu ayrıksılık sosyal bilimlerde bir tartışma konusu olmuş ve cinsler arası bu eşitsizlik araştırma konularında da kaldırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte geliştirilen Feminist kuram sosyal bilimlere yeni bir düşünsel metot kazandırmıştır. Bu düşünsel metot ile birlikte yapılan

sergiledikleri davranışların ekonomik, sosyal, siyasal yapılarla birlikte nasıl etkiledikleri ve bunun akabinde meydana gelen eşitsizliklerin sebeplerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Feminist kuramda mekan ayrıştırılması tartışmaların başında gelmektedir. Ev içi emek ve kamusal/ özel ayrımı. Hayatın kamusal ve özel alan olarak ayrılmasının temelleri Antik Yunana kadar dayanmaktadır (Berktaş, 2010). Özel alan kadın ve çocukların alanıyken, kamusal alan erkeklerin özgürleşen alanıdır (Lamoureux, 2009). Bakıldığında kadınlık ve erkeklik rolleri mekanların ayrıştırılmasında da büyük söz sahibidir. Kadın daha çok iktidar tarafından tabi kılınmış ve ikincil ortamlar olan ev gibi özel alanlara atfedilmiştir. Ancak erkeklerin bulunduğu alanlar daha çok kamusal alandır (Sancar, 2013). “Bu süreci ortaya çıkartan temel faktör ise eril tahakkümdür. Erkeğin sosyal alan üzerindeki iktidarı bu alanı kendi ihtiyaçları doğrultusunda kurgulaması sonucunu ortaya çıkartmıştır. Eril tahakküm ve üstün erillik erkeğin iktidarını ve bu iktidar alanındaki güç ilişkilerini kavramlaştırmaktadır” (Sankır, 2010). Bu görüş çalışmanın asıl sorunun çerçevesinin oluşmasına yardımcı olmuştur. Toplumlari ve bireyleri biçimlendiren faktör iktidar ilişkileridir. Daha açık bir ifade ile kadın ve erkek bireylerin günlük deneyimlerini aktardıkları somut alanlar fiziksel mekanlardır. Bu fiziksel mekanlarda kadın ve erkeğe ait roller ve cinsiyete dayalı iş bölümü iktidarı, otorite ilişkilerini inşa etmede önemli bir faktör haline gelmektedir. Cinsiyete dayalı iş bölümü ile birlikte alanlar da kurgulanmaya başlamaktadır. Buna bağlı olarak hane içi kadın ile sınırlanmakta kamu alanı ise erkeğe ait mekan haline gelmektedir. Bu noktada evin içerisinde emek verenin kadın olmasına rağmen ev içerisinde hiçbir hak iddia edememesinin sebebi erkeğin kamusal alanda ekonomik geçimi üstlenmesidir. Erkek ekonomik geçimi sağlamasıyla birlikte cinsiyet üstünlüğünü sağlamıştır. Buna bağlı olarak erkek ve kadının kamusal alan/ özel alan olarak konumlandırılması ile birlikte mekanlar cinsiyetlenmeye başlamıştır. Şöyle ki; kadınlık ve erkeklik değerlerine göre mekanlar biçimlenmiştir. Mekanların cinsiyet kazanmasından sonra kadın özel alan erkek ise kamusal alan ile konumlandırılmıştır. Bu konumlandırma birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

araştırmalarda günlük hayat pratikleri, bu hayat pratiklerin meydana gelmesinde rol oynayan bilgiyi, davranış, inançları ve düşünceleri anlamaya çalışmaktadır (Açıkalın, 2018).

Toplumlar bazı coğrafyalarda farklılaşsa da temelinde yatan dinamik yine kadınların cinsiyetçi iş bölümüne tabii tutulduklarını göstermektedir (Çakır S. , 2009).

Özetle, bireyler doğuştan edindikleri biyolojik cinsiyetin yanısıra yaşadıkları toplumun kültür ve değerlerin oluşturmuş olduğu toplumsal cinsiyete de sahiptir. Toplumsal cinsiyet toplumdan topluma değişkenlik gösteren, zaman içerisinde inşa edilen yargılardır. Bireyler, toplumda sahip oldukları rollerini yerine getirirken, toplumsal yapının inşa ettiği değer ve normlardan faydalanırlar. Şöyle ki toplumun kurmuş olduğu ideal erkek, ideal kadın imajı bireylerin nasıl davranması gerektiği konusunda belirli kalıplar sunmaktadır. Bu kalıpların dışına çıkanlar aynı zamanda toplumun dışına çıkmış sayılan insanlardır. Kategorilendirildiğinde, ideal kadın imajı şeklinde olmalıdır; itaat eden, gülümseyen, somurtmayan, çocuk bakabilen, ev içindeki sorumlulukları yerine getiren, kocasına itaat eden, otorite figürlerine asla soru sormayan ve aynı şekilde kararlarını sorgulamayan, atılgan olmayan, ikinci planda durabilen kadın prototopidir. Erkek ise çalışan, kamusal alana çıkabilen, hükmeden, aile içerisindeki kadınların cinselliğinden sorumlu olan, aile mülkünün sahibi olan, kadının doğurganlığı üzerinde söz sahibi olan, bütün bu olanları denetleyen kişi ideal erkek prototopidir. Bu toplumsal cinsiyet roller doğrultusunda cinsiyet eşitsizliği her noktada hissedilmiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri sosyal ortamın vazgeçilemeyen özelliklerinden biridir. Bireyin kendi kimliğini ortaya koymasında etkilidir. Sosyal ortamlarda bireylerin cinsiyetleri doğrultusunda ve akabinde cinsiyetlerinin gereklilikleri beklenir. Bireyler bu beklentiye uygun olarak kimlikler inşa etmektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet rolleri bireyin zihin ve benlik süreçlerini etkileyen en önemli araçsal semboller bütünüdür. Bu araçsal semboller üzerinde eril söylemin iktidar kurması bu araçları kullananların bu bakışın iktidarına maruz kalmalarına neden olmaktadır (Sankır, 2010).

Kurulan eril tahakküm sadece erkeğin gücü ile değil çoğu zaman kadının onayı ile de gerçekleşmektedir. Çünkü toplum kadına doğru olarak bunu dayatmıştır. Bu kodlamalar evlilik hayatı üzerinde de etkili olmuştur. Evlilik hayatında süreci karşı cinsin başlatmak istemesi ve kadının rıza gösterici olması örnek verilebilir. Bununla birlikte çoğu zaman evlilik gerçekleştirecekleri kişileri kendilerinin seçmemesi bunu daha çok aile büyüklerinin rızası ile gerçekleştirmeleri yine örnek mahiyetindedir. Ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyet

rolleri, erkeğin kadın üzerindeki iktidarını meşru ve sürekli kılacak biçimde yapılanmıştır (Şeker & Uçan, 2016).

2.1.6. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göç

Ulus devletler ve sınırlar var olduğundan beri göç önemli bir konu olmuştur (Dedeoğlu & Gökmen; akt. Biehl & Danış, 2020). Ancak göç çalışmalarında erkek ana aktör konumundadır. Örneğin 2. Dünya Savaşı'nın ardından işçi olarak erkeklerin baskın olması hem araştırmacılar hem de politikacılar tarafından göçün erkek bir olgu olarak görülmesine yol açtı ve kadınları uzun süre görünmez kıldı (Biehl & Danış, 2020). Göç alanında toplumsal cinsiyet odaklı çalışmaların gerek konu, gerek analiz perspektifi olarak görülmesi oldukça yenidir. Bu anlamda Morokvasic'in (1984) "göçmen kuşlar aynı zamanda kadındır" başlıklı makalesi önemli bir çalışma olmasının yanı sıra göç çalışmaları açısından mihenk taşıdır (Dedeoğlu & Gökmen; akt. Biehl & Danış, 2020). Son otuz yılda ise meydana gelen değişimler, piyasada yaşanan dönüşümler hizmet ve özellikle bakım sektöründe göçmen kadının emeğinin rolünün artması ile birlikte göçün kadınlaşması hız kazanmıştır. Bu noktada daha önceki kısımda bahsedilmiş olan feminist düşüncenin altını çizmekte fayda vardır. Sosyal bilimlere feminist düşünce tarzının kazandırılmasıyla birlikte göçün kadınlaşması (Ünlütürk Ulutaş & Kalfa, 2009) gibi daha önce pek görünmeyen konular da literatürde yer bulmuş, araştırılmaya başlanmıştır. Feminist düşünce 1960' larda sosyal bilimlerin araştırma konularında feminist bakış açısı getirmiş, araştırma konularına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu bakış açısı ile birlikte göç yazınında da kadının yeri değişmiştir. Şöyle ki; 1960'lı dönemin öncesinde göç sürecini ele alan çalışmaları bir "cinsiyet körlüğü" yaşanmıştır. Sebep olarak ise göçün asıl aktörün çalışmakla mükellef olan "erkeğin" ancak göçe tabii tutulması gösterilmektedir (Ünlütürk Ulutaş & Kalfa, 2009). Ele alınan yazılarda göç daha çok erkeğin ya da aile büyüğünün aldığı bir karar olarak gösterilmiş, göç sürecinde kadına değinilmemiştir. Ancak 1960 tarihinden sonra göç yazınında kadın da boy göstermeye başlamıştır. Kronolojik olarak BM Kadınlar Üzerine Dünya Konferansı (1975, Meksika) ve Kadınların On Yılı Üzerine Dünya Konferansı (1980, Kopenhag) kilometre taşı olarak sayılmıştır. İlk defa bu konferanslarda kadının erkekten ayrı olarak incelenmesi

gerektiğinin altı çizilmiştir (Şeker & Uçan, 2016). Bu açıdan kadınların kendileri ve aileleri için seçim ve planlar yapan bireyler olduklarına ve göç sürecinde sadece eşlerini takip eden pasif bireyler olmadıklarına ilişkin vurgu artmıştır. Kadınlar da aktif bireyler olarak hem kendi hem de ailelerinin ekonomik ve sosyal konumlarını iyileştirmek amacı ile göç edebildikleri gibi aynı zamanda arkada bıraktıkları aile üyelerinin sağlık ve güvenliklerini de düşünerek hareket etmektedirler. Uluslararası göç literatürde olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal cinsiyet açısından göç çalışmaları ilk olarak kadın göçmenlerin deneyimlerine odaklanan çalışmalar olmuştur. Göç olgusu cinsiyet açısından iki temel sorunu bünyesinde barındırmaktadır. Birinci sorun yukarıda da yer verilen, çoğu zaman erkek temelli görülen göçte kadının neden görünmez olduğu ve ikinci (temelde çalışmamızın çerçevesini oluşturan) önemli sorun ise geride kalanın neden kadın olduğudur. “Kadın” ya da “erkek” olmak biyolojik varoluştan öte kültürel ve toplumsal anlamlar içermektedir (Şeker & Uçan, 2016). Kadınlar cinsiyetlerinin gereklilikleri olan anne olmak, erkekler aile reisi olmak gibi görevleri üstlenmeye çalışırlar. Kadın ve erkek bu beklenen görevleri cinsiyetleri ile ilişkilendirmiş olup tamamen doğallaştırmışlardır. Bireyler biyolojik cinsiyetleriyle ilişkilendirmiş oldukları toplumsal cinsiyet rollerini de biyolojik cinsiyet gibi “değişmez” kabul etmişlerdir. Oysaki toplumsal cinsiyet rolleri önceki kısımlarda bahsedildiği üzere biyolojik cinsiyet gibi değişmez olmamakla birlikte toplumdan topluma değişkenlik gösterebilir, zaman içerisinde evrilebilmektedir. Sonuç itibarıyla kadın ya da erkek olmak gündelik hayattaki cinsler arası dinamiklerle de şekillenebilmektedir. Söz gelimi ataerkilli toplumlarda toplumsal cinsiyet rolleri, erkeğin kadın üzerinde hegemonik iktidarın meşru kılacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre kadın ev içi konumu ile yaşamını sürdürmüş, ekonomik alan da dâhil olmak üzere birçok konuda erkeğe bağımlı hale getirilmiştir. Birçok konuda erkeğe göre ikincil konumlanan kadının göç konusunda da ikincilliği devam etmiştir. Erkek toplumsal cinsiyet rolleri itibarıyla göçe tabii tutulan, kadın ise geride bırakılan olmuştur.

Göç olgusu çok boyutlu ve heterojen bir olgu olmasının yanı sıra süreç açısından da komplike bir yapıdadır. Göç süreci tüm cinsiyetler üzerinde sancılıdır ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden ötürü kadınlar üzerinde daha travmatik sonuçlar bırakmaktadır. Göç çalışmalarında erkek özne, kadın ise erkeğe eklemlenmiş, edilgen bir şekilde görülmektedir. Göç dinamiğinin erkek odaklı olmasının temel sebebi toplumsal cinsiyet

eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin göç etme kararını şekillendirdiği gibi, göç sürecini de şekillendiren bir özellik olduğu fark edilmiştir. Göç başlı başına ataerkil cinsiyetçi bakış açısını açığa çıkarmaktadır (Castles & Miller, 2008). Göç kavramı cins ayrılığına ayna tutmaktadır. Dolayısıyla göç toplumsal cinsiyet rollerin açığa çıktığı bir saha olarak ele alınabilir.

Kadının “aile içi konumu” itibariyle (Şeker & Uçan, 2016) evde kalmasının buna bağlı olarak erkeğin göç edebilmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bir örnek mahiyetindedir.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

Geride kalan kadının gözünden göç deneyimini anlayabilmek için sürecin en başına gitmek gerekmektedir Yaşanılan bölge çalışmanın açıklığı açısından daha ayrıntılı ele alınmalıdır. Çalışma Halfeti ilçesinde yürütülmüştür. Halfeti ilçesi Halfeti, Şanlıurfa ilinin bir ilçesidir. Şanlıurfa'nın batısında yer almaktadır. Halfeti 2014 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir belediyesi kanuna göre 9 merkez mahalle 35 bağlı mahallesi olmak üzere toplam 44 mahalleden oluşur. 2014 yılı Genel Nüfus sayımına göre ilçenin nüfusu 38,345'tir. Şöyle ki; yaşanılan bölgede ekonomik imkanların kısıtlı olması ve bölgede daha önce göç edenlerin prestij sahibi olarak dönmeleri bölgedeki erkeklerin de göç kararı almasını tetiklemiştir. Prestij sahibi olmak ile ilgili anlatılmak istenenden kasıt görüşmecilerin düşünceleri ile şöyle belirtilebilir:

- köken ülkede arsa, arazi alınması
- eşine (karısına) altın, bilezik, küpe, yüzük, mücevherat satın alması
- yörede tarım olarak fıstığın yoğun olması, fıstık tarlaların alınması
- köken ülkeye yabancı plakalı lüks araçları ile giriş yapmaları vs. olarak özetlenebilir.

Bulgular kısmının birinci bölümünde yer verilen başlıkta bu konu üzerinde durulmuş, uzun uzadıya tartışılmıştır. Göç kararının alınmasında kimi zaman kadın katılım göstermiş, kimi zaman ise kadının fikri dahi sorulmamıştır. Bu iki farklı durum farklı sonuçlar doğurmuştur. Göç kararının yanısıra evlilik sürecini de ele alan birinci bölüm, evlilik sürecinde de kadının katılımını incelemiştir. Bu katılımının incelenmesi doğru

analiz ve kadınlık kimliklerinin hangi toplumsal koşullarda inşa edildiği açısından elzemdir.

Erkeğin göç etmesiyle birlikte geride kalan kadının eşi olmadan nerede kalacağı sorulan bir diğer sorudur. Bu kısımda sorulan bir diğer soru; “kadının kocasının ailesiyle mi yaşayacağı, tek başına mı yaşayacağı?”dır. İkinci kısımda yer verilen bu başlıkta kadın bazı durumlarda kocasının ailesiyle yaşamaya devam etmiş, bazı durumlarda ise tek başına ayrı haneye çıkmıştır. Bu soruya cevap aranmasındaki en temel gerekçe, hane tipinin kadın bağımsızlığı üzerindeki etkisidir. Eşinin yokluğunda eşinin ailesiyle aynı hanede yaşamına devam eden kadının hareket kısıtlılığının olduğu ve karar almasında pek bağımsız davranmadığı elde edilen bulgular arasındadır. Kadın bağımsızlığının hane tipiyle doğrudan paralel etkisi görülme de dolaylı etkisi yadsınmamaktadır. Elde edilen diğer bulgular arasında ayrı hanede yaşayan kadının alınan kararlarda bireysel özgürlüğü olduğu, eldeki paranın kullanmasında daha serbest olduğu, hareket özgürlüğünün olduğu görülmüştür. Ancak ayrı hane/ aynı hane tartışmasında görülen ve altı çizilmesi gereken bir diğer önemli konu toplumda inşa edilen dedikodu ve söylenti kültürüdür. Üçüncü başlıkta yer alan bu kısımda kadınların gerek eşleri tarafından gerek ise toplum tarafından –eril tahakkümün görünmez eli olarak- baskı altına alınması tartışılmıştır. Eril bakış açısıyla düzenlenen toplumsal yapı kadını eril değerlere uygun yaşamak zorunda bırakmıştır. Şöyle ki; ilk bakışta kadının eşinin uzakta olması kadını daha özgür kıldığını düşündürse de durum çok daha farklıdır. Kadının eşinin uzakta olması kadına ekstra bir baskı kurulmasına sebep olarak gösterilmiş, kadına daha fazla sorumluluk verilmesine sebep olmuştur. Daha açık bir ifadeyle kadın eşinin yokluğunda eşinin annesinin, babasının, kardeşinin ve dahası toplumun baskısıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Buna önlem olarak ise kadın kimi zaman koruyucu erkek (abi, kardeş, baba) ile varlığını göstermiş, kimi zaman ise dedikodu olabilecek her türlü faaliyetten sakınmıştır. Son olarak ise eşinin yokluğunda eşinin de sorumlulukları üstlenen kadının “kamusal alana çıkışı” dördüncü başlığın tartışma konusudur. Toplum tarafından normalize edilen kadının özel alana hapsedilişi bu durumda yıkılmıştır.

Kadınlar göçte geride bırakılmalarının sebebi olarak toplumsal cinsiyet rollerini ve geleneksel iş bölümünü göstermişlerdir. Kamusal alanda erkeğin hareket etme özgürlüğü varken kadın özel alanda kalmış hareket özgürlüğü kısıtlanmıştır. Göçten sonra

ise kadının sorumluluklarında değişim meydana gelmiştir. Çalışmada bu sorumluluklar toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmiştir. Bu sorumluluklar ile baş başa kalan kadınlar kendilerince çözümler üretmişlerdir. Çalışmada eşleri yurtdışına giden kadınların aile içerisindeki rol değişimi, sorumlulukların nasıl bir seyir izlediği, kamusal alanına çıkışları, ekonomik durumları, yaşanan kimlik krizleri, psikolojik durumları cevap aranan sorular olmuştur. Bu bulguları elde edebilmek için sorular sorulmuş ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Daha sonra ekonomik şartlardan dolayı erkekler göçe yönelmiştir. Evlilik konusu gibi göç sürecinde de kadınların katılımı merak edilmiştir. Görüşmecilerin çoğu evin erkeğinin bu göç kararı alırken kendisine danışılmadığını, göç sürecine dahil edilmediğini belirtmiştir. Diğer görüşmeci kadınlar ise aksine göç kararının kendisine danışıldığını hatta göç kararı alım sürecinde önemli bir etkileri olduğunu paylaşmışlardır. Ancak her ne kadar göç kararı alım süreci farklılık gösterse de amaç olarak bütün görüşmeci kadınlar bu yapılacak göçü maddi bir fırsat bir olanak olarak görmüştür. Göç sonrasında kadın geride kalmış, sorumluluklar ve görevler ile baş başa kalmıştır. Göçün sonrasında içerisinde olduğu durum tüm göç sonrası sürecini etkilemiştir. Ayrı hanede (çekirdek aile) yaşayan kadınlar ile aynı hanede (geniş aile) yaşayan kadınların göç sonrası süreci farklı gerçekleşmiştir. Aynı hanede yaşayan kadınların ekonomik olarak daha bağımlı olduklarını, ev içerisindeki alınan kararlarda kendine danışılmadığını ve alınan kararlara müdahale edemediğini, özel alanda alınan kararlarda kaynananın etkili olduğunu ve bağımsız bir karar alamadığını belirtmişlerdir. Öte yandan ayrı hanede yaşayan kadınların ise daha bağımsız, hareket etme özgürlüğünün daha fazla olduğunu, evin içerisinde alınan tüm kararlarda temel merci olduğunu, izin alma durumunun olmadığını, erkek işi olarak kodlanan işlerin kendisinin yaptığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte gönderilen paranın harcama konusunda da farklılık yaşanmıştır. Hatta para gönderme konusunda da farklılıklar ile karşılaşmıştır. Bazı görüşmecilerin belirttiği üzere ekonomik durumun daha iyi olması beklenen bir durum iken giden kocanın geride bıraktıklarını unutmaması üzerine bu beklenti boşa çıkmıştır. Bazı görüşmecilerin ise beklentileri karşılanmış maddi durum refaha kavuşmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere para harcama konusunda da farklılıklar yaşanmış, aynı evde yaşayan görüşmeciler bu parayla birinci elden muhatap olmamış, aile büyüklerinin uygun gördüğü kadarını harcarken ayrı hanede yaşayan

kadınlar para harcama konusunda özgür bırakılmıştır. Ancak hiçbir özel harcama gerçekleştiremediklerini belirten görüşmeciler ev dışı harcamalarda ise eşlerini temsilen bir erkek ile yaptıklarının altını çizmişlerdir. Bireysel olarak yapılan işlerde ise eril tahakkümün görünmez eli olarak söylenti ve dedikodulara maruz kaldıkları yapılan gözlemlerden bir diğeridir. Bu noktada bir başka müdahale eli kocanın eli olmuş, bazı durumlarda paranın hesabı tutulmuştur. Göçten sonra kadınların kamusal alana çıkışı bu süreçte en sancılı en tartışılan kısım olmuştur. Aslında açık gibi görünse de kamusal alan gizli eril değerler ile donatılmış olmasından ötürü kadınların bu kısımlara çıkışı bir hayli zorlaşmıştır. Tamamen eril değerler ile kurgulanmış kamusal alan kadınlık deneyimlerini uyarlayamaması kadınlar için yaşanılacak olan bu tecrübeyi zorlaştırmıştır. Eşleri yurtdışında olan kadınların kamusal alana çıkışı risk içermekte kadınlar hareketlerine olduğundan çok dikkat etmiştir. Eşlerinin gidişiyle birlikte onların üstlendiği sorumlulukları da yerine getirmeye çalışan kadınlar bu durumda oldukça zorlanmış ve kimlik sorunu yaşamışlardır. Özel alan ile kamusal alan arasında sıkışan kadın aidiyet krizlerinin ortasında kalmıştır. Bununla birlikte yıpranmış olan kadın fiziksel ve ruhsal acıların eşiğine gelmiştir. Son olarak görüşmecilerin belirttiği üzere göçten sonra maddi olarak sorunlar bir ölçüde bertaraf edilmişse de gündelik hayatta yaşanan durumlar süreci zorlaştırmıştır.

3.1. Evlilik Süreci

Yukarıda bahsedilen bu soruların cevaplarını bulabilmek için evlilik kurumuna adım atış sürecini anlamak gerekmektedir. Bu kısımda hayatlarını etkileyen kararlarını alış biçimlerine, bu kararlara katılma şekilleri ele alınmıştır. Yapılan görüşmede yüksek oranda bu hayati kararı alırken pek bir katılım gösteremediklerini, fikir belirtmedikleri görülmüştür. Bunun dışında çok az görüşmecinin duygusal bir tercih içerisinde olduğu görülmüştür. Görüşmecilerin paylaştıkları bilgilere bağlı olarak evlilik müessesinin daha çok erkeğin şekillendirdiği bunun yanında erkeklerin belirleyici olduklarının altı çizilmiştir. Evlilik sürecinin başlamasında doğrudan erkeğin beğenerek etkisi olduğunu bazı durumlarda ise erkeğin dolaylı olarak etkili olup babalarına danıştığı görülmüştür. Kadınlar ise daha çok bu süreçte rıza gösterici olmuştur. Duygusal bir tercih olarak

evlenen kadınlar ise kararı büyüklerine bırakmış, büyüklerinin onay vermesi ile birlikte evlilik başlamıştır. Görüldüğü üzere kadınlar evlilik gibi hayati bir meselede ikincilleştirilmiş, bu karar alma sürecinde pasif izleyici olarak rol almışlardır. Görüşmecilerin çoğu rıza göstererek evlenmiş, az bir kısmı duygusal bir evlilik yapmıştır. Bazı görüşmeciler ise zaten yurtdışında olan erkekler ile evlenmiştir. Bu durumda ise daha çok yurtdışından gelen erkeklerin Türkiye’de bulunan kadınları daha ağırbaşlı daha geleneklerine bağlı oldukları için evlenmek istediklerini belirtmiş kadınlar ise yurtdışından gelen damat adayın sosyo- ekonomik olarak daha üst bir statüye ulaşacakları için kabul ettikleri gözlemlenmiştir.

Aile, evlilik yoluyla gerçekleşmiş bir yapıdır. Evlilik ayırt etme gücüne sahip farklı iki cinsten iki kişinin hukuken geçerli bir evlilik sözleşmesiyle bir araya gelmesidir (Kavak, 2018). Bu tanıma göre; evliliğin iki kişinin rızası olarak meydana geldiğinin altı çizilmiştir. Ancak sahada yapılan çalışmada “rıza” konusunda çok farklı manzaralar görülmüştür. Şöyle ki; her ne kadar görünürde eş olmak için herhangi bir sorun teşkil etmese de toplumsal cinsiyet rollerinin eşitsiz dağılımı bu konuda da sahneye çıkmaktadır. Evliliğin kurumuna atılan ilk adımlarda bazı kadınlar ikincil konumda kalmışlardır.

...Eşimle ben ablam sayesinde tanıştık ablam yurt dışındaydı o da o esnada oradaymış arkadaşlardı yani sonra eşim Türkiye'ye kesin dönüş yapmış ablam da oradan bize bir çanta göndermişti eşim de o çantayı bize vermek için bize geldi beni görmüş beni beğenmiş beni istedi ablam da iyidir 4 yıldır arkadaşız huyu suyu iyidir verirsiniz iyi olur siz bilirsiniz dedi sonra babam da madem öyle verelim dedi tabi biraz da zengindi öylece evlendik görücü usulü yani. (G-1, 45 yaşında, 17 yıllık evli)

...görücü usulüyle evlendik yabancıydık birbirimize kendisi beni düğünde görmüş beğenmiş bir kere onlar bize geldiler bir kere de biz gittik aileler anlaştık o zaman da bu işin adını koymak istedik yabancıydı yani biz evlendikten sonra birbirimizi daha iyi tanımaya başladık. (G-4, 26 yaşında, 5 yıllık evli)

...Eşim komşumuzdu zaten görücü usulü oldu ailem beni tanımadıkları uzak bir yere vereceklerine tanıdık huyunu suyunu bildikleri birine vermek istediler ailem, zaten ilk beni isterken kayınbabam demiş ki küçüklüğünden beridir biliyoruz biz bu kız efendi bir kız ben istiyorum oğluma. (G-7, 26 yaşında, 9 yıldır evli)

...eşimle yabancıydık ona evlenmeden önce tanışmıyorduk kuzenimin yakın arkadaşydı ona söylemiş onun vesilesiyle oldu. Tanımadığım bir insandı ama

bir süre konuştuk o bana ben de ona kriterlerimi söyledim ben nasıl bir evlilik istediğimi söyledim neler beklediğimi söyledim o da aynı şekilde bana söyledi. (G-9, 21 yaşında, 2 yıldır evli)

...Eşim yabancı ama yine aynı köydeyiz tanıyoruz birbirimizi ilkokul 4'e giderken aşık olmuş bana ben bilmiyordum beni sevmiş sonra da evlendik zaten.(G-12, 55 yaşında, 36 yıllık evli)

...eşim yabancıydı eşimle düğünde tanıştık. Beni beğenmiş ablasına söylemiş, daha sonra aile büyükleri devreye girdi, tabi beni isterken de yurtdışında olduğu için bizimkiler git hayatın kurtulur dedi, babam nasıl uygun görmüşse öyledir böylece evlendik. (G-10, 33 yaşında, 5 yıldır evli)

Kadınların evlilik gibi hayati konularda bile ikincil konumda kalmıştır. Tam bir rızasızlıktan bahsedilemez tabii ki ancak erkeklerin evliliğin başlamasında ve devamında etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Erkek beğenen, isteyen taraf kadın ise erkeğin sahip olduğu olumlu şartlardan dolayı kabul eden taraf olmuştur. Karşı tarafa durum bildirildiğinde ise işin içerisine diğer toplumsal ritüeller girmektedir. Şöyle ki her ne kadar erkek olmasa da aile büyükleri dahil olmuş daha çok “baba” evliliği uygun görmüştür. Kadının evlilikte ve hayat arkadaşını seçme evresinde pek bir tercihinin olmadığı araştırmalarda edinen bulgulardan bir tanesidir. Bu noktada Radikal feministlerin ele aldığı toplumsal alanın “eril dili” nin altı çizilmektedir. Şöyle ki Radikal feministlere göre eril iktidar hükmünü kurmakta farklı yollara başvurabilmektedir. Hüküm kurabilmek için yalnızca şiddete başvurmaz bunun yanında toplumsal alanda görünmez bir tahakküm ağı kurabilmekte ve bunun karşısında da kadın boyun eğmek zorunda kalabilir. Yukarıdaki örnekte de her ne kadar kadınların rızası varmış gibi gösterilse de daha dikkatli ele alındığında aslında kadının toplumsal roller çerçevesinde erkeğe nazaran daha ikinci planda olduğunu ve bununla birlikte prestij açısından rıza gösterdiğini görebilmekteyiz. Erkeğe göre daha pasif bir şekilde sergilenen kadınlık kimliğinin toplumda göze çarpmamasının sebebi; bu tür olayların aslında erkek tahakkümünün toplumsal araçlarla kendini doğallaştırmasından kaynaklanır. Bunun sonucunda kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin kendine yüklediği sorumluluklarla birlikte gösterdiği rıza görünmez tahakküm ile birlikte bir gönüllülük olarak lanse edilmiştir. Bunun yanında örneklerde görüldüğü üzere kendi evlilik konularında yorum yapmaktan, kendi düşüncesini belirtmekten kaçınan, utangaç davranan, kararı bir aile büyüğüne bırakan ancak kendi gelenek göreneklerine uygun ve sosyal statü olarak daha yüksek erkekleri mantık çerçevesinde

kabul eden de yine kadınlardır. Bunun altında yatan sebep ise “biz böyle gördük” söylemi içerisinde köklü bir eril tarih kurgusudur. Şöyle ki toplum; karar alabilen, özgürce seçimlerini belirten vb. hareketleri içerisinde bulunanları daha çok toplumsal değerlere bağlı kişi olarak görmez ve daha önceki kısımlarda da belirtildiği üzere toplumun yüklediği toplumsal cinsiyet rolleri yerine getirmeyen insan toplum içerisinde bir dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Bundan dolayı kadının kendisine atfedilen rolünde utangaç olması, fikir belirtememesi ve en son sözü aile büyüğüne bırakması gerekmektedir. Toplumda kadın ve namus birebir örtüşmektedir. Kadının evlilik gibi meselelerden utangaçlık duyması toplumda daha namuslu olduğuna dair bir algının olduğunun da altı çizilmektedir (Ökten, 2009). Bu algının oluşabilmesi için de kadın daha çekingen kalmak zorundadır. Aslında kadın bir tercih objesi haline gelmiştir. G-7 nin belirttiği gibi aslında eşiyile evliliği kayınbabasının daha efendi olduğu için kendisini oğluna yakışacağını ondan dolayı isteyeceğini belirtmiştir. Çalışmamızda edinilen bir başka bulgu ise tamamen mantığa dayalı evliliklerde görünmez karşılıklı bir çıkar sözleşmesi yatmaktadır. Daha açık bir ifadeyle yurtdışındaki erkeklerin orada değil de gelip Türkiye’de evlenmek istemeleri Türkiye’deki kadınları daha itaatkar bulmalarıdır (Akçapar, 2007).

... tabii gavur memleketinde evlenmezler, daha doğrusu evlenemezler oradan kimi alacaklar ki, yemek yapmayı bilirler mi, oturup kalkmayı bilirler mi, en basitinden o kadınlar bizim kocaları beğenmezler. (G-10, 33 yaşında, 5 yıllık evli)

Görünmez çıkar ilişkisini daha ayrıntılı ele almak konunun anlaşılması açısından yararlıdır. Şöyle ki eşlerin yurtdışında olması veyahut gitmesi evlilik serüvenini farklı şekillerde etkilemektedir. İleri kısımlarda bahsedeceğimiz üzere yurtdışında olan erkekler damat adayı olarak statü açısından olumlu bir izlenim bırakmışlardır. Talip olan kişi yurtdışında bir hayata sürdürüyorsa kadınların “neden olmasın” diye düşündükleri damat adayı olmaktadır. Evlilik sürecinde memlekette olan erkekler ise evlilik gerçekleştirdikten sonra çevreden edinilen gözlemler ile birlikte “ben de gitmeliyim” düşüncesine kapılmaktadırlar.

Kadın bakış açısıyla bakıldığında ise yurtdışından gelen damat adayı sosyo-ekonomi açısından bir adım öndedir (Akçapar, 2007). Ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi

kadınların bir tercih hakkı olarak damat adayını seçtiklerini ve bu tercihlerinde rasyonel ve pragmatist bir tavır sezilmiştir.

...Eşim yabancıydı. Görücü usulü evlendik, ilk başta hatta istemiyordum ama yani mantıklı düşününce hayatımda kimse yok (zaten olması imkansız) biz köyde yaşıyoruz sevgilin olamaz, kocan olur okul okumaya da pek niyetim yok da açıkçası. Çevremde çok okuyan yok okuyan da eninde sonunda evlenmiyor mu sanki? Yani baktım çocuk iyi, yakışıklı hem de yurt dışında, zengin neden olmasın dedim. (G-11, 21 yaşında, 2 yıllık evli)

Bu örnekte de görüldüğü üzere yukarıda bahsedilen sosyal statünün yanı sıra “yakışıklı” ve “zengin” söylemleri adı altında kadınların evlilik meselesine daha rasyonel ve pragmatik yaklaştıkları görülmektedir.

Çalışmanın tamamında başka örneklerle de rastlanılmış, sosyal statüye bakılmaksızın, tercih hakkını kendine saklayan kadınlar da gözlemlenmiştir. Ancak onlar da klişeleşmiş hale gelen “Bu işin adı konana kadar!” söyleminin sonuna kadar ve namusa leke sürdürecektir herhangi bir hareketten kaçınmaları için babalarından, ağabeylerinden şiddet görmüş, sürekli baskı altında kalmışlardır

...Eşimle aynı lisede aynı sınıftaydık. Aşık olduk sonra evlendik. Bakmayın böyle kolayca anlattığıma, burası küçük yer, laf olmuş söz olmuş ama gönül bu bir şey diyemiyorsun, eve geldim kardeşim de benimle aynı lisedeydi babama söylemiş, vur ha vur 5 gün okula gidemedim madem seni seviyor gelsin istesin namusumuza laf getirme dedi. (G-5, 26 yaşında, 3 yıllık evli)

... eşim teyzemin oğluydu. Tabii biz de akrabalık kardeşlik gibi değil aşık olmuştuk birbirimize anam fark etmiş, odaya çağırdı anlamadan dinlemeden babamız başımızda yok dışarıda bana elalemin lafını getirme zaten herkes biz bir şey yapalım da dedikodu olsun diye bekliyor babanın kulağına giderse ne para gönderir ne bir şey. (G-14, 33 yaşında, 13 yıllık evli)

...yabancıydı evlendiğim kişi ama aşk evliliği de bir arkadaş sayesinde telefonla konuştuk konuştuk tanıştık öylece isteme oldu, tabii kimseye çaktırmamaya çalıştım yoksa çok büyük tepki verirdi. (G-8, 26 yaşında, 10 yıllık evli)

Toplumda kadınların yeri sürekli ikinci olarak konumlandırılmış, baba evinde görülen fiziksel, psikolojik şiddet ile birlikte evliliğe çok farklı anlamlar yüklenmiş evlilik sevmek, sevilme, yuva kurmaktan ziyade bir kaçış kapısı olarak görülmüştür.

.... O dönemde çok zorluk çektim. 16 yaşında evlendim. Evlenirken evliliği bir kurtuluş zannediyordum. Ama maalesef böyle olmadığını zaman içerisinde öğrendim. Evlendiğim kişi komşumuzdu. Severe evlendik. Ki o yaşta sevmekten ne anlarsanız, çok zaman geçmeden sevginin bu olmadığını anladım ama çok geç olmuştu ne babam sevmiş, ne de anam, anam ben bebekken öldü belki o yaşasaydı bilirdim. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

Sonuç itibariyle karşılaşılan durumlarda kadınların evlilik müessesine adım atışları farklılık göstermiştir. Severe evlenen kadınların yanı sıra görücü usulü evlilik de yapılmıştır. Ancak severe evlenenlerin tercih hakkı kendindeyken görücü usulü evlilik yapan kadınların tercih hakkının kendinde olmadığını belirtmek yanlış bir söylemdir. Görücü usulü evlilik yapan kadınlar taliplerine karşı pragmatist bir tavır sergilemiştir. “Almancı damat” hem aile hem de kadın üzerinde sosyal statü olarak olumlu bir etki bırakmıştır.

3.2. Göç Kararının Alınma Süreci / Bu Sürece Kadının Katılımı

Kadının görünmezliğinin en temel sebebi erkekliktir. Kadının az görünürlüğü ise karar alımları etkilemiştir. Çalışma genelinde eşlerinin yurtdışına çıkışı hakkında pek yorumlar yapılmamış, hatta çoğu kez sessiz kalınmıştır.

Kadın değil de erkeğin bu göçe kendini zorunlu hissetmesinin sebebi şüphesiz ki toplumsal cinsiyet rolleridir. Şöyle ki toplumsal cinsiyet rolleri erkeği göç etmeye, kadını ise evde oturmaya iter. Erkek “ekmek getiren” olduğu için onun evden uzaklaşması gayet normal kadın ise “ekmek getirmeyen” pozisyonunda olması evden uzaklaşmasının herhangi bir sebebi yoktur. Ancak yapılan görüşmelerde karşılaşılan bir diğer durum başlanan her göçün bir iş göçü olmadığı, aslında yapılan göçün bir furyamışçasına gerçekleştiği alınan anekdotlar arasındadır.

... Mesele ekmek getirmekse her yere gidilir kızım. Her iş yapılır hemen Almanya'ya gidilmez ama yok gençler bakıyor etrafına Almanya'ya gidip gelenin çok parası oluyor. Diyor bu gidiyorsa ben de giderim halbuki burada fıstık çok tarla çok . (G-12, 55 yaşında, 36 yıllık evli)

... sanki oraya giden herkese hemen para veriyorlar. Bizimkiler böyle düşünüyor ama kocam gitmek için çok uğraştı orada oturum alabilmek için boşandık biz, orada kız kardeşim evli onlara çocuk parası veriyorlar daha

doğrusu her şey devletten geçiniyorlar devlet olmasa orada tutunamazlar. (G-8, 26 yaşında, 10 yıllık evli)

Geride kalan bazı kadınlar eşlerinin göçü hakkında “ekmek parası için gitti” söylemlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda daha önceki kısımlarda bahsedilen neoklasik ekonomi teorisinin faydayı maksimize etme (Massey, 2005) maddesine örnek niteliğindedir.

...eşim buradan maddi yetersizlikten dolayı gitti yani olmuyordu burada garsondu diğer arkadaşları da orada garsondu arkadaşlarının kazanınca çok daha yüksekti o da ben burada bu işi yapacağıma gider orada yaparım yani en azından bildiğim bir işi orada tam karşılığını alırım dedi. (G-7, 26 yaşında, 9 yıldır evli)

...eşim gitmeden önce burada hayvancılık ile uğraşıyordu ancak çok getirisi yoktu para olarak az aşımız ağrısız başımızdı. (G-1, 45 yaşında, 16 yıldır evli)

... eşim birikethanede çalışıyordu, tek bir göz odadaydık çocuk doğdu doğacak yemek yok bir şey yok mecbur ekmek parası için gitmesi gerekiyordu. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

Çalışmada cevap aranan bir diğer soru ise kadınların neden böyle bir göç serüvenine göz yumduğudur. Sorulan bu soru karşısında görüşmecilerin aktardıkları bilgiler doğrultusunda eşin göçünden sonra elde edilen gelir refaha ulaştırmış, bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Bütün bu göz yummanın altında yatan temel sebep çekilen tüm ızdırapların maddi refahın olması için gerekli olan bir aşama gözüyle bakılmasıdır. Elde edilebilecek tüm fırsatların ancak böyle bir seyir izleyebileceğinin altını çizen görüşmeciler aslında bu durumu bir kabullenme içerisinde bulurlar. Çalışmada görüşmeciler ekonomik olarak refaha ulaştıklarını şu sözlerle ifade etmişlerdir.

... yani bazen düşünüyorum da böyle olmasaydı nasıl olacaktı ki. Mecburen böyle olmalıydı. Buranın şartları belli. Tamam çok zor ama yani ilk giden benim kocam mı ya da tek kalan ben miyim. İşte cefasını çekeceğiz ki sefasını sürebilelim. O oraya gitmeseymiş biz nasıl para harcayabilecektik nasıl hayatımızı devam edecektik. (G-9, 21 yaşında, 2 yıllık evli)

... nerden nereye kızım. Çok ilerleme var , çocuklarıma bir parça ekmek bulamazken akşama ne yemek yapacağımızın kararını veremediğimiz günlere geldik. Elalemin işlerini gittiğim günleri hatırlıyorum. Minnet etmemek ne güzel şeymiş. Kızım çok zor çocukların bir şeyleri isterken senin alamaman çok zor ana yüreği dayanmıyor. Daha neler anlatırım kağıt yetmez. Anlatamam da doğrusu yaşanması lazım ki düşmanınım yaşamasını istemem. Tamam çok

zorluk çektik çekiyoruz da ama bugünümüze şükür şükür. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

... çok zordu yani düşünüyorum nasıl o yoklukla başa çıkmışım inanamıyorum demek ki Allah gücünü kuvvetini veriyormuş, çocuklar ayrı sen ayrı dayanamıyorsun ama şimdi öyle değil ki kocam para gönderiyor yokluk görmüşüz ya ne olur ne olmaz halen biriktiriyorum. Ama şimdi napsam ne etsem bir problem olmaz ne almak istesek alabiliriz paramız var çünkü ve bunun rahatlığı bile bir başka. (G-13, 54 yaşında, 35 yıllık evli)

Ancak belirtmelidir ki ekonomik olarak herkes refaha ulaşamamıştır. Hatta uzaktaki erkeğin baskısı para göndermediği halde umursamayışı durumu daha da zorlaştırmıştır.

... ne parası gittikten sonra hamile olduğumu öğrendim istemiyordum doğsun yanımda yok zaten doktora gittiğimde kürtaj için param yoktu (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

... para yok bir şey yok ama neymiş ben onun namusuymuşum hareketlerime dikkat etmeliymişim bilmem ne gönderse bile çok az gönderir biz ne anladık bu işten aramaz aylarca sonra dalgası yerinde olur arar ulan madem ben senin namusunum madem bu kadar erkeksin biraz umursayıp ailene baksana (G-4, 26 yaşında, 5 yıllık evli)

... ya eski halimizden beter olduk, lazım değildi. Oraya gideceğim şöyle böyle diyordu. Gider gitmez orada evlendi. Bunu bir şekilde öğrendiğimde de lazım olduğunu söyledi kağıt üzerinde yani. Peki kağıt üzerinde evlendiğinde çocuğun da olur mu tövbe tövbe illa ağzımı açtıracak. İyice unuttu bizi hem niye hatırlasın ki orada bir sürü kadın var bizim gibi de değiller açık saçık gitsin gönlünü hoş etsin burada en azından utanıyordu çalışıyordu mecbur para getiriyordu orada kimsenin gözü de görmüyor ohhh. (G-7, 28 yaşında, 9 yıllık evli)

Yurtdışına giden çoğu erkek “ekmek parası” veyahut “daha iyi hayat şartlarına sahip olma” gibi birçok sebep ile göçü başlatmıştır. Kimi zaman evlenmeden önce kimi zaman da evlendikten sonra çevreden görülenler üzerine gitmişlerdir. Evlendikten sonra eşinin teşvikiyle giden erkekler vermiş oldukları birçok sadakat sözlerini zaman içerisinde ihlal etmiş, görüşmecilerin belirttiği üzere çoğu zaman hayal kırıklığı yaşamışlardır. Geride bırakmış oldukları eşlerini önce boşanmaya ikna eden erkekler daha sonra orada yerel dille sadece “kağıt” üzerinde evlilik yapacağını belirtmişlerdir. Ancak çalışmada alınan notlardan birisi de bu evliliğin sadece kağıt üzerinde değil tensel bir yakınlaşmanın da dahil edildiği zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. . Oradaki erkek göçmenler çoğu zaman ülkede oturma izni alabilmek için o ülkenin vatandaşı olan kadınlar ile para aracılığıyla

anlaşmalı evlilikler yapılmıştır. Görüşmecilerden 7'sinin kocası orada anlaşmalı evlilik yapmıştır. Bazı durumlarda eşinin haberi ve rızası var iken bazı eşler bu durumu tamamen başkasından öğrenmiştir.

...kocam orada mecburen oturum almak için evlendi ama bence sahte evlilikten çocuk olmaz bir tane çocuğu var hiç canlı canlı görmedim ama resmini gördüm o kadının da resmini gördüm güzel bir kadındı , neyin rızasını alacaklar burada önce imam nikahı ile evlenirsin o orada evlendiğinde biz zaten resmi nikahlı değildik boşanmasına gerek yoktu zaten sadece bana danışmadı sormadı söylemedi ben fotoğrafı gördüm oradan anladım zaten şimdi millete diyeyim yok öyle değil sanki bilmiyorlar mı niye iyi yapmaya çalışayım ki onun ayıbı benim mi ben kaç yıldır buradayım sırf millet laf söz etmesin çocuklarım ortalarda rezil olmasınlar diye bırakıp gitmedim niye çünkü o erkek ben kadının ben yapamam ama o yapabilir (G-2,44 yaşında,28 yıllık evli)

... benim haberim yoktu, birkaç defa aradı beni hep arada çocuk sesleri insan ister istemez şüpheleniyor sordum kim o misafirlikteyim diye diye geçistirdi beni sonra ablamın kocasından duydum. Tabii biraz üzıldüm ne bileyim bir garip oldum bana sormadı, danışmadı resmi nikahımız yoktu tabii. Ama öğrendiğimde sorduğumda bana dedi ki işçi olmak içinmiş sahteymiş niye çocuk var dediğimde utanmaz dedi ki kadın 40 yaşında ben nerden bileyim çocuğu olacak utanmadan yediği haltı kadının üstüne attı. E şimdi buna ne diyeceksin? (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

...ben hiçbir şekilde bilmiyordum orada evlendiğini bana eltim söyledi bir gece beni aradı dedi bak kocamın Facebookunda görmüşüm seninki fotoğraf atmış yanında bir kadın altında ecnebi bir şey yazıyor bilmiyorum dedi kadın eltimdi ama birbirimizi seviyorduk Allah var ablam gibiydi tabi benim ne telefonum son model ne bir şey sabah olmadı o gün gözüme uyku girmedi sabah ezanında hemen eltimin evine gittim baktım doğru söylüyor e ne diyeyim ki ben bu adama millet bana bırak git diyor çocuk var ben nasıl gideyim. (G-7, 28 yaşında, 9 yıllık evli)

Kadının resmi nikahının oluşu ise evlilik haklarını korumuştur. Rıza adı altında birçok eril değeri barındırsa da kadınlar rızaları olmadan boşanmamışlardır. Bu boşanamama konusu kadını nispeten karar verme konusunda özgür kılmıştır. Ancak kadının ezildiği en önemli noktalardan biri de burada gizlidir. Boşanma her iki cins için geçerli olsa da kadın geride sadece kağıt üzerinde boşanmış ancak “sadık eş” olma zorunluluğu taşıırken erkek için durum aynı olmamıştır. Evlilik müessesine adım atan kadın ve erkeğe toplum tarafından bazı sorumluluklar ve gereklilikler verilmiştir. Kadın

evli konumda iken kocasının yokluğunda bile bu konumu korumak zorunda ve bu konumun gerekliliklerini yerine getirmek durumunda bırakılmıştır. Oysa görüşmelerden alınan anekdotlar arasında erkeğin kadına oranla sorumlulukların gevşek tutulduğu yönündedir. Erkeğin evli olmasına rağmen yurtdışında farklı bir eşe sahip olmasının toplumda çok katı karşılığının olmadığını veyahut toplum tarafından yuhalanmadığının altı çizilmektedir. Kadının isyanı bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Bu durum görüşmecilerin aktarımıyla toplumun iki yüzölçümünün bir örneği mahiyetindedir. Kadın ve erkek toplumsal beklentiler açısından aynı kefeye konulmamış kesilen cezalar açısından cinsler arası farklılık ortaya çıkmıştır.

... ben evleneceğini biliyordum, ondan dolayı resmi nikah kıymadık ama hepsi bilgimin dahilindeydi. Çünkü orada kolay yoldan evlilik yapabilmesinin tek şartı buradan geçiyordu. Bizim içinde yani ikimizin geleceği için. Ben de ondan dolayı nikah kıymadım. Tabi hiçbir şeyi göstermedi bana üzülme diyem diye sadece ilk nikahını benle kıymasını isterdim onun dışında mantık olarak evet demek zorundaydım. (G-5, 26 yaşında, 3 yıllık evli)

... mecbur böyle olacak ne yapabiliriz ki yine kendimiz için kağıtlarımızla uğraşabilmesi için kendisinin vatandaş olması lazım onca zaman burada sabrediyorum ki gidebilmek için o bizim için oraya gittiyse bana da düşen bu ben de bunu yapmak zorundaydım boşanmayı yaptım. (G-14, 34 yaşında, 12 yıllık evli)

... başka yol var mı evet üzüldüm ama yapacak bir şey yok niye o orda ben burada acı çekeyim böylesi gerekiyorsa böyle olmak zorundadır. Bana oturdu her şeyi anlattı benim de mantığıma yattı ben zaten gitmeden önce tüm şartları konuşmuştum onunla o da kabul etti zaten onun için boşanmayı kabul ettim (G-8, 26 yaşında, 10 yıllık evli)

Kadının resmi olarak evli olması hakların bir kısmını korurken kadının boşanmış olması kocası üzerinde resmi olarak hiçbir hak iddia edememesine sebep olmuştur. Görüşmecilerin belirttiği üzere çoğu zaman bu boşanmalar iyi niyetli, olması gerektiği için olduğu, altında hiçbir kötü niyeti barındırmayan bir adım olarak yapılmış olsa da kimi zaman sonuç olumlu olmamıştır. Resmi olarak evliliğin feshedilmesi erkek ve kadın için aynı anlamı taşımamıştır. Kadın resmi evliliği feshetse de halen toplumun gözünde evli konumundadır. Sorumluluk açısından da durum aynı sonucu taşımaktadır. Ancak erkeğin boşanmış olması hem yurtdışında farklı haklara sahip olmasına hem de zaman zaman

bahanelerin arkasına saklanma hakkını vermiştir. Kadın mantık çerçevesinde eşinin boşanma teklifini kabul etmiş olsa da bu karar kadını yıpratmıştır.

... ne parası, hangi para. Sana diyorum gitti orada hapse girdi daha görmediğim etmediğim ecnebi bir ülkede yaşıyor mu öldü mü bilmeden yolunu gözledim para falan yoktu burada hayvanlar vardı kayınbabam baktı, sonra da ben aldım kendi derdimize kendimiz derman olduk. (G-6, 52 yaşında, 33 yıllık evli)

Erkek göç eden giden kadın ise geride kalandır. Bu bağlamda kadın “kültür” ile özdeşleşmiş ve kadın kültürün yeni nesillere aktarılmasından sorumlu olduğu için fiziksel hareketliliği kısıtlanmıştır (Castles & Miller, 2008).

... Şuan eşim Almanya’da. Babam da Almanya’daydı. Bizi götürseydi belki de ben eşimin yolunu gözlemeyecektim. Ama neymiş bizi oraya götürürse bizim ahlakımız da bozulacaktı. Amcamın çocukları orada babam da yazın izne gelince onlar da geliyordu oruca denk geliyordu onlar tutmayınca da diyordu ki sizi götürürsem siz de öyle olacaksınız ne alakası var herkes aynı mı sen niye gidiyorsun o zaman diyince de ben mecburum yoksa ne yiyeceksiniz diyordu. (G-14, 33 yaşında, 13 yıllık evli)

Bu örneği destekleyecek başka bir örnek daha Brouwer ve Priester’in (1983) yapmış olduğu çalışmadan gelmektedir. Bu çalışmaya göre Türkiye’deki göçmen erkeklerin karılarının ve çocukların ahlakını kötü yönde etkileyeceğinden dolayı aile birleşimine karşı çıktıklarını belirtmektedirler (Brouwer & Priester, 1983).

Değinilecek bir diğer konu her ne kadar mesafe olarak uzaklık fazla olsa da önceden tanıdıkların gitmiş olması orada da ilişki dinamiklerinin sürdürülmesinde yardımcı olmuştur. Bu noktada da sosyal sermaye teorisinin sosyal bir süreç oluşunun ve göçmen ağlarıyla göçün devamının (Massey, 1990) altı çizilmelidir.

...amcasının çocukları oradaydı, gel sana yardımcı oluruz orada sürünme dediler eşim de onlar orada ona sahip çıkacağını bildiği için gitti.(G-4, 26 yaşında, 5 yıllık evli)

...eşim gitmeden önce Almanya’da kardeşlerinin lokantaları vardı o da burada kalacağıma oraya giderim para kazanırım ve en azından onlar bana orada yardımcı olurlar dedi. (G-5, 26 yaşında, 3 yıllık evli)

Çalışmada araştırılan bir diğer konu göç kararı alınırken kadınların katılımıdır. Çalışmada bazı kadınlar göç sürecine pek katılmazken bazı kadınlar da fikirlerini açıkça dile getirmiş hatta teşvikte dahi bulunmuşlardır. Kadınların eşlerinin bu sürecinde hiç yorum yapmamakta hatta bir tartışma konusu haline bile getirmemektedir. Bu noktada kadının yeri(!) olarak gösterilen evin içerisinde bile herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Ne gönderilen parayı sermaye olarak kullanabilmiş, ne de ayrı kayın aileden bağımsız bir haneye çıkabilmiştir. Daha çok varsa eğer kaynana- kayınbaba- kayın üçlüsü kocayı temsilen iktidar ağı oluşturmuşlardır. Yapılan çalışmada görüşmeciler bu kısımdan uzun uzadıya bahsetmiştir.

...eşimin bana danışması şu şekil, sadece haber verdi ki bu da bence danışmak değil, ben gidiyorum dedi bende gitme beni yalnız bırakma dedim o kabul etmedi tartıştık biraz sonra biraz zaman geçti bir gün duydum annesiyle babasıyla sohbet ediyor babası da napacaksın git diyordu sonra başka köyde düğündeydik birden bire yanıma geldi hadi gidelim yeter dedi o an ne olduysa anladım kesin bu gidecek dedim tabii sonradan öğrendim o zaman şebeke kağıtlarını tamamlamış neyse ben de eğer ben eve gitmezsem o da herhalde gidemez sandım kızım ben nerden bileyim o zaman da salakmışım inandım buna gitmedim ertesi gününe eve gittim ki kapı duvar beni ardında bırakıp gitmiş. (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

...Etrafımıza baktık herkes gidiyor o da ailesinin zorlamasıyla kaçak yollarla (şebeke) ile gitti. Bana danışmadı zaten ailesi söyledikten sonra tüm evraklarını tamamlayıp bir gün ansızın gitti. Hiçbir şart koşmadım benim zaten tek şartım onun gitmemesiydi. Yalnızız nereye gidiyorsun, neden bizi bırakıyorsun dedim ama tabii dinleyen olmadı. O da bana iki tercihte bulundu “ya çocuklarımı anneme bırakır gidersin” ya da “her şey düzelene kadar beklersin” ben de mecburen bekledim. Bana hiçbir söz vermedi sadece dedi ki biraz para biriktirip dönerim ama onu da yapmadı. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

...eşimin gitmesini istemedim ama kaynanam imkânı yok gideceksin dedi. Borç etti harcadı altınlarını sattı, gönderdi. Kocam oraya vardığında benim kaynanam gelirken evinin anahtarını istedi. Çocuklarımı ver git başkasıyla evlen. Ben ayırdım sizi artık hatta bir iyilik yapayım dedi, git başkasıyla dalga geçerek. Çocuklar da senin olsun. Zaten kocam ilk gittiğinde haberim bile yoktu bodrum'da çalışıyordu. Oradan gitmiş eltim söyledi sonra aradı kendi söyledi. Dünyam başıma yıkıldı tabii. (G-7, 26 yaşında, 9 yıldır evli)

Görüşmecilerin paylaştıkları bilgilere göre birçok görüşmecinin kocası karısını da ilgilendiren bu konuda fikri sorulmamıştır. Kadın kocanın göçü ile birlikte iyice güçsüzleşmiş ve erkeğin para kazanıyor ve gönderiyor olması kadının boyun eğdiğinin anlamı çıkarılmıştır (Engelbrektsson, 1983). Sonuç olarak kadın bütün bunlara bağlı

olarak kendine güvensiz, kararsız, başkaların aldığı kararlara uyumluluk gösteren, kendini ilgilendiren konularda pasif bir duruş sergileyen, çatışmalardan kaçınan, duygularını saklayan geleneksel bir kadın profiline bürünmeye başlamıştır.

3.3. Aynı Hane / Ayrı Hane

Yapılan görüşmede elde edilen bir diğer veri göçten sonra kurulu düzenin değiştiğidir. Yaşanan bazı durumlarda evin içerisine verilen kadının özel alanda bile hareketleri sınırlandırılmıştır. Kadının eşinin gidişinden sonra eşinin ailesiyle kalması buna örnek teşkil etmektedir. Bunun yanında kadının bağımsız bir hanede yaşamaması özel yaşam alanını özgürce kullanabilmesini de kısıtlamıştır.

...şu anda oturduğum evden memnun değilim. Eksikleri falan var. Tuvaleti mesela bahçede geceleri insan ister istemez korkuyor. Evim sadece iki odalı çok küçük bana ait değil. Kaynanamla birlikte yaşıyorum. Daha tapusu falan da yok. Herhangi bir tamirat yapamam çünkü ev benim değil. Hep birlikte yaşıyorduk çok büyük sorunlar yaşadım. İnsan kendini özel bir evi olsun isterken birden tanımadığı bir kalabalığın içine giriyor, yabancı gibi hissediyor rahat değil sonuçta. (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

...oturduğum evden hiç memnun değilim. Eksiklerinden ziyade evin hiçbir düzeni yok. Gelen giden belli değil. Görümcemin, kaynımın çocukları hep biz de özel bir yaşantımız yok yani eksiklerini onarmaya çalışsan ev senin değil. (G-4, 26 yaşında, 5 yıllık evli)

...Kaynanamla yaşıyorduk. Eşim Türkiye'ye izne geldiğinde ise genelde tatile falan gidiyorduk. Bizimle beraber kaynanam ve görümcem yaşıyordu. Onların evinde kalırken ister istemez rahat edemiyordum. Odamız ayrıydı ama yine de tabii ki rahat edemezdik. Seninle beraber başkaları yaşıyor nasıl insan rahat edebilir ki?'(G-5, 26 yaşında, 3 yıllık evli)

... ev benim değil, kaynanamın. Alt katında ben yaşıyordum, 2 oda 1 salon 1 mutfak. Kaynanam ve kayın babamla birlikte yaşıyordum. Başka kimse yok, onlarla yaşamak hiç sorun olmadı. Ancak işte kaynanan dururken laf sana düşmüyor ya da kayınbaban varken hadi ben gideyim para çekeyim diyemiyorsun. (G-8, 26 yaşında, 10 yıldır evli)

Göç çok farklı bağlamlarda yaşandığı gibi yansıması da kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Kocalarının göçü kadınların bağımsızlığını da etkilemektedir. Göç

sonrasında bazı kadınlar eşlerinin yokluğundan dolayı çekirdek aileleri ile ayrı bir hanede yaşama kararı alırken, bazı kadınlar ise geniş aile ile kalmayı tercih etmişlerdir veya toplumsal pratikler kadınları mecbur bırakmıştır. Hane üzerinden yaşanan bu deneyim etkisini kadınların hürriyetleri üzerinde göstermektedir. Aynı hanede yaşayan görüşmecilerin çalışma adına paylaştıkları bilgiler çerçevesinde asıl sorun kadınların bir başına kalmaları değil, esas olarak bir emanetmiş gibi eşinin ailesiyle yaşamak zorunda bırakılmaları ve buna bağlı olarak onların yeni bir otoritenin boyunduruğu altına girmesidir. Edinilen bir diğer bulgu yaşanan evin eksiklerine müdahale etme hakkını kendilerinde görmemeleridir. Yaşadığı eve dair görülen eksiklere rağmen evin aslı sahibi olmadıkları için herhangi bir müdahale söz konusu değildir. Ancak burada da asıl sorun evin fiziksel yapısıyla alakalı değil gelin olarak kadının evdeki karar alma süreçlerinden dışlanmasıdır. Yani kadının biricik otorite alanı bu vesileyle yok olmuştur. Aynı evde yaşayanlarda yapılan görüşme doğrultusunda bağımsız karar alamama, evi çekip çeviremememe, herhangi bir yere gidilecekse bile kaynana veya kayınbabanın iznine göre durum şekillenmiştir. Kadının sosyalleşmek adına yapılan misafir ağırlama sekteye uğramış, kadının zamanla ilişki ağlarında da bir zayıflama meydana getirmiştir.

... yani bir düzen yok, her gün biri geliyor. Onlar uyumadan uyuyamayız. Sabahın köründe kışın soğukunda bir işimiz olmazsa bile uyanırız yani niçin uyanıyoruz bunu bile bilmiyorum. Kaynanamların gelen gideni eksilmez ama benim gelenim gidenim olamaz, aman aman bir misafirim gelsin hemen söylenmeler başlar ben de onun için istemem. (G-4, 26 yaşında, 5 yıllık evli)

... benim kendime ait evim yok, kayınbabamın evinde oturuyorum. Kendime ait sadece bir odam var yani o odanın içinde de ne yapabilirim ki. Misafir ağırlayamam zaten ben kendim misafir konumundayım. Misafir ağırlamadığım için misafirliğe gitmem için de izin vermezler. Diyorlar neden onlar gelmiyor sen git tamam da ben nasıl davet edeyim koşullar böyle. (G-11, 21 yaşında, 2 yıllık evli)

...kaynana kayınbabayla birlikte yaşıyorum yani birlikte yaşamamın çok zorluğu var Yatma konusunda uyanma saatinde kışın soba tek bir odada hepimiz odada yatıyoruz insan çekiniyor bir saatten sonra. Sonuçta sizin aileniz değil. Mecbur kaynana kayınbaba ile birlikte yaşadığım için yazın diğer görümceler de izne geliyor ve hepsi burada birdenbire buraya geldiği için evin sorumlulukları hep ben bana biniyor bir hizmetçi olarak görüyorum kendimi. Kendi evim olmadığı için yazın bile kayınbabam olduğu için çok uzun kollu giyiyorum insan sıcaktan terliyor. Kendi odam yok resmen elbiselerim bazanın altında yani düzen yok. (G-10, 33 yaşında, 5 yıllık evli)

...ya birlikte kalıyoruz ama ne biçim kalıyoruz sürekli laf sokmalar, sürekli alttan alta süzmeler yani oturamazsın iki dakika oturunca hemen bunun lafını yapıyorlar. Ben nedeyim böyle evi böyle yaşıntıyı. (G-9, 21 yaşında, 2 yıllık evli)

Erkeğin kazandığı para ona bir güç vermiştir. Erkek parasal olarak evi çekip çeviren, kadın ise evin içerisine eşleştirilmiştir. Erkeğin kurduğu tahakküm alanların arasında gönderdiği para da vardır. Bu tahakkümü hem paranın harcaş şekline karışarak hem de gönderdiği paranın hesabını tutarak kurmaktadır (Taylor, 1984).

...Eşim para gönderir. Her ay başında para gönderir. Her zaman aynıydı bazen gönderdiği yetiyor, bazen yetmiyor. Ev hali çocuklar büyüyor. Paranın hesabını tutar mesela az gönderiyorsun dediğimde “ben daha yeni gönderdim ne yaptın o parayı” diyebiliyor çok rahatsız oluyorum. sonuçta iki çocuğum var onların ihtiyaçları var ben bilmiyorum muyum? (G-4, 26 yaşında, 5 yıllık evli)

... eşim iyi ki bir para gönderiyor, sürekli hesabını tutar ne yaptın, ne ettin, nereye harcadın bilmem ne. her şey para değil. İnsanın burnundan getiriyor zaten tutmasına gerek yok burada kaynanam hepsine yeter. (G-7, 26 yaşında, 9 yıldır evli)

...Giderken “ben erkeğim, benim yurt dışına gidip para kazanmam gerek, sen çalışmazsan kimse bir şey demez ama ben çalışmazsam olmaz, sen de ancak benim paramı harcaşacaksın” dedi ama gönderdiği her paranın hesabını tutarak olmaz ki. Evin içindeki ihtiyaçlara anca yetiyor. N’apıyorum sanki? Sürekli paraya karışıyor insanda geriliyor tabii sürekli hesap veriyorum.(G-8, 26 yaşında, 10 yıllık evli)

söylemi içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin arkasına sığınan erkek göçe başlamış kazandığı paranın ise bir hesabını sorarak aslında kendisiyle çelişmiştir.

Daha çok müdahale edemediği durumlarda ise yerine koruyucu bir erkek tayin etmektedir. Erkeğin göndereceği parayı o koruyucu erkek çeker eşinin söylediği kadarını kadına verir o şekilde sürerlilik sağlanır. Koruyucu erkek kadının ikincil kurumdaki (postane, market vs.) tüm işlerini halletmekle görevli herhangi bir acil durumda bu koruyucu tüm ihtiyaçları karşılamaktadır.

Ancak çalışmada görüşülen görüşmeciler arasında eşine danışarak ve fikir alışverişi yapılarak giden eşler de bulunmaktadır. Bu göç sürecinin öncesinde yapılacak ve sonrasında yaşanacak tüm olası durumlar üzerinde tahliller yapılmıştır. Karşılıklı sözler alınıp verilmiş göç tek başına alınan bir karar olmaktan çıkmıştır.

... eşim bana sordu “gideyim mi” bak herkes gidiyor dedi. Ben de buradaki yaşıntıyı biliyorum. Babam da orada. Allah’a çok şükür durumumuz iyiydi çocukluğumuzda. Ha ben de git burada şoförlük yapacağına sürüneceğine git orada en azından adam gibi para kazan dedim (G-14, 34 yaşında, 13 yıllık evli)

...şimdi eşim bana ilk dediğinde tabii biraz şaşırdım. Ama şaşırmamın sebebi oraya gideceği değil. Yani beklemiyordum yoksa buradaki herkes orada benimki gitmiş ne olmuş sanki ilk giden o mu ben de tamam dedim. Madem o bizi düşünmüş böyle bir karar almış bana da desteklemek düşer. (G-8, 26 yaşında, 10 yıllık evli)

...çok parasızdık. Gel zaman git zaman işler yürümüyor. Ama işte gider de durmuyordu. Çocuklar büyümeye başlayınca da sorumluluklar da çoğaldı. Geldi benim herif dedi gideyim en azından denerim bunca insan gitmiyor mu onlar nasıl yapıyorsa ben de yaparım zaten ne kaybederiz ki elde yok avuçta yok ben de tamam dedim. Ha danışmış desteklemiş miyim bilmiyorum ama bizim içindi ben bunu biliyorum sadece. (G-6, 52 yaşında, 33 yıllık evli)

Bazı durumlarda ise asıl bunu destekleyen ve eşini göçe yönlendiren kadınlar olmuştur. Kadınlar göç gerçekleşirse ekonomik olarak bir iyileşmenin de olacağını düşünmektelerdir.

‘...etrafıma baktım herkesin kocası oğlu gidiyor benim kocam niye gitmesin ki zaten Irak’a gidiyor zaten yalnız kalıyorum bari en azından değsin giden herkesin durumu iyi oldu ilk giden benim kocam olmayacak ya durumumuz iyileşir diye git dedim o da düşündü tarttı oradaki arkadaşları ile konuştu gitmeye karar verdi’. (G-12, 55 yaşında, 36 yıllık evli)

Farklı bağlamlarda oluşan göç farklı süreçler seyredebilir farklı sonuçlar doğurabilir. Çalışmada göçten sonra aynı hanede yaşayanlar kadar göçten sonra ayrı bir hanede yaşayan görüşmeciler de bulunmaktadır. Şöyle ki görüşmecilerin belirttiği gibi ayrı hanede yaşamak bir hareket özgürlüğü kazandırmıştır. Ekonomik kazancın asli sahibi erkek olsa da ayrı bir hanede yaşamak aynı evde yaşayanlara nispeten kadının ev içi harcamalarında da söz sahibi olduğu görülmüştür. Bununla birlikte kısmi de olsa bir özgürleşme söz konusudur. Ancak bu özgürleşme sadece hane içi harcamalar alanında olmuş, bireysel harcamalarda bu özgürlüğün kısıtlandığı gözlemlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle harcama alanında aktif bir özne olarak karşımıza çıkan kadın hanenin çıkarlarını koruyan ve aynı zamanda hane içerisine varlıklarını adayan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Sevlü, 2017). Ancak diğer kadınlarla aynı coğrafyada yaşayan kadınlar yaşadıkları bu durumda bir kıyasa gitmiş ve ayrı hanede yaşamayı bir lütuf olarak

görmeye başlamışlardır. Çünkü görüşmede ayrı hanede yaşamının kısmi de olsa ekonomik özgürlük hem de düşünce özgürlüğünü kazandırdığını beyan etmişlerdir. Bunun yanında özel alandaki işleri kendilerinin yapması, misafir ağırlamaları, ekonomik olarak sermayeyi ellerinde bulundurmaları artı noktalarındandır.

... ayrı bir eve çıktım, tamam eksiğim yine de çok en azından kafam rahat. Birazcık para gönderiyorsa bile hesap kitap benim elimde ne geliyor ne gidiyor hepsi bende. İsteddiğimi harcar istediğimi alırım. Bu bana kalan bir şey oradaki yaşantı ile buradaki yaşantı bir değil ki hesabını da soramaz yok öyle bir dünya. Sen bilmezsin kızım eskiden böyle değildi vallahi kafam şuan daha rahat en azından ben ve benim çocuklarım var, çekiyorsam da çocuklarımın kahır zoruma gitmez. İsteddiğim saatte uyanıyorum istediğim saatte yatıyorum kimseye verecek bir hesabım yok en azından. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

...eşimin gidişinden sonra 1-2 gün kayın ailemdeydim ama sonra evi taşıdım başka bir eve geçtim. Kafam rahat be kızım her şeyi geçtim ben istediklerimi yapıyorum. Kime yemek yapılacak kim yemek yedi temizlik yap diye mesaim yok kalkarım yaparım keyfimce otururum, en azından huzurum keyfim var birlikte yaşasak böyle mi olur. (G-6, 52 yaşında, 33 yıllık evli)

...yahu ben çok gördüm böyle senaryoları ben biliyorum böyle olacağını. Aynı evde kalıp kanser mi olayım ilk anlaştığımızda dedim ona ayrı evim olacaksa olur yoksa olmaz. Çünkü zaten sen gelinsin diyip insanın üstüne geliyorlar bir de oğlu giderse hepten köle olurum. Şimdi kafam rahat. Her şey bana ait en azından. (G-3, 32 yaşında, 10 yıllık evli)

Eşinin yokluğunda zorlu süreçlerden geçen kadınlar sadece duygusal olarak yıpranmamış bunun yanısıra çevreden görmüş oldukları baskı ve tavır da süreci daha sancılı bir hale getirmiştir. Görüşmecilerin aktardıkları üzere bu dönemde minimal ölçekte de olsa kendine ait bir mekanda yaşıyor olması süreci daha katlanabilir bir hale getirmiştir. Yukarıda yer verildiği gibi ayrı evde yaşandığı için durumlar böyle cereyan etmiştir. Ekonomik, duygusal olarak sıkıntılar azalmasa da bireyin kendini özgür hissettiği bir ortamda bulunması sürecin devamlılığı için pozitif bir etkide bulunmuştur. Kadının yaşadığı coğrafyada özellikle özgürlük konusunda yaşadığı sorunlar ve ikinci cins olmanın yarattığı psikolojik baskı perspektifinde bakıldığında eşinin yokluğunda ayrı hane büyük bir şans olarak görülmektedir. Bununla birlikte ayrı hanede yaşayan kadın kendi başına karar verme yetisi kazanmış buna bağlı olarak özgüven karmaşasından kurtulmaya başlamışlardır. Bu durumlar sadece bölgesel veya yerel ölçekte değil dünyanın başka yerlerinde de aynı manzaralar ile karşılaşmıştır. Dünyada yapılan başka çalışmalarda duruma örnek mahiyetindedir. Khafagy'in Mısır'da yaptığı araştırmada ayrı

hanede yaşamının aslında erkek egemenliğini yavaş yavaş kırdığını, kadınların güvenlerinin tazelendiğini, cinsiyetler arası güç farkının dengelendiğini, kadının aile içerisinde saygınlık kazandığını ve kadının aile içerisinde daha etkin olmaya başladığının altını çizmektedir (Khafagy, 1984). Ancak Myntti çekirdek aile ile ayrı hanede yaşayanların özgür oldukları kadar tehlikeli ve korunmasız olma durumunu da barındırdığını belirtir. Yemen'in Taize şehrinde yapılan çalışmayı bu konuda örnek vermektedir. Kadınlar bu köyde eşi gittikten sonra "korunmasız" bırakılmamaya özen gösterilmiş, onun yerine bir erkek akrabasını temsilen bırakmaktadır (Myntti, 1984).

...kızım insan ister istemez korkuyor zaten biz erkek gibi değiliz bir de her insana güven olmuyor bilseler ki evde erkek yok korkarlar mı eve girmekten yok ne korkarlar ne çekinirler karşı koyamayacağımızı bilirler ondan dolayı akşamları kardeşimin oğlu gelir kalır burada Allah razı olsun. (G-6, 52 yaşında, 33 yıllık evli)

Edinilen bulgular üzere ayrı hanede yaşamının da hem olumlu hem olumsuz etkileri söz konusudur. Ancak Arnold ve Shah'a göre aslında bağımsızlık konusu hanenin çeşidi ile bağdaştırılmamaktadır çünkü bağımsızlık konusunda net bir bilginin olmayışının altını çizmektedir (Arnold & Shah, 1984).

3.4. Sessiz Baskı: Söylentiler ve Dedikodular

Görüşmeci kadınların sık sık rahatsızlık duyarak paylaştıkları bir diğer konu söylenti ve dedikodulardır. Geleneksel toplumlarda gelenekler çoğunlukla erillğe ilişkin değerleri içermektedir. Bu doğrultuda geleneksel değerleri tam olarak karşılamayan ve karşılayamayan insanlar ise dedikodu ve söylentilere maruz kalmaktadır. Çoğunlukla dedikodusu yapılan kişiler kadınlardır. Dedikodunun inşa ediliş şekli yine olarak erillğe ilişkin değerlerdir. Dedikodular aslında bir nevi karşımıza yeniden üretilen eril değerler olarak çıkmaktadır.

... burası küçük yer insanın işi gücü yok hemen söylenti oluyor acaba kim geldi kim gitti artık insan huzursuz oluyor bu durumdan amanın namus bu laf gelse bitti. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

... benim küçükken babam ordaydı şimdi de kocam orda ben küçüklüğümden beridir hatırlıyorum aman a dışarı çıkma laf olur söz olur, başımızda erkek yok hareketlerinize dikkat edin diye diye paranoyak olduk şimdi de kocam orda değişen hiçbir şey yok babadan kocaya kadınların hep aynı çektikleri hep aynı. (G-14, 34 yaşında, 13 yıllık evli)

... insan ister istemez dikkat ediyor da ne bileyim yani hani sakınan göze çöp batar ya o şekilde yani kötü bir şey yapmasa bile acaba yaptım mı diyor. Burada eğer dedikodun çıksın yalansa bile o kolay kolay silinmez çamur at izi kalsın aman aman. (G-13, 54 yaşında, 35 yıllık evli)

... bazen iyi ki yanımda oğlum var ayrı bir yerde yaşamıyorum diyorum çünkü ayrı evde kalmanın da derdi çok kim geldi niye geldi şahit oluyorum yani ne gerek var bitmiyor bu kadınların derdi bitmiyor. (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

...benim anladığım tek şey bu kadınların derdi sorunu bitmez aynı evde yaşarsın kaynana kayınbaba derdi, ayrı yaşarsın dedikodu olmasın diye kendini yırtarsın ben bunaldım artık vallahi bunaldım ne yaparsak yapalım yaranamayız. (G-7, 26 yaşında, 9 yıllık evli)

... valla başımızda herif yok ama olsa bu kadar hesap vermezdik herhalde kocan yok aman şuraya gitme aman buraya gitme bununla konuşma şununla konuşma vallahi yok başımızda ama herhalde olsaydı bu kadar dert olmazdı. (G-8, 26 yaşında, 10 yıllık evli)

... herhalde benim kocamla aramın bozulmasının en büyük sebeplerinden biri de sürekli birilerinin lafları yetiştirmesi diyor evden çıkma ben nasıl çıkmayayım lazım oluyor hastalık oluyor ziyarete gidiyosun ya da evin bir eksigi oluyor mecbur çağırıyosun usta geliyor ben söylemesem bile kaynanam komşulardan duyuyor söylüyor kocama ona da bahane lazım kendince cezalandırıyor aramıyor sormuyor para göndermiyor böyle yürür mü hiç. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

... bu dedikodu ne beladır. Ben eşim gitmeden önce köyün birazcık dışında olan tokilerin yaptığı konutlardaydım. Ama işte kocam gidince ne yapacağım kadın başıma orda diyip dayımların alt katına kiracı olarak yerleştim. Tabi laf olmasın söz olmasın şüphe olmasın diyip yerleştim ama günün her saatinde biri yanımda ee malum biz de tüm akrabalar yakındır ben de teyzemin geliniyim. Dayımın karısı evine gider, kaynanam gelir. Böyle böyle bir gün biter. (G-14, 34 yaşında, 12 yıllık evli)

Söylenti kültürü daha önceki başlıkta ele alınan hane meselesinin eklemlenmiş hali olarak karşımıza bu şekilde çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle geleneksel değerlerin özümseme uzun yıllar içerisinde gerçekleştiği için çok kısa bir sürede de ortadan kalkması beklenemez. Yapılan çalışmada görüşmecilerin aktardıkları ifadeler özümseme geleneklerin yıkılmasının ne kadar zor olduğuna ve bunun akabinde eşlerin toplum için,

çocukları için rol yapma boyutuna ulaşan evlilik hayatları örnek mahiyetindedir. Her ne kadar evli olsalar da uzak mesafelerin getirmiş olduğu bir soğukluk ve artık manevi olarak eş görememe durumunu yaşadıklarını ancak bunu toplumda çok belirtememişlerdir.

... kaç yıl geçmiş onun ne haltlar yediğini ben bilmiyorum muyum, kökü kurusun erkek değil mi, e sonrada çantada kekliği ben bir de gelsin ben onun koynuna gireyim böyle iş mi olur eğer karı kocaysak sevgi saygı nerde, ama işte onun yatağına meraklı olmasan da gitmek zorundasın zaten 3-4 hafta geliyor evde huzursuzluk çıkmasın çocuklar bir şey anlamasın diye katlanıyoruz. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

... ben ikinci çocuğuma hamile kalmadan önce onun orada bir çocuğunun olduğunu öğrendim, dünyam başıma yıkıldı ama sonra geldi eve, evde kaynanam var kayınbabam var mecbur aynı yerde yatacağız. Kızım bir bilsen dişlerimi nasıl sıkı sıkı gündüzü ettiğimi ama işte mecbur katlanıyoruz mecbur. (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

... onun kocalığına ihtiyacım yok, yatağına da merakım yok, şimdiye kadar olmamış bundan sonra olsa kaç yazar. Çekerim yorganımı başıma yatarım ama işte olmuyor elalemin dili kopsun yine de iyi ki var diyoruz yerimiz yurdumuz belli diyoruz. (G-13, 54 yaşında, 35 yıllık evli)

... gitsin gezsın dolaşsın sonra buraya gelsin aman bir ay kalacak erkek ya canı sıkılmasın sırf ne sevgi var ne saygı var para gönderiyor diye onun koynuna gireyim niye fahişe miyim ben?. (G-6, 52 yaşında, 33 yıllık evli)

Toplumsal cinsiyet işaretleri insanın yaşamının her noktasında varlığını sürdürmektedir. Bedende, giyimde, dilde her yerde işaretlerine rastlanır (Mathieu, 2009). Bunun olmadığı alanlar ve zamanlarda bile söylenti ve dedikodu ile birlikte tahakkümünü yeniden inşa etmektedir. Dedikodulardan çekinen kadın eşi olan erkeğe çoğu zaman koca olarak görmese de katlanma söz konusu olduğunun altı çizilmektedir. Bir diğer önemli anekdot geçen süre zarfı içerisinde kadın ile erkek arasındaki duygusal bağın bitmesi ve buna bağlı olarak kadın erkek ile aynı yatağı paylaşma isteğinin sıfırlanmasıdır. Kadınlar genel olarak ikincileştirilmiş tek başına karar verme özgürlüğü çoğu alanlarda kısıtlanmıştır. Bu kısıtlama çoğu alanda kendini gösterdiği gibi komşuculukta ve komşuluk ilişki ağlarında da göstermektedir. Şöyle ki; çalışmanın içeriğinde sorulan soruyla birlikte edinilen bilgiye göre görüşmeciler erkek olan eve çok sık girememekte bu durumu keyfi bir nedene dayandıramamaktadır. Erkeği olan eve ziyaretini elzem bir sebebe dayandırmakta ve giderken yanına da birini alarak bu ziyareti

gerçekleştirmektedir. Örneklendirildiği zaman görüşmeciler düşüncelerini şu şekilde aktarmışlardır.

... ayrı evim var ben davet ederim onlar gelsin ama ben gitmemeye özen gösteririm çünkü her gün gitmek olmaz hem onun eşi de rahat edemiyor biz varız diye çıkıyor. (G-7, 26 yaşında, 9 yıllık evli)

... kışın çok fazla birbirimizin evine gidip gelmiyoruz çünkü onun da kocası var e evde tek bir soba var hava çok soğuk adam bizim yanımızda da oturamaz günah değil mi?(G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

... ben bu mahallede yeniyim, kaynanam istemez ben birine gideyim birinde oturayım, der sen yeni gelinsin sana sorular sorarlar gerek yok. (G-11, 21 yaşında, 3 yıllık evli)

... insan işte korkuyor bazen bir taş gelse olmayacak namusa bile dil uzatılacak laf olacak söz olacak onun için sırf laf olmasın söz olmasın bile diye oğlum olana kadar erkek kardeşim yanımda yatıyordu maksat bilsinler evde bir erkek var. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

Söylenti kültürünün şekillendiği toplumlarda kadın namus ile özdeşleştirilmekte ve olası bir cinsel istismar durumunda kadının bundan sorumlu tutulacağı bilinmektedir. Kadın bunun farkında olduğu için bu olası durumların önüne geçmeye çalışmıştır.

... napalım ben gidemiyorum zaten durumum malum kocam yok laf oluyor söz oluyor ama madem ben gidemiyorum onlar (komşular) gelsinler canım. Zaten geliyorlar da evde hiç kimse yok ondan dolayı komşularımın geliş saatleri de çok esnek kafalarına esiyor sabah akşam fark etmez valla rahatız oh ne güzel. (G-12, 55 yaşında, 36 yıllık evli)

Kadınların eşlerinden uzakta oluşu eşin hareket durumu konusunda çok bilgi alamayaşısı da bir diğer dedikodu malzemesidir. “*eşin seni unuttu*”, “*eşinin orada bir dostu var*”, “*eşini bekleme*” gibi söylentiler görüşmecilerin rahatsız olduğu bir diğer konudur. Bu söylenti durumu çoğu izin zamanlarında yanından gelen diğer akraba veya komşu kişilerin aileleri ile paylaştığı bilgiler aracılığıyla olmuştur.

3.5. Kamusal Alana Çıkış

Göçten sonra birçok durumda değişim gözlemlenmiştir. Batı Karadeniz kıyısında yapılan çalışmaya göre çekirdek ailede yaşayan kadınlar “ikincil kurumlar” (postane, hastane, devlet kurumları vs.) ile iletişim kurmaya başlamıştır (Kıray, 1976). Toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak erkeğin rollerini benimsemeye başlayan kadın çevreden gördüğü tüm baskıya rağmen toplumun gözünde de erkekleşmeye başlamıştır. Lamphere ve Rosaldo’ya göre cinsiyet eşitsizliğinin temel nedenine özel ve kamusal ayrımını koyarken Beauvoir aslında ev yaşamının kadının ikinci konumda olmasına sebebiyet verdiğini düşünmektedir (Bora, 2005). Önceki kısımlarda bahsedilen cinsiyete dayalı iş bölümü görünmez bir “hiyerarşi”yi meydana çıkarmaktadır. Bu hiyerarşiye göre genellikle erkek üretim alanıyla kadın ise yeniden üreme alanıyla ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendirme bir ayrım da meydana getirmiştir. Bu ayrımında kadının yaptığı iş değersizleştirilmiştir (Kergoat, 2009). Kadının ev hanesine tanımlanması kendilerini kamusal alana dahil edip politik öznelerle dönüşmelerini engeller (Pateman, 1998). Bir başka deyişle özel yaşamın düzeninde, kamusal alana erkek teşviki kadının bu iş alanlarında çalışmasını engellemiştir (Philips, 1995).

Kadınlar kamusal alana çıkmak isteseler de köklü bir toplumsal cinsiyet rolleri olduğundan birçok engele takılmaktadırlar. Kadının var olma ya da görünür olma şartı “sahip çıkan bir erkeğin varlığı”dır. Böyle lanse edilen bir durumda yani sahip çıkan bir erkeğin yokluğunda veya kocanın yokluğunda kamusal alana çıkma durumunda olan kadın erkekleşmeye başlayan kadındır. Çünkü toplumun gözünde erkek işi olarak kodlanan işleri kadın yapmaya başlamıştır. Daha açık bir ifadeyle kadının fatura işlerini halletmesi, evine yakacak getirmesi, çocuğu veya kendisi rahatsızlandığında doktora bizzati kendisinin yanında biri olmadan gitmesi, eşinin gönderdiği parayı gidip kendisinin çekmesi, ehliyet çıkarıp araba kullanmaya başlaması, tarlaların resmiyette kocasına ait olsa da mali işleri ile koruyucu bir erkek olmadan kendisinin uğraşması, traktör sürebilmesi, elde edilen mahsulün satışıyla kendisinin ilgilenmesi, cinsiyete dayalı iş bölümünde geride kalan kadının erkek işlerine de müdahil olması kadının ataerkil kültürün belirleyicisi olan “ev; dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz bir mekan olduğundan kadına atfedilmelidir” (Bora, 2005) söylemi yıkılmaya çalışılmıştır. Görüşülen kadınların çoğunda mevcut düzene karşı bir direniş söz konusudur. Kadınlar

kendilerin yöneltilen bu rollerden rahatsız olduklarını imkan verildiği zaman erkek işi olarak kodlanan işlerin üstesinden gelebileceklerini belirtmişlerdir.

... bir yorum yapmasalar ben her şeyin üstesinden gelirim. Bu tarlayı bu hale ben getirdim. Meyve sebze yetiştiriyorum. Hepsini bir başıma yaptım kimsenin yardımı olmadan sanki yapamaz mıyım alasını yaparım. (G-13, 54 yaşında, 35 yıllık evli)

... biz işi gücü bıraktık milletin lafıyla uğraşıyoruz. Benim hakkımda konuşmalar benim çektiklerimin yarısını bile çekemez. Napayım nereye kadar başkasını bekleyeyim. Ben kendimi başkasına göre ayarlayamam ki sürekli. Faturalar var, bazen kağıt işleri var mecbur biz halledeceğiz. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

... geçen faturam geldi çok büyük bir para gittik sorduk ki gecikmiş ödememişiz işte insan kendi işini kendi halledemediğinde böyle oluyor ondan sonra dedim ki ben yapacağım kendim öğreneceğim bir gün iki gün değil ki kocam olacak o şerefsiz gelmez zaten en azından ben halledeyim her şeyimi. (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

... ilk ehliyetimi çıkaracağım zaman kaynanamla kayınbabam çok mırın kırın etti hatta kayınbabam sen alma da eve gel eski köye yeni adet getirdin madem hakkını ver rezil ettiğin yeter dedi sanki kötü bir iş yapmışım. Olmuyor işte ben her şeyimi sürekli kayınbabama söyleyemem ki, eşim izin verse de bunlar susmuyor. (G-4, 26 yaşında, 5 yıllık evli)

... ehliyete gitmek istedim o kadar iş güç oluyor biz bir kere her şeyi göze aldık bir gün iki gün değil ki mecburen bir yerden başlayacağız o ordaki erkeğe biz de buradaki erkeğiz. Gittim ehliyeti çıkardım, traktör de sürüyorum tarla işlerimizde de kimseye bir ihtiyacım kalmadı. (G-8, 26 yaşında, 10 yıllık evli).

...ama kızım şimdi dile kolay. Önceleri böyle değildi evden bile çıkamıyorduk ama işte çocuklar büyüdü yaşımız ilerledi mecbur her türlü iş bize kaldı şimdi alınan mahsulü Urfa'ya bile götürüyorum. Her şeyin hesabı kitabı bende .. ama işte söylediğim gibi bunu daha önceden yapamıyorduk kaynana bir yandan kayınbaba bir yandan. Şimdi etrafta kimse yok yaşımızı başımızı aldık. (G-12, 55 yaşında, 36 yıllık evli)

... kocam yoktu ama işte küçüklükten bu yana öğrendiğimiz tek şey hayvancılık. Bir sürü hayvanımız vardı neden satalım onları burada bıraktı önceleri kayınbabam bakıyordu tabii sonra vefat etti kaynanama dedim ki satmayalım ben bakayım inanmadı bana kadın başına nasıl yapacaksın dedi öylece kaldı ama ben kendime güveniyordum sonra yaş aldık tabii kaynanamda vefat etti tüm işleri ele aldım adamlarla alışverişi de pazarlığı da ben yaptım herhalde kocamdan fazla da para kazandım.. (G-6, 52 yaşında, 33 yıllık evli)

Toplum genç kadını çoğu kez tehdit olarak algılamıştır. Genç bir kadın namus ögesi olarak geçmiştir. Ancak yaş alan kadın ise toplumda erkekleşmeye başlayan kadındır (Heritier, Perrot, Agacinski, & Bacharon, 2012). Erkekleşmeye başlayan kadın ise tehlike faktörü olarak görülmemekte, erkeğin yaptığı her işi yapabilme yetisi kazanan kadındır. Buna bağlı olarak toplumda hareket kısıtlılığı kaldırılmıştır. Daha esnek bir hareket alanına sahip olmuştur. Kadınlar eşlerinin ilk göç ettiği yıllarda bir koruyucu erkekle işlerini hallederken yaş aldıkça koruyucu erkeğe ihtiyaç duymadan işlerini halletmeye başlamıştır.

... ya bizden geçmiş artık ha bizim neyimize bakacaklar sanki neyimiz kalmış?(G-13, 54 yaşında, 35 yıllık evli).

... kim bize yan gözle bakacak ben hepsinin annesi, ablası yaşındayım. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli).

Eşi yurt dışına çalışmak için gittiğinde tüm görevler kadının sorumluluğuna geçmiştir. Çalışmadan önce ev işlerinden mükellef olan kadınlar eşleri gittikten sonra bu işlerin yanında yakacak getirmek, alışverişi yapıp o ağır torbaları taşımak zorunda kalmak gibi işlerle de muhatap olmuştur.

...bize sadece kadın demiş valla yoksa her işi biz yapıyoruz. Kocamın yokluğunda bazen zorlandığımı fark ediyorum. Mesela komşularımın kocasına bakıyorum odunları onlar kırıyor onlar getiriyor en azından o konuda kafaları rahat onların da. (G-6, 52 yaşında, 33 yıllık evli)

... bazen evin ihtiyaçları çok oluyor. Markete gidince de poşetler çok ağır. Hepsini ben taşımak zorunda kalıyorum. İnsan yoruluyor. (G-13, 54 yaşında, 35 yıllık evli)

... eskiden tarlaya falan kocam bakardı, her şey ile o muhatap olurdu ama işte şimdi böyle değil mecbur hepsi bana kaldı işim bir iken bin oldu. (G-8, 26 yaşında, 10 yıllık evli)

Kamusal alandaki ve özel alandaki tüm sorumluluklar ile baş başa kalan kadın eşinin sorumluluklarını da üstlenmiştir.

... sorumluluklarım arttı böyle değildi ki çocuğu da biz büyüttük, tarlaya da biz baktık, yakacağı da biz kırdık, fıstığı da biz topladık ama kadınız işte hep eksigiz. (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

... bizim sadece adımız kadın, ama erkeğin yaptığı işi de yapıyoruz. Vallahi bir tek para kazanmıyoruz onu da yapsak bizim erkekten hiçbir farkımız yok. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

... en çok da ne zoruma gidiyor kızım biliyor musun, biz de her işi yapıyoruz her işin üstesinden de geliyoruz ama sırf kadınız diye sırf parayı getirmiyoruz diye olanlara bak, resmen küçük bile görüyorlar.(G-12, 55 yaşında, 36 yıllık evli)

... bazen bir şeyler yaşanıyor, yetemiyorum işin içinden çıkamıyorum ben ana mıyım baba mıyım, ben neyim ben nasıl yeteyim olmuyor işte her işi ben yapıyorum ama aynı anda hem anne hem baba hem kadın hem erkek olamıyorum. (G-10, 33 yaşında, 5 yıllık evli)

Tüm yaşanan bu kimlik karmaşaları aidiyet krizleri görüşmecileri bir noktadan sonra fiziksel ve psikolojik yıpratmıştır.

... neyim yok ki eklem romatizmam var kemik erimesi var önceleri durumumuz pek yoktu diye doktora gidemedim doktorun dediğine göre hastalık ilerlemiş, canını sıkmamalısın seni strese sokacak şeylerden uzak durmalısın diyor ama o nasıl mümkün olacak ki bizim kendi yaşantımız stresten başka bir şey değil, diyor ki daha dikkat etmelisin kendine kendini yormamalısın ama işte her iş bana bakıyor bu nasıl mümkün olacak ki'. (G-1, 45 yaşında, 29 yıllık evli)

'...Eskiden hiç sağlık problemim yoktu şimdi ise şeker hastasıyım ve kemik erimesi başladı doktorun söylediğine göre yüzde seksen stres kaynaklı olduğunu söyledi zaten doktor onu söyledikten sonra beni bir gülme tuttu ne stresi olacak canım biz artık ağlayacak halimize gülüyoruz bakma sen'. (G-2, 44 yaşında, 28 yıllık evli)

'...pek bir hastalığım yok ama geceleri başımı yastığa koyacağım zaman şiddetli baş ağrıları yaşıyorum'. (G-3, 32 yaşında, 10 yıldır evli)

'... herhangi bir sağlık problemim yok belki de var ben bilmiyorum doktora gittiğimiz mi var'. (G-4, 26 yaşında, 5 yıldır evli)

'... enfeksiyon sorunun var eşim varken doktora gidiş gelişler çok kolay oluyordu ama o yokken nasıl gidip geleyim ki olmuyor işte bazen çok sancı çekiyorum bir bakıyorum ki sabah olmuş'. (G-5, 26 yaşında, 3 yıldır evli)

‘... tansiyon ve astım hastasıyım. Mecbur hayvanlara bakıyorum ben bakmasam kim bakacak evet bu beni kötü ediyor ama başka da şansım yok’. (G-6, 52 yaşında, 33 yıllık evli)

Bunun yanında sorunlar sadece fiziksel olarak kendini göstermemiş aynı zamanda psikolojik olarak da hastalıklar nüksetmiştir.

... 5 yıldır sinir hapları kullanıyorum. Böyle daha iyiyim hiçbir şey hissetmiyor gibiyim. Ne güzel işte çek çek çek bir yere kadar, son çocuğumu aldirmek istedim kürtaj için param yoktu şimdi oğluma baktıkça vicdan azabı çekiyorum o olmasaydı şimdi kim bana yoldaşlık edecekti. (G-1, 45 yaşında, 29 yıldır evli)

... sürekli bayılıyordum ne olduğunu bilmiyordum önceleri çok umursamadım ama sonra beni bir kafa doktoruna götürdüler, valla ismini söylemiyorum ama ben bir şeymişim yani hastaymışım. Bir sürü ilaç verdi çok uykumu getiriyor ama olsun en azından bayılmalarım azaldı. (G-2, 44 yaşında, 28 yıldır evli)

...inanılmaz baş ağrıları çekiyordum doktora gittiğimde bana gün içerisinde neler yaptığımı sordu birazcık kendini anlat dedi tabi ben de güldüm neyimi anlatacağım hatta nereye kadar anlatacağım bunun baş ağrısıyla ne alakası var diye düşünüyordum ama öğrendim zaten düşünün düşünün kafayı yemiyor muyuz?. (G-3, 32 yaşında, 10 yıldır evli)

... dedim ya fiziksel olarak maşallah iyiyim ama kafa olarak. Bence ben delirmişim valla bak yoksa kim bizim yerimizde olsa böyle olur bak artık gülüyoruz pencereye bakıyorsun sabah olmuyor. Çok fazla zoruma gidiyor ama ağlayamıyorum ağlasak neyden başlayacağız ağlamaya esas benim umudum kalmadı artık. (G-4, 26 yaşında, 5 yıldır evli)

... valla sana nasıl desem ki ben hiç uyuyamıyordum yani aslında uyuyor gibiyim ama uyumuyorum da sonra kardeşim dedi bu böyle olmaz belki bir rahatsızlığın var tabi ben deli değilim dedim gitmedim ama keşke önceden gitseymişim kimsenin umrunda mı herifin umrunda mı biz ölmüşüz kalmışız dedim kimseden önemli değil ben kendime bakayım, gittim bana antidepresanmış neymiş ondan yazdı üç dört kutu biraz daha iyi oldum yani en azından çok düşünmüyorum. (G-13, 54 yaşında, 35 yıldır evli)

Çalışmanın sonuna doğru gelindiğinde ise görüşmecilerden anlattıkları her şeyi kısa bir süreliğine düşünmeleri istenmiştir. Olumlu ve olumsuz bütün şartlarla meydana gelen durumların sentezini yapan görüşmecilere “bütün bu sürecin her aşamasından haberdar olsaydınız bu göçün gerçekleşmesini ister miydiniz” sorusu yöneltmiştir.¹⁴ görüşmeci bu konuda hemfikir olup gitmemelerinin taraftarı olduklarını belirtmişlerdir. Bu düşüncelerinin sebebini ise şöyle belirtmişlerdir.

... kızım bazen düşününce o güne geri dönmek istiyorum ah ben bilseydim asla asla izin vermezdim. Para halledilir, taş yerdik hiç olmadı ama gitmeseydi. Para yerine konuyor ama manevi olarak insan çöküyor. Gerek yoktu kızım bu kadar insan burada açlıktan ölmüyorsa biz de öyle yaşardık (G-12, 55 yaşında, 36 yıldır evli)

... istemezdim kesinlikle istemezdim ömür gidiyor zaman bitiyor yaşıyoruz kaç yıl olmuş sen sormayana kadar saymamıştım bile. Ne anladık hayattan ömrümüz tükendi geçti ne yemek sevdiğini bile hatırlamıyorum misafir gibi gelip gidiyor ona da üzülüyorum o ne anladı hayatından (G-2, 44 yaşında, 28 yıldır evli)

... yaşımız kaç oldu insan evde bir nefes istiyor, iyi ki çocuğumu aldırmaşım kimin umrunda ki o olmasaydı kim bana yoldaşlık edecekti. Hepimiz Allahın kuluyuz yalnız olmuyor çocuklar tek tek uçtu yuvalarına e artık yetmez mi bu yalnızlık' (G-1, 45 yaşında, 29 yıldır evli)

... çocuk gece oluyor sana babasını soruyor ağlıyor ne diyeceksin bu çocuğa günah değil mi o yaşta o kadar ağlamasına ne gerek var ki 2 ekmek yiyeceğimize bir ekmek yeseydik de gitmeseydi (G-10, 33 yaşında, 5 yıldır evli)

...para gönderiyor iyi güzel ama çocuk yürüyor bunu görmüyor çocuk baba diyor bunu görmüyor ne anlamı kaldı ki böyle şeylerin sen sevincini paylaşacaksın yanında değil (G-8, 26 yaşında, 10 yıldır evli)

... insanlara ayıp geliyor ama ben kocamı yanımda görmek isterdim ben niye bu geç yaşında dul gibi yaşayayım olmadı birlikte gitseydik böyle olmasaydı (G-11, 20 yaşında, 2 yıldır evli)

...ben eşimin gitmesini istemiyordum. Çünkü burada yalnızlık olmuyor o orada hayatını yaşıyor ama ben burada onu beklemek zorundayım niye yapayım usulüne göre evlendik işte neden dul hayatı yaşayayım ki (G-14, 34 yaşında, 12 yıldır evli)

... o orada evli geziyor tozuyor ben burada o olmadan ona bağımlıyım onunla anılıyorum o yapıyor ben neden yapamıyorum, o insan da kadın insan değil mi (G-7, 28 yaşında, 9 yıldır evli)

14 görüşmecinin hemfikir oluşu bu süreçte yaşanan toplumsal, sosyolojik, psikolojik sorunlardır. Geride kalmanın getirmiş olduğu sorumluluklar ve toplumun biçmiş olduğu roller ile karşı karşıya kalmak çalışmada da belirtildiği gibi yıpratıcı sonuçlar doğurmuştur. Kadınların bu denli görünmez olduğu bir toplumda bu süreçlerin hepsinin üstesinden gelmesi bir hayli yorucu olmuştur. Geleneksel kadın imajına zorlanan

kadın baskılar sonucu ruh sağığı olumsuz etkilenmiş, birçok konuda toplum tarafından psikolojik şiddeti kabullenmeye eğilimli olmaya itilmiştir. Yaşanılan toplumda toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkekler hükmetmeyi kadınlar ise boyun eğmeyi öğrenmiş ve içselleştirmiştir. Bu öğrenme sonucu kadın özel alanda (ev içi) erkek ise kamusal alanda olmuştur. Özel alanda olan kadın ise kamusal alandan dışlanmıştır. Ancak eşinin göç etmesiyle birlikte kadın dışlanan alandan gereklilikler doğrultusunda girmeye çalışmıştır. Kamusal alana katılımı çoğu zaman koruyucu bir erkekle yaş aldıkça da tek başına şeklinde olmuştur. Genelde eşinden ayrı ancak özelde eşine tamamen bağımlı olan kadın toplumda evli bir kadının gerektirdiğı gibi davranmış, davranmadığı durumlarda da toplum tarafından ikaz edilmiştir. Eril tahakküm her zaman vücut değıştirmiş ancak her zaman varlığını hissettirmiştir. Bunu bazen baba figüründe bazen ağabey figüründe bazen kayınpeder figüründe bazen eş figüründe bazen de toplum figüründe göstermiştir. Kadın her daim eril tahakküme maruz kalmış kendi varlığını ona göre görünür kılmaya çalışmıştır. Eşinin yokluğunda sorumlulukları iki katına çıkan kadın bu sancılı süreçte çoğu zaman hem maddi hem manevi yorgunluklar ile karşı karşıya kalmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yıkıcı Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomi dâhil olmak üzere birçok sistemde yapısal değişimler meydana gelmiştir. Yeni düzene ayak uydurmaya çalışan ülkeler ekonomi alanında kalkınmaya gitmiştir. Ekonomisini iyileştirmeye/ geliştirmeye yönelik adımlarda bulunmak isteyen ülkeler ile birlikte tarihin başından beridir varlığını sürdüren “göç” kavramı yeniden sahneye çıkmıştır. Büyük dünya savaşının darbelerini nüfusuna ve ekonomisine alan ülkeler başta Afrika ülkeleri olmak üzere birçok ülkeden işçi göçü almaya başlamıştır. Çalışmanın ana çerçevesini oluşturan genelde Batı Avrupa daha özelde Almanya'ya olan göçlerin serüveni de bu şekilde başlamıştır. Toplumsal kodların işlenişi ile birlikte para kazanmak görevinde olan erkeğin karşısına çoğu zaman göç bir tercih olarak çıkmıştır. Yaşanan çevre, göç kararının alınmasına hem teşvik edici hem de süreç hızlandırma gibi etkilere sahiptir. Ele alınan Halfeti örnekleminde görüldüğü üzere çevre göç konusunda etkileyici bir boyuttadır. Yaşanan coğrafyada yapılacak işin niteliksiz ve o işten kazanılan paranın yetersiz oluşunun yanı sıra daha önce göç eden kişilerin döndüklerinde yeterli imkanlara sahip olması göçün çekici faktörlerinin arasında en önemlileridir. İlk göçlerden (Almanya'ya) sonraki göçler daha çok sosyal ağlarla şekillenmektedir. Şöyle ki; göç Halfeti'den birilerinin gitmesi akabinde birçok tanıdığının gitmesi şeklinde gelişmiştir. Kazanılan para ülke parasından değerli olunca göç kaçınılmaz olmuştur. Toplumsal cinsiyet faktörlerinin şekillendirdiği roller ile birlikte erkek göç eden kadın ise geride kalandır. Topluma bağlı olarak geride kalan kadın ise birçok sorun ile karşılaşmıştır. Sürecin en başı evlilik serüveni ile başlamaktadır. Katılımcıların evlilik kararı alma süreçleri birbirine benzerlik göstermektedir. Çoğunlukla erkek evlilik konusunda belirleyici olmuştur. Kadınlar, eşlerinin kendilerini görüp beğendiklerini sonraki süreçte de bu karara katılım gösterdiklerini söylemişlerdir.

Katılımcılardan çok azı duygusal bir bağ kurup evlenmiştir. Göç süreci de yine katılımcıların hepsinde farklılık göstermiştir. Çalışmada görüşmecilerden bazıları evlilik gerçekleştirdikten sonra eşlerinin göç etmesine tanıklık ederken, bazıları ise göç etmiş erkekler ile evlilik gerçekleştirmiştir. Göçün öznesinde yatan “daha iyi hayat imkânlarına sahip olma” gayesi burada karşımıza çıkmaktadır. Görüşmecilerin aktardıkları üzere evlilik serüvenine tanışmadıkları bu kişilerle başlamalarının sebebi de ailelerin “çocuğumun/ kızımın daha rahat bir yaşam sürsün” şeklindeki pragmatist yaklaşımıdır. Evlilik gerçekleştirenleri ise yine rahat hayatın anahtarını eşini yurtdışına göç ettirmekte olduğunu düşünmüşlerdir. Bazı katılımcı kadınlar göç kararının alınma sürecine katılım sağlarken, bazı kadınlar katılım gösterememiştir. Bu katılım daha sonraki süreçleri de etkilemiştir. Madalyonun iki yüzünden ibaret olan bu göç serüveni parasal anlamda çoğu zaman olumlu sonuçlar doğursa da geride kalan için süreç pek de olumlu işlememiştir. Parasal anlamdaki olumlu sonuçlar da yine tüm katılımcılar için aynı olmamıştır. Bazı katılımcıların eşleri düzenli olarak para gönderirken, bazı katılımcıların eşleri para göndermemiştir. Gönderilen para mevzusu da yine bir diğer tartışma konusudur. Bazı katılımcı kadınlar parayı kontrol altına alırken, bazı katılımcı kadınlar bu kontrolü sağlayamamışlardır. Göçten sonraki süreç yine tüm katılımcılarda aynı sonucu doğurmamıştır. Bazı katılımcıların eşleri bir iş bulduktan sonra düzenli olarak para göndermiş, bazı katılımcıların eşleri ise yurtdışına gittikten bir süre sonra izini kaybettirmiştir. Son olarak bazı katılımcıların eşleri ise başlarda para gönderip arasa da zamanla bu da seyrelmiş ve nihayetinde son bulmuştur. Göçten sonraki -Almanca söylemiyle- izin süreci yine katılımcılara göre farklılık göstermiştir. Şöyle ki bazı kadınların eşleri genellikle yaz aylarında izin kullanarak köken ülkeye ailesine ziyarete gelirken, bazı kadınların eşleri için böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Kadınların eşlerinin köken ülkeye gelmemesi görünmez eril tahakkümün eli olarak tanımlanabilecek söylenti ve dedikoduyu meydana getirmiştir. Herkes için farklı sonuçlar doğuran göç süreci; özetle bazı katılımcılar için avantaj, bazı katılımcılar için dezavantaj olmuştur.

Bakıldığında toplumsal normlar ve toplumsal cinsiyet rolleri kadın için baskı boyutunda olmuştur. Toplumsal cinsiyet rolleri erkeği doğa, kadını kültür ile özdeşleştirdiğinden kadının “ev içi” gibi güvenli bir mekânda bulunmasına işaret etmiş, erkeği ise dış dünyaya çıkmasında herhangi bir sakınca görmemiştir. Akabinde kadının

“eş- baba- ağabey” gibi koruyucu bir erkek ile var olduğu toplumda göç dinamiği kadını eşi olmadan korunmasız kadın vaziyetine düşürmüştür. Kadın ayrı hanede yaşamını sürdürüyorsa dahi yine yukarıda bahsedilen söylenti ve dedikodudan ötürü yanında birini daha bulundurmıştır. Eril dedikodu ve söylentilere maruz kalmak istemeyen kadın bazı doğal haklarından vazgeçmiştir. Görülmüştür ki, kadının eşi olmadan hem sorumlulukları artmış hem de toplumda ideal kadın profili için iki kat uğraş vermiştir. Geride kalan kadın toplumsal baskıya maruz kalmıştır. Bu toplumsal baskı hem sosyolojik, hem ekonomik, hem de psikolojik boyuttadır. Ancak göç evlilik konusu dâhil olmak üzere birçok konuda kadını “rıza gösterici” olmaya zorlamıştır. Kadın toplumun bu baskılardan kurtulmak için kendi yaşantısını toplumsal cinsiyet rollerin gerektirdiği gibi uyarlamaktadır. Bu uyarlama şekli ise bazen gezme- tozmasından kısıtlayarak, bazen yaşadığı ayrı hanede yanında birini bulundurarak, bazen de gitmek durumunda olduğu ikincil kurumlarda (postane, hastane) koruyucu bir erkekle işlerini hallederek olmuştur. Bu noktada altı çizilmesi gereken bir diğer konu kadınların yaşamış oldukları kimlik ve aidiyet krizleridir. Doğduğu andan itibaren toplumun bir takım dayatmalarıyla şekillenen cinsiyet rolleri evin içerisinde oturup, çocuk doğurup, bakmasını öğretirken eşinin yokluğundan dolayı kamusal alana çıkmak durumunda olan kadın için bu süreç çok zorlu olmuştur. Genel olarak eşlerinin üstlendiği kamusal alan görev ve sorumluluklarını kadın deneyimlemek zorunda kalmıştır. Sürecin zorlu olmasının en temel nedeni ise kamusal alanın eril değerlerle düzenlenmesi gösterilebilir. Kamusal alana çıkış sürecini yumuşatan bir durum ise kadının yaşıdır. Daha açık bir ifadeyle yaşı itibarıyla genç sayılan kadın toplum tarafından tehlikeli görülüp (namustan ötürü), dedikodulara alenen malzeme sayılacak bir konumda iken, yaşı geçkin- yaşlanmaya başlamış- bir kadın genç kadının aksine tehlikeli bir durum arz etmemektedir. Bu kadın tipi toplumun gözünde erkekleşmeye başlamıştır.

Görüşmelerden alınan bir diğer önemli anekdot; evlilik müessesine adım atan kadın ve erkeğe toplumun aynı katılıkla pay biçmemesidir. Dolayısıyla kadının eziliş noktası burada başlamaktadır. Evli durumda iken kadın toplumda “evli bir kadın” olarak davranmak durumundadır. Ancak erkek her türlü istek ve zevklerini yerine getiren konumdadır. Görüşmelerden alınan sonuç toplumsal ikiyüzlülüğünü gözler önüne sermektedir. Aynı durum göçe tabii tutulacak göçmenin cinsiyet ve medeni durumuna göre de değişkenlik göstermektedir. Kadın bekâr iken göç edemez ancak erkek bekâr iken

göç edebilir. Açıkçası kadın evli durumda dahi erkekten ayrı göç edememektedir. Göç mevzusunda erkek göç eden kadın ise aile birleşimi adı altında erkeğe eklenmiştir, pasiftir. Göç yazınında da yine bu durum ele alınmaktadır. Şöyle ki; literatürde göç konusunda kadını konu alan çalışma sayısı neredeyse çok azdır. Buna sebep olarak göç çalışmalarında yaşanan cinsiyet körlüğü gösterilebilir. Kadının göç edemeyip erkeğin göç edebilmesi yine toplumsal cinsiyet rollerine bağlanmaktadır. Toplumda belirlenen bu kurallar sosyal bir varlık olan kadına hapis hayatı yaşatmaktadır. Göç büyük oranda bu sosyalliği yok etmektedir. Kadın eşinin yokluğunda tek başına hareket edememesi, komşusuna gidememesi, misafir ağırlayamaması ve kısıtlamaya gitmesi örnek teşkil etmektedir. Yaşanan mevzuların kadınların mantalitesini yıprattığı da alınan anekdotlar arasındadır. Evlilik ile başlayan süreç göç ile birlikte farklı bir boyut almış, cinsiyet rollerine boyun eğiş ise kadın açısından olumsuz bir son hazırlamıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere toplum cinsiyete göre farklı tavır takınmıştır. Göçten sonra kadına “evli kadın” olduğundan dolayı katı kurallar koyan toplum erkek için aynı tutumu sergilememiştir. Edinilen bulgular arasında toplum erkeğin evli olmasına rağmen yurtdışında başka kadınlar ile yaşamasında herhangi bir mahsur görmemiştir.

Sonuç itibarıyla yaşanan göç sonucunda rıza gösterse de göstermese de mağdur olan kadın olmaktadır. Cinselliği bastırılmış, duygusallığın yok olduğu, toplumsal baskının her daim hissedildiği evlilik bir tecrit hücreğine dönüşmüştür. Bu kadar psikolojik vakanın yaşanırılığı da bir tesadüf olmaktan çıkmıştır.

Kaynakça

- Açıkalın, M. (2018). *Uluslararası göçün toplumsal cinsiyet boyutu: Karaman örneği*. Yayınlanmayan Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana bilim Dalı, Karaman.
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Yayıncılık.
- Akçapar, Ş. K. (2007). Batı Avrupa’da yaşayan Türk ‘ithal gelinler’ ve entegrasyon sorunları: Belçika Örneği. A. Kaya, & B. Şahin (Dü) içinde, *Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri* (s. 401-420). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akkaya, B. (2019). *Uluslararası göç hukuku ve Türkiye’nin göç stratejisi*. Yayınlanmayan Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Ana bilim Dalı , Gaziantep.
- Anonim. (2013). *Göç ve iltica terimleri sözlüğü*. Sözlük, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Arnold, F., & Shah, N. (1984). Asian Labor Migration to the Middle East. *International Migration Review* , 18 (2), 294-318.
- Aydın, E. (2019). *Yurt dışına işçi göçü sonrasında geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim: Akmağdeni örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Sivas , Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- Babacan, M. (2019). *Göçmenliğin ve mülteciliğin sosyo- ekonomik etkileri*. Yayınlanmayan Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, Ağrı.
- Bakırtaş, T., & Kandemir, O. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi* , 18 (3), 961-974.

- Bayraklı, C. (2007). *Dış göçün sosyo-ekonomik etkileri: görece göçmen konutları'nda (izmir) yaşayan bulgaristan göçmenleri örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Beauvoir, S. d. (1993). *Kadın "ikinci Cins" ı Genç Kızlık Çağı*. (B. Onaran, Çev.) Payel Yayıncılık.
- Berktaş, F. (1998). *Kadın Olmak / Yaşamak / Yazmak*. Pencere Yayınları.
- Berktaş, F. (2010). *Politikanın Çağrısı*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Biehl, K., & Danış, D. (2020). Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları. *Türkiye'de Göç Araştırmaları*, 8.
- Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2009). Rüyası ömrümüzün çünkü eşyaya siner. A. Alkan içinde, *Cins Cins Mekan* (s. 63-75). Varlık Yayınları.
- Borjas, G. (1989). Economic theory and international migration. *International Migration Review* , 3 (23), 457-485.
- Brink, J. (1991). The effect of emigration of husbands on the status of their wives: an egyptian case. *International Journal of Middle East Studies* , 23 (2), 210-211.
- Brouwer, L., & Priester, M. (1983). Living in between: turkish women in their homeland and in the netherlands. A. Phizacklea içinde, *One Way Ticket: Migration and Female Labour* (s. 113-129). London: Routledge & Kegan Paul.
- Castles, S., & Miller, M. (2008). *Göç Hareketleri Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, S., & Miller, M. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (B. U. Bal, & İ. Akbulut, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Chancer, L., & Watkins, B. X. (2013). *Cinsiyet Irk ve Sınıf*. (B. Uraz, Çev.) Babil Yayınları.
- Connell, R. W. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (C. Soydemir, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(İLKE)* (17), 67-91.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (24), 129-142.
- Çakır, S. (2009). Osmanlı'da kadınların mekanı, sınırlar ve ihlaller. A. Alkan içinde, *Cins Cins Mekan* (s. 76-101). Varlık Yayınları.
- Çakmak, N. (2017). *Türkiye'de kamusal alan çerçevesinde kadın*. 2020 tarihinde Gaia Dergi: <https://Gaiadergi.com/turkiyede-kamusal-alan-cercevesinde-kadin/> adresinden alındı
- Çelik, F. (2007). Türkiye'de iç göçler: 1980-2000. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1 (22), 87-109.
- Çelikkaleli, Ö., & Raşit, A. V. C. I. (2016). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerine göre bağlanma biçimlerinin incelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, 4(7), 103-125.
- Çetintaş, H., & Barışık, S. (2002). *Küreselleşme ve beyin göçü*. Bilgi Yönetimi: http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=229 adresinden alınmıştır
- Çopuroğlu, Ö. (2018). The impact of immigration on voting behaviour: swiss case. G. B. Goularas, & I. Z. Türkan İpek içinde, *International Migration 21ST Century* (s. 197-213). Cambridge Scholars Publishing.
- Dişbudak, C. (2004). Uluslar arası göç ve Türkiye ekonomisi. *İktisat, İşletme ve Finans* (217), 84-93.
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori*. İletişim Yayınları.

- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Ekin, N. (1970). Yurtdışı işçi istihdamının ekonomik ve sosyal analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30 (1-4), 73-96.
- Engelbrektsson, U. B. (1983). *Women Left Behind: A Case Study of Some eEffects of Turkish Emigration*. Curson Press.
- Frank, A., & Gills, B. (2003). *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık Mı, Beş Binyıllık Mı?* (E. Soğancılar, Çev.) İmge Kitabevi.
- Gilpin, R. (2015). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisiği*. Ankara: Kripto Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Gitmez, A. S. (1979). *Dışgöç Öyküsü*. Maya Matbaacılık.
- Gökdere, A. Y. (1978). *Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Görgün, M. (2018). Ekonomi temelli göç yaklaşımları perspektifinde göçmenlerin karar alma süreçleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (3), 1153-1162.
- Güllüpinar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslar arası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* (4), 53-86.
- Gülsün, İ. (1974). *Sayılarla Yurtdışındaki İşçilerimiz ve Sorunlarına Ait İstatistikler*. Ankara: İş ve İşçi Bulma Kurumu.
- Güven, S. (1977). *Dış göç ve "işçi yatırım ortaklıkları"*. TODAİE.
- Güven, S. (1992). *Dönüş göçünün sosyal politika sorunları, "yurtdışından marmara bölgesine dönen işçilerin mesleki ve toplumsal uyum süreçleri üzerine bir araştırma"*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.

Hayter, T. (2000). *Open Borders*. Pluto Press.

İçduygu, A., & Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri. O. Baydar içinde, *Bilanço ’98: 75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 249-268). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kadıoğlu, A. (1997). Migration experiences of turkish women: notes from a researcher’s diary. *International Migration* , 35 (4), 537-556.

Kahraman, S. Ö., & Çalışkan, V. (2015). Uluslararası emek göçü teorileri ve ODKA. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 477-486). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., & Beşpınar, F. U. (2010). "Gitmek mi zor kalmak mı?" avrupa'ya erkek göçü ve geride kalan kadının gözünden göç deneyimi. *Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 27 (1), 123-146.

Kavak, A. K. (2018). *Evlilik birliğinin korunması*. Yayımlanmayan Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara.

Kergoat, D. (2009). Cinsiyete Dayalı İş Bölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. H. Hırata içinde, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (G. A. Savran, Çev., s. 94-105). Kanat Kitap.

Khafagy, F. (1984). *Women and labor migration: one village in Egypt*. MERIP Reports.

Kılıçaslan, E. (2006). *Almanya'daki türklerin türk- alman ilişkileri açısından önemi ve türk nüfusunun etkinliğinin artırılmasına yönelik alınabilecek tedbirler*. Yayımlanmayan Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kutlu, E. (1992). *Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den AT'ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayınları.
- Kütük, B. (2015). Türkiye'den batı avrupa'ya işçi göçünün sosyolojik çalışmalara yansımaları. *Sosyoloji Konferansları* (s. 609-654). İstanbul Üniversitesi.
- Lamoureux, D. (2009). Kamusal/ Özel. H. Hırata içinde, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (G. A. Savran, Çev., s. 243-248). Kanat Kitap.
- Kıray, M. (1976). The Family of the Immigrant Worker. N. A. Unat içinde, *Turkish Workers in Europe: 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal* (s. 210-234). Leiden: E.J Brill.
- Konca, B. (2016). *İktisatta feminist bir bakış: 2000 sonrası dönemde kadın iş gücünün ekonomideki yeri* (Master's thesis, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Massey, D. (1990). The social and economic origins of immigration. *The Annals of The American Academy of Political and Social Science* , 19 (3), 60-72.
- Massey, D. (2005). *Worlds In Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Clarendon Press.
- Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, E. (2014). Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi. *Göç Dergisi* , 1 (1), 11-46.
- Mathieu, N. C. (2009). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet. H. Hırata içinde, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (G. A. Savran, Çev., s. 82-93). Kanat Kitap.
- Mincer, J. (1978). Family migration decisions. *Journal of Political Economy* , 86 (5), 749-773.
- Myntti, C. (1984). *Yemeni workers abroad: the impact of women*. MERIP Reports.
- Naz, Y. (2015). *Türkiye'nin uluslararası göç politikası ve uluslararası göçün Türkiye'deki güncel sorunları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Neuman, L. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II Cilt*. (S. Özge, Çev.) Yayın Odası Yayınlar.
- Orhan, T. (1968). İşçilerimizin yurda dönme meseleleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* (19), 351-372.
- Ökten, Ş. (2009). Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal cinsiyet düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 302-311.
- Özcan, D. E. (2016). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat* , 2 (4), 183-215.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye'de iç göçler üzerine bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi* (30), 1-18.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Ekin Kitabevi.
- Özkan, I. (2017). *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*. Seçkin Yayınevi.
- Paine, S. (1974). *Exporting Workers: The Turkish Case*. Cambridge University Press.
- Parasız, İ., & Bildirici, M. (2002). *Modern Emek Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi.
- Pateman, C. (1998). Kardeşler arası toplumsal sözleşme. J. Keane içinde, *Sivil Toplum ve Devlet* (A. Bora, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Philips, A. (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti*. (A. Türker, Çev.) Metis Yayınları.
- Punch, K. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. Oxford University Press.
- Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Deki Yayınevi.
- Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkansız İktidar*. Metis Yayınları.

- Sankır, H. (2010). Toplumsal cinsiyet rollerinin anlamlandırılış biçiminin ‘kadın sanatçı kimliği’nin oluşum sürecine etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-dergisi*, 9, 1-26.
- Sankır, H. (2010). Eril tahakküm ve üstün erillik olgusunun plâstik sanatlar alanında toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumuna etkileri üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 28.
- Savran, G. A. (2004). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. Kanat Kitap.
- Schloenhardt, A. (2002). *Organised crime and migrant smuggling: Australia and the Asia-Pacific*. 12 18, 2020 tarihinde Australian Institute of Criminology Research and Public Policy Series No. 44: <https://www.aic.gov.au/publications/rpp/rpp44> adresinden alındı
- Scott, J. (2014). *Tahakküm ve Direniş Sanatları Gizli Senaryolar*. (A. Türker, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim Değişen Erkeklikler - Değişen Erkekler*. Ayrıntı Yayınları.
- Selek, P. (2011). *Maskeler Süvariler Gacılar: Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekânı*. Ayizi Yayıncılık.
- Sevlü, H. (2017). *Suriyeli göçmen kadınların gündelik hayat deneyimleri ve kentte var olma mücadeleleri: Gaziantep örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Seyidoğlu, H. (1996). *Uluslararası iktisat, teori, politika ve uygulama*. Güzem Yayınları.
- Stanley, L., & Wise, S. (T.y). “*Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji*,” *farklı feminizmler açısından kadın araştırmalarında yöntem*. Sel Yayıncılık.
- Stone, A. (2019). *Feminist Felsefeye Giriş*. (Y. Cingöz, & B. Tanrısever, Çev.) Otonom Yayınları.
- Şahin, E. (2013). *Batı’da ve Türkiye’de Kadın Hareketleri ve Feminizm*. Ürün Yayınları.

- Şahin, M. C., & Aydemir, S. (2017). Tek tanrılı dinlerde göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım:göç teorileri açısından bir analiz. *Journal of Islamic Research* , 3 (28), 359-371.
- Şeker, D. (2016). Göç sürecinde kadın. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(01), 199-214.
- Taylor, E. (1984). *Egyptian migration and peasant wives*. MERIP Reports.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (1997). *Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekan*. Çantay Kitabevi.
- Uğuz, Ş., Bilgen, İ., Yerlikaya, E. E., & Evlice, Y. E. (2004). Göç ve göçün ruhsal sonuçları. *Çukurova Üniversitesi Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* , 13, 283-394.
- Abadan-Unat, N. (1964). *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*. Ankara: DPT Yayınları.
- Abadan- Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk işçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Üner, S. (1972). *Nüfus bilim sözlüğü*. Ankara: Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş. Matbaası.
- Ünsal, A. (2019). Uluslararası göç kavramı ve uluslararası göçün ülke ekonomileri üzerinde muhtemel etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi* (18), 50-61.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, (35), 29-56.
- Walby, S. (2016). *Patriyarka Kuramı*. Dipnot Yayınları.
- William, E. (1944). *Capitalism and Slavery*. Andre Deutsch.
- Wollstonecraft, M. (2018). *Kadın Haklarının erekleştirilmesi*. Kültür Yayınları.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Yayar, R., Uçgunoğlu, M., & Macaristan, Y. D. (2016). Türkiye’de iç göçün belirleyicileri. *International Conference on Eurasian Economies*, (s. 421-431).

Yenisey, L. (T.y). Yurt dışına işçi gönderiminin boğazlıyan ilçesi üzerindeki sosyal etkileri: Boğazlıyan’ın iki köyünde gözlemler. N. Abadan-Unat içinde, *Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma* (Ü. Oksay, Çev., s. 351-395). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırımoglu, H. (2005). Uluslararası emek göçü, Almanya'ya Türk emek göçü. *Kamu- İş Dergisi* , 8 (1), 129-153.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Journal of Turkish Studies* , 9 (2), 1685-1705.

Yılmaz, G. (2017). Avrupa'da yaşayan Türkiyelilere dair gurbetçi ve Almancı söylemlerinin yeniden düşünülmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 22 (Göç Özel Sayısı), 1473-1490.

Zeyneloğlu, S., & Sirkeci, İ. (2014). Türkiye'de Almanlar ve Almancılar. *Göç Dergisi* , 1 (1), 77-118.

Zülal, A. (2002). *21. Yüzyılda Göçler*. Bilim ve Tekn

Görüşme Formu

Değerli katılımcı,

Bu görüşme formu, hazırlamakta olduğum yüksek lisans tez araştırması kapsamında eşleri göç yurt dışına göç eden kadınların yaşadıkları deneyimleri anlamak maksadıyla hazırlanmıştır. Cevaplarınız ve fikirleriniz, sorunun bilimsel bir temelde ortaya konması ve buna dönük çözümlerin üretilmesi açısından çok değerlidir. Sizden kimliğinize dair herhangi bir bilgi talep edilmeyecek, kimliğinizi yansıtacak herhangi bir bilgi tezde yer almayacaktır.

Değerli katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür ederim.

Katılımcı No	
Görüşme Tarihi	
Görüşme Yeri	

Yaşınız kaç? Eşinizin yaşı kaç?

Eğitim durumunuz nedir? Eşinizin eğitim durumu nedir?

Nerede yaşıyorsunuz? (köy, kasaba, ilçe, şehir)

Hangi mahallede yaşıyorsunuz. Mahallenizden memnun musunuz? Nerede yaşamak istersiniz?

Şu anda oturduğunuz evden memnun musunuz? Ne gibi eksiklikleriniz var?

Kaç yıldır evlisiniz? (hangi yıl evlendiniz?)

Kaç yaşında evlendiniz?

Çocuğunuz varsa, yaşları ve cinsiyetleri nelerdir?

Eşinizle nasıl tanıştınız? (Akraba mıydı, komşu mıydı, yoksa yabancı mıydı)

Eşiniz yurtdışına gitmeden önce ne iş yapardı? Geçiminiz nasıl sağlardınız?

Eşiniz gitmeden önce, nasıl bir evde kalıyordunuz? (Ev sizin miydi? Kaç odalıydı?)

Sizinle birlikte yaşayan başka bir kimse var mıydı? (kaynana, kayınbaba)

Eşiniz ne zaman yurtdışına gitti? (hangi yıl gitti?)

Eşiniz yurtdışına çıktığında bekâr mıydınız, nişanlı mıydınız, yoksa evli miydiniz?

Eşiniz yurtdışına çıktı sırada hiç çocuğunuz var mıydı? (Kaç taneydi? Yaşları kaçtı?)

Eşiniz niye gitti? (buradaki bir sorundan dolayı mı, yoksa maddi ihtiyaçlardan dolayı mı?)

Nasıl gitti (kaçak mı? davetiyeye mi? evlilik yaparak mı gitti?)

Gitme kararını nasıl adlı? (tek başına mı aldı, birlikte mi aldınız? Size danıştı mı?)

Kocanız yurtdışına çıkarken hiç şart koştunuz mu? Ne gibi şartlar koştunuz? (oraya gidince evlenmeyeceksin, bize para göndereceksin, beni yanına alacaksın, bana ev alacaksın gibi,)

Eşiniz gitmeye karar verdiğinde size bir söz verdi mi? (sizi yanıma alırım, dönerim gibi, sizi ararım, size para gönderirim gibi)

Sözler verdiyse bu sözlerini tuttu mu?

Eşinizle nasıl haberleşirdiniz, ne sıklıkla? Önce mi daha çok haberleşirdiniz şimdi mi?

Eşiniz oraya gidince sizinle ne gibi sıkıntılar çektiğini hiç paylaşır mıydı? (bu sıkıntılar nelermiş, nasıl atlatmış?)

Eşiniz size bakar mıydı? (para gönderir miydi? Ne sıklıkla, size gönderdiği para yeter miydi? Önce mi daha çok bakardı, şimdi mi?)

Bazı kocalar para gönderdiğinde hesabını tutmaz, bazı kocalar da eşlerinin para harcamasına karışır. Sizin kocanız bu anlamda nasıl birisi?

Eşinizle konuşunca genelde sizinle sıcak mı konuşur? Soğuk mu? (sizi ya da çocukları özlediğini belli eder mi?)

Eşinizin vefalı olduğunu düşünüyor musunuz?

Eşiniz kıskanç birisi midir? Kıskançsa, ne gibi kıskançlığını gördünüz?

Eşiniz orada çalışıyor mu şimdi? Çalışıyorsa:

- a. İşçi mi, kaçak mı?
- b. Ne iş yapıyor?
- c. Düzenli çalışıyor mu?
- d. Kendi işi mi? başkasının yanında mı çalışıyor?

Eşiniz orada evlendi mi?

- a. Ne zaman evlendi?
- b. Evlendiği kişi yabancı mıydı, Türkiyeli mi?
- c. Niye evlendi: İşçi olmak ya da oturum almak için mi?
- d. Evlenmeden önce size danıştı mı?
- e. Evlenmeden önce sizden boşanma istedi mi?
- f. Evlendiğini ilk kimden duyduunuz?
- g. Evliliğini ilk duyduğunuzda nasıl hissettiniz? Şimdi bu duruma alıştınız mı?
- h. Hiç o eşini Türkiye'ye getirdi mi? Tanıştınız mı? Ya da resmini falan gördünüz mü?
- i. Evliliği aranızda sorun oluşturdu mu? Ne gibi?
- j. Evlendikten sonra kocanızın değiştiğini düşünüyor musunuz? Nasıl değişti?

Kocanız ne kadar sıklıkla gelir?

Kocanızın daha sık gelmesini ister misiniz? Ya da temelli gelmesini ister misiniz?

Sizi de götürmeyi düşünüyor mu?

Siz oraya gitmek ister misiniz?

Eşiniz gittikten sonra ekonomik yönden zorluk çektiniz mi? Çektiyseniz nasıl halettiniz sorunları?

Eşiniz gittikten sonra maddi durumunuz daha iyi oldu mu? Ne yönden değişti?

Eşiniz yokluğu en çok hangi açıdan zor oluyor? (çocuklarınız kontrol etmekte zorlanıyor musunuz? Evde hasta birey var mı?)

Kocanız oradayken size hiç baskı yapan oldu mu? Olduysa kimden baskı görünüyorsunuz, ne gibi bir baskı gördünüz?

Sizinle birlikte ya da size yakın bir yerde yaşayan akrabalarınız var mı? Ne kadar yakınlar? Aranız nasıl?

Eşinizin yokluğunda en çok size kim destek çıktı? Sizin aileniz mi? yoksa eşinizin ailesi mi?

Hiç sağlık probleminiz var mı? (varsa ne ve ne zaman başladı)

Komşularınızla aranınız nasıldır?

Kocanız şimdi burada yaşasaydı? Yine gitmesini ister miydiniz?